T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI BAĞLAMINDA AZERBAYCAN-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

GÜLNAR ABBASLI

Ankara-2018

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI BAĞLAMINDA AZERBAYCAN-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

GÜLNAR ABBASLI

TEZ DANIŞMANI-PROF. DR. ÖMER AYKUT ÇELEBİ

Ankara-2018

TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

Gülnar ABBASLI

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI BAĞLAMINDA AZERBAYCAN-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1-Prof.Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ	
2-Prof. Dr. Çınar ÖZEN	
3-Doç. Dr. Hatice YAZGAN	

Tez Savunması Tarihi: 20.09.2018

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr. Ömer Aykut Çelebi danışmanlığında hazırladığım "Avrupa Komşuluk Politikası Bağlamında Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkileri (Ankara 2018)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Gülnar Abbaslı

ÖNSÖZ

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandığı zamandan itibaren dış politikasında Avrupa Birliği her zaman esas müttefiklerinden birisi olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ile Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde yürüttüğü ilişkinin tarihsel gelişimi ve seyrini inceleyerek politikanın pratikte uygulanma alanlarını tespit etmektir. Bu çerçeve içerisinde siyasal ve yönetimsel alanda yapılan reformlar ve programlar incelenerek mevcut durum değerlendirilmesi yapılmıştır. AB'nin Azerbaycan'ın siyasal ve yönetimsel bağlamına ne gibi katkılar yaptığı konusunu araştırmanın büyük öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Daha önce bu alanda çok fazla yapılmış kapsamlı bir çalışma mevcut değildir.

Çalışma konusunun seçiminden itibaren değerli bilgileriyle beni yönlendiren tez danışmanım Prof. Dr. Ömer Aykut Çelebi'ye ve çalışmadaki her yanlışı sabırla izah ederek yardımlarını eksik etmeyen değerli hocam Doç. Dr. Hatice Yazgan'a çok teşekkür ederim.

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEA	Avrupa Ekonomik Alanı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHCP	Azerbaycan Halk Cephesi Partisi
AK	Avrupa Konseyi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
AzKP	Azerbaycan Komünist Partisi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petroleum
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	Bakü-Tiflis-Erzurum
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilization
COREPER	Committee of Permanent Representatives
CPC	Caspian Pipeline Consortium
EIDHR	European Initiative for Democracy and Human Rights
ENI	European Neighbourhood Instrument
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü

LB	Liberal Hükümetlerarasıcılık
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MDEA	Euro Mediterranean Partnership
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması
PHARE	Action for the Agriculture and Rural Development
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması
SIGMA	Support for improvement in Governance and Management
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	Technical Aid to the Commonwealth of Independent States
TAIEX	Technical Assistance and İnformation Exchange
TAP	Trans Adriatic Pipeline
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	International Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**
KISALTMALAR ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
GENEL HATLARIYLA AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

1.1. AB'nin Genişleme Dalgaları 5
1.1.1. Genişleme Süreci Nasıl Çalışır: Koşullar 8
1.1.2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Ortaya Çıkışı 11
1.2. Avrupa Komşuluk Politikası 11
1.2.1. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Oluşum Süreci 11
1.2.2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Amaç ve Hedefleri 15
1.2.3. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Mali Araçları 18
1.2.4. Eylem Planları 20
1.2.5. AB'nin 'DOĞU ORTAKLIĞI' Programı Çerçevesindeki Ülkelerle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri 23
1.2.6. Avrupa Komşuluk Politikası'na Yönelik Eleştiriler 26
1.2.7. Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB'nin Dış Politikasına Etkisi 28

İKİNCİ BÖLÜM
AZERBAYCAN'IN ULUSLARARASI ALANDAKİ KONUMU

2.1. Değişen İktidarlar Döneminde Dış Politika ve AB ile İlişkiler 35
2.1.1. Ayaz Mutallibov 35
2.1.2. Ebulfez Elçibey Dönemi 36
2.1.3. Haydar Aliyev Dönemi 39
2.1.4. İlham Aliyev Dönemi 41
2.2. Azerbaycan'ın Dış Politikası 45
2.2.1. Dış Politikada Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişmeler 47
2.2.2. Dış Politikayı Etkileyen Öğeler 47

2.2.3. Dış Politikada Küresel ve Bölgesel Güçlerle İlişkiler 48
2.2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri 49
2.2.3.2. Rusya Federasyonu 51
2.2.3.3. Türkiye 54
2.2.3.4. Gürcistan 56
2.2.3.5. İran 57
2.2.3.6. İsrail 60
2.2.4. Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörünün Rolü 61
2.2.4.1. Azerbaycan Petrol Boru Hatları 65
2.2.4.2. Hazarın Hukuki Statüsü 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AZERBAYCAN VE AB ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.1. Avrupa Komşuluk Politikası Öncesi İlişkiler 72
3.1.1. TACIS, TRASECA ve INOGATE 73
3.1.2. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 75
3.2. Avrupa Komşuluk Politikası Sonrası İlişkiler 77
3.3. Azerbaycan'ın Jeopolitik Özelliklerinin AB Açısından Önemi 80
3.4. AB Enerji Politikasında Azerbaycan'ın Önemi 84
3.5. AB'nin Azerbaycan'daki Çatışma ve İşgallere Genel Tutumu 89
3.6. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Azerbaycan'da Barış İnşasına Etkisi 93
3.7. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Azerbaycan'da Olumlu ve Olumsuz Yansımaları 94
SONUÇ 100
KAYNAKÇA 105
ÖZET 121
ABSTRACT 122

GİRİŞ

Avrupa Birliği kurulduğu zamandan itibaren başarılı bir birlik portresi çizerek dünya gündeminde önemli bir aktör olmuştur. Zamanla genişleyen coğrafyası içerisinde önemli ekonomik ve siyasal bütünleşme politikalarıyla kendi bölgesinde cazibe merkezi olmakla kalmamış, diğer ülkelerin de katılmak istediği bir Birlik olmuştur.

Avrupa Birliği 1960'lı yıllardan itibaren Akdeniz çevresindeki komşu ülkelerle bölgesel politikalar geliştirmeye başlamış, 1970 senesinden itibaren bu yöndeki politikalarını Akdeniz, Orta Doğu ve Doğu Avrupa'ya kadar genişletmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa Birliği, bölgesel politikalar yaratma girişimlerini hızlandırarak, 1994 yılında Avrupa Ekonomik Alanı'nı (AEA) oluşturmuş, 1995 yılında Avrupa Akdeniz Ortaklığı (AAO), 1999'ta Orta Asya Stratejisi Programını, 2008'de Karadeniz Sinerjisi'ni ve son olarak 2009'da Doğu Ortaklığı Programını oluşturmuştur.

Avrupa Komşuluk Politikası AB'nin adaylık statüsüne almadığı 16 ülke[1] ile yakın ilişkiler içerisine girmesini sağlamaktadır.

Bağımsızlık sonrası Avrupa Birliği Azerbaycan için güvenliğini ve ekonomisini pekiştirmesi açısından çok büyük önem arz eden bir bölge olmuştur. 1991 senesinde başlayan ikili ilişkiler daha sonraki zamanlarda hukuki çerçeveye oturtulmuş ve günümüzde de devam etmektedir. Bu tez çalışması içerisinde hem AB genişleme dalgaları ve Avrupa Komşuluk Politikası hem de Azerbaycan'ın genel yapısı incelenmiştir. Tezin esas amacı ise, AB-Azerbaycan ilişkilerini inceleyerek Azerbaycan'ın AB'ye siyasal ve yönetimsel entegrasyonun nasıl ve ne kadar başarılı gerçekleştirdiğini tartışmaktır.

[1] Avrupa Komşuluk Politika'sına dahil olan ülkeler: Ukrayna, Belarus, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İsrail, Ürdün, Fas, Tunus, Filistin, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Mısır.

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak iki konu incelenmiştir: Genişleme Politikası ve Avrupa Komşuluk Politikası. Bu politikalar birbiriyle bağlantılı olan iki önemli süreçtir. Genişleme Politikası Avrupa Komşuluk Politikası ile aynı yöntem ve araçlara sahip olduğu için iki politikanın da irdelenmesi önem arz ediyor. Bu çerçeveden yola çıkarak AB'nin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı genişlemeler ve genişlemedeki kriterlerin neler olduğu ele alınmıştır. Aynı zamanda Avrupa Komşuluk Politikası genel hatlarıyla anlatılmış, oluşma süreci ve koşulları değerlendirilmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası'nın amaç ve hedefleri, uygulanma metotları belirtilmiştir. Azerbaycan'ın da dâhil olduğu altı (Belarus, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Moldova) Avrupa Komşuluk Politikası ülkesiyle ilişkilere yeni bir boyut kazandıran Doğu Ortaklığı Politikası da ana hatlarıyla araştırılmıştır.

İkinci bölümde ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin genel hatlarıyla uluslararası arenadaki konumu incelenmiştir. Azerbaycan'ın siyasal yapısı, aynı zamanda bağımsızlık sonrası Azerbaycan dış politikasının ana hatları belirlenmiş, Halk Cephesi döneminde ve Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde uygulanan dış politikanın ana özellikleri açıklanmış, dış politikanın başlıca sorunları olarak bilinen bağımsızlığının korunması, jeopolitik konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar üzerinde farklı ülkelerin çakışan menfaatleri ve enerji güvenliği problemleri değerlendirilmiştir. Azerbaycan dış politikasının bölgesel ve uluslararası açılımı konusunda Rusya Federasyonu, ABD, Türkiye, Gürcistan, İsrail ve İran perspektifleri incelenmiştir. İkinci bölümde önem arz eden bir diğer konu ise Azerbaycan Dış Politikasında enerji faktörünün rolünü incelemek olmuştur.

Üçüncü bölümde, Azerbaycan'ın AB ile ikili ilişkileri incelenmiştir. Bu bağlamda AB-Azerbaycan ilişkilerini iki kısma ayırmak mümkündür: Avrupa Komşuluk Politikası öncesi ve sonrası ilişkiler. Avrupa Komşuluk Politikası öncesinde ikili ilişkilerde önemli politikalar TACIS, TRACECA ve INOGATE programları aracılığıyla

gerçekleştirilmiştir. Bu programların uygulandığı alanlar ve finansal olarak ne kadar mali destek sağlandığı incelenmiştir. AB-Azerbaycan arasındaki ilişkilerin yasal altyapısı, 1999 senesinde yürürlülüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması ile kurulmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası sonrası ilişkilerde ikili işbirliğine daha sistematik bir bakış açısı benimsenmiş, eylem planları temel alınarak yapılan reformlar da dâhil olmakla Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ile ilişkileri incelenmiştir. Genel olarak bakıldığında Avrupa Komşuluk Politikası ekseninde her iki tarafın birbirinden ne beklediği tartışma konusudur. AB güvenliğini uzun vadede garanti altına alabilmek, ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda kendine yeni ortaklar arayışındayken, Azerbaycan'ın bu noktada beklentileri tamamen başka yöndedir. Azerbaycan Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde AB'yi dış politikasının üst konumuna taşırken, aynı zamanda "Dağlık Karabağ" sorununda da AB'den tarafsız arabulucu rolü oynamasını beklemektedir. Aynı zamanda Avrupa Birliği de Avrupa Komşuluk Politikası ekseninde ayrılan fonlar ve diğer teşvikler ile bu çerçevede daha yavaş yürümekte olan hukukun üstünlüğü, insan hakları ve iyi yönetişim alanlarında Azerbaycan'dan ilerleme beklemektedir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise AB-Azerbaycan ilişkilerinin sonuçları değerlendirilmiştir. Şekillendirilmeye çalışılan genel çerçeve dâhilinde, bu tezin araştırma sorusu ikili ilişkiler çerçevesinde Azerbaycan'ın demokratik ve iyi yönetişim alanlarında AB'den nasıl etkilendiğini değerlendirmek aynı zamanda Dağlık Karabağ sorununda AB'nin tutumunu ortaya çıkarmaktır.

Daha önce bu alanda çok fazla yapılmış kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. Genel çalışmalar değerlendirildiğinde bu alanda sadece İstanbul Üniversitesi öğrencisi Mehman Ahmedov'un[2] AB-Azerbaycan ilişkilerini ortaya koyan bir çalışması mevcuttur. Bunun yanı sıra, akademik çalışmalardan Emel G. Oktay'ın bu alanda

[2] Mehman Ahmedov, (2015), "Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Azerbaycan'ın AB'ye Siyasal ve Yönetsel Entegrasyonu", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

eleştirel bir çalışması mevcut olmuş ve aynı zamanda Azerbaycan'dan bir çok bilim insanı (Samed Seyidov, Fuad Hüseynov, Elhan Nuriyev ve d.) özellikle enerjiyi baz alıp ikili ilişkileri değerlendiren araştırmalar yapmıştır. Bu tez çalışmasının diğer çalışmalardan farkı öncelikle güncel olayları da kapsayarak ve aynı zamanda ikili ilişkiler çerçevesinde Azerbaycan'ın Avrupa Birliği'nden yönetimsel şekilde ne kadar etkilendiği, insan hakları ve demokrasi alanında Azerbaycan'da ne tür gelişmeleri ortaya çıkardığını araştırmak olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

1.1. AB'nin Genişleme Dalgaları

Avrupa Komşuluk Politikası'nın ortaya çıkmasındaki başlıca sebep genişleme dalgaları, özellikle de AB'nin Doğu genişlemesi olmuştur. Doğu genişlemesinden sonra AB yeni ülkelerle komşu olmuş ve bu ülkeler birlik için bazı fırsat ve tehditler içeren özelliklere sahip olmuştur. Bu ülkeleri AB kendi politikalarına uygunlaştırmak ve tehditleri minumuma indirerek firsata çevirmeyi hedeflemesi yeni bir politikanın ortaya çıkmasına sebebiyet yaratmıştır. Bu nedenle ilk olarak AB Genişleme Politikası, ardından Avrupa Komşuluk Politikası anlatılacaktır.

Avrupa Birliği kurulduğu günden itibaren iki önemli politika izlemektedir. Bunlardan birincisi ‘‘derinleşme veya bütünleşme’’, ikincisi ise ‘‘genişleme’’ politikalarıdır.

Derinleşme; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasıyla başlayan, Avrupa ülkeleri arasında işbirliği alanlarının genişlemesi ve üye ülkelerin egemenliği altında bulunan alanların zaman içinde Topluluğa devir edilmesi sürecini içermektedir. Yani bu süreçte AB ulusüstü yapıya doğru yol almıştır. Bu alanda en önemli adımlardan biri 1968 yılında Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla atılmıştır. Bu anlaşmayla sanayi mallarının serbest dolaşımı gerçekleşmiş, ülkeler arasında engeller kaldırılmış ve diğer dünya devletlerine karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. 1986 Avrupa Tek Senedi ve 1993 Maastricht Antlaşması'yla birlikte ekonomik ve parasal birlik için gerekli zemin hazırlanmış, bundan başka sermaye, işgücü ve hizmetin serbest dolaşımı gerçekleşmiştir. Bu eğilim içerisinde Avrupa Merkez Bankası kurulmuş, daha sonra 1999 senesinden itibaren ekonomik ve parasal

bütünleşme süreci başlamış ve 2002 senesinden itibaren ise ulusal paraların yerine ortak para birimi olan Euro tedavüle çıkmıştır.

Diğer bir önemli eğilim olan genişleme politikası da Roma Antlaşması'ndan beri AB'nin gündeminde olan ve derinleşme kadar önem arz eden politik araçlarından biridir. Fransa, İtalya, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un 1951 senesinde kurmuş oldukları AKÇT ile başlayan süreç daha sonra Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) gibi kuruluşlarla devam etmiştir. Ekonomi alanında sağlanmış başarı, siyasi ve askeri alanda da kendini göstermiş ve diğer ülkelerin de zamanla AB'ye üye olma isteğini tetiklemiştir. Bunun sonucu olarak 1973-2013 dönemleri arasında gerçekleşen genişleme dalgaları ile AB günümüzde 28 üyesi olan bir oluşum haline gelmiştir. AB tarihinde en büyük genişleme hareketi olan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ) AB'ye katılımından sonra genişleme konusu, AB gündeminde önemli bir yer edinmiştir[3].

AB genişleme süreci, 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımı ile resmen başlamıştır. İkinci genişleme dalgası, 1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın katılımıyla gerçekleşmiştir. 8 Haziran 1959'da, Yunanistan, Roma Antlaşması'nın 238. Maddesinin "ortaklık" hükümlerinden yararlanarak AET'ye başvuran ilk ülkeler arasındaydı. 9 Temmuz 1961'de Atina'da Yunanistan'ın başvurusu üzerine bir Ortaklık Anlaşması imzalandı. Atina Antlaşması, Yunanistan'ı tam üyelik için hazırlayan bir antlaşmadır. Yunanistan'ın bir askeri darbe ile askıya aldığı AET ilişkileri, daha sonra Albaylar Cuntası iktidarının devrilmesi (1964-1974) ve yeniden ülkede demokratikleşme sürecine girmesi ile başlamıştır. 12 Haziran 1975'te Yunanistan tam üyelik için tekrar başvurdu ve uzun süren müzakerelerin ardından 1981 yılında Yunanistan 10. üye olarak

[3] **Sinem Akgül Açıkmeşe, 'Avrupa Birliği'nde Genişleme';** Belgin Akçay, İlke Göçmen, **'Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar'**, (2014), Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 644-646.

kabul edilmiştir. Portekiz ve İspanya da yeni kurulan demokrasilerini teminat altına alarak siyasi istikrarın sağlanması için Topluluğa üyeliği bir çıkar yolu olarak değerlendirmiştir. Nihayetinde üçüncü genişleme, 1 Ocak 1986 tarihinde Topluluğa katılan Portekiz ve İspanya ile tamamlanmıştır. Yunanistan'la benzer kadere sahip olan bu ülkeler, faşist diktatörlüklerin sona ermesi ve demokrasinin yaygınlaşması için gerekli adımların atılmasından sonra toplumun üyeleri arasında yer almışlardır. Dördüncü genişleme; 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra gerçekleştirilmiştir. Bu genişleme dalgası pek çok açıdan ortak özellikler taşımaktadır. İsveç, Finlandiya ve Avusturya çoğulcu demokrasiye ve bir piyasa ekonomisi geleneğine sahip aynı zamanda kalkınma seviyeleri Topluluğa önemli ölçüde katkıda bulunabilecek seviyede ülkelerdir. Bu ülkeleri ortak olarak başvuruya iten nedenler Tek Pazarın dışında kalma korkusu ve Doğu Blokunun çöküşüdür. Komisyonun 1992 yılında hazırladığı olumlu görüşlerin ardından açılan müzakereler neredeyse sorunsuz geçmiş ve yapılan referandumların ardından bu üç ülke de Topluluk bünyesine alınmıştır.[4] 1957'den 1995'e kadar geçen süreçte dört aşamalı olarak dokuz ülkeyi kapsayan AB, 1990'ların başlarından itibaren öncekilerden farklı bir süreçle karşı karşıya kalmıştır. Sovyet güdümünden kurtularak bağımsız hale gelen MDAÜ için Avrupa Entegrasyonuna katılım, bu ülkeler için Soğuk Savaş yıllarında Demir Perde ile ayrıldıkları Avrupa'ya dönüş anlamına gelmektedir. 16 Nisan 2003 tarihinde imzalanmış "Katılım Anlaşması" ile beşinci genişleme gerçekleştirildi. Beşinci genişlemede Birlik, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs ve Malta'nın katılımıyla 25 devletli bir yapıya büründü. Romanya'nın üyeliği, reform sürecinin tamamlanmasını takiben 1 Ocak 2007'de gerçekleşti. Bulgaristan 14 Aralık 1995'te tam üyelik başvurusunda bulundu ve

[4] İbid, s. 645

Romanya ile aynı tarihte müzakere sürecini başlattı. Bulgaristan da istenilen reformların tamamlanmasıyla 1 Ocak 2007 tarihinde AB'nin üyeleri içerisinde yer aldı.[5]

Hırvatistan, Ekim 2005'te müzakerelerin başlanmasının ardından 2013 yılında Birliğin 28. üyesi oldu. 2013 genişlemesi birçok açıdan önemliydi. Hırvatistan üye olan ikinci eski Yugoslavya ülkesiydi. Bu birçok ülke için de bir umuttu.[6]

1.1.1. Genişleme Süreci Nasıl Çalışır: Koşullar

AB hangi şartlar altında ve neden yeni üyeler alır ve dışarısıyla nasıl bir kurumsal bağ kurar?[7] Burada "Koşulluluk" ilkesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu ilke ile AB üyesi olmak isteyen ülkeler önkoşulları yerine getirmede kat edecekleri mesafelere göre ödüllendirileceklerdir. Avrupa Birliği'ne üye olmak fikri kurucu anlaşmaların hepsinde belirtilmektedir. Genişleme koşulları olarak bilinen kriterler AB/AT anlaşmalarında ve Zirve sonuç bildirgelerinde yer almaktadır. Kurucu anlaşmalara bakıldığında her birinde en az bir madde halinde karşımıza çıkmakta olan yeni üyelerin katılımına ait maddeler mevcuttur. Bu maddeler AKÇT Antlaşması 98. madde, AET Antlaşması 237. madde ve AAET Antlaşması 205. maddelerinde görülmektedir.[8] Her üç kurucu anlaşmada ortak bir kriter olarak 'Avrupa Devleti Olmak' maddesi vardır. 1993 senesinde yürürlüğe

[5]Demet Şefika Acar, (2009), "Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk; Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt. 6, Sayı. 22, s. 27.

[6] Heather Grabbe, (2014), "Six Lessons of Enlargement Ten Years on: The EU's Transformative Power in Retrospect and Prospect", **Journal of Common Market Studies**, Cilt. 52, s. 41.

[7] Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, (2002), " Theorizing EU Enlargement: Research focus, hypotheses, and the State of Research", **Journal of European Public Policy**, Cilt. 9, Sayı.4, s. 504.

[8] B. Akçay, İ. Göçmen, 2014, s. 648.

giren Maastricht Anlaşması'yla her üç madde çerçevesinde, üye olmak için tek bir koşul öngörülmektedir: "Her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir".[9]

Maastricht Antlaşması'ndan sonra yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'yla yapılan değişiklikte Avrupalılık kriteri muhafaza edilmiştir. Bu değişiklikle birlikte AB'ye üye olmanın iki kriterinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki olan "Avrupalılık", komisyonun tarifine esasen, Avrupa kimliğini oluşturan coğrafi, tarihi ve kültürel unsurların birleşiminden meydana gelmektedir. Dolayısıyla Avrupa'nın sınırlarını çizmek mümkün değildir. İkincisi ise "demokrasi, hukukun üstünlüğü, hukuk devleti, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı" kriterleridir.[10] Ancak bu kriterler esas alınarak AB'ye üyelik başvurusu yapılabilir. Lizbon Antlaşması ile daha somut bir hal alan kriterlere azınlıklara saygı kriteri eklenerek güncellenmiştir. Katılım kriterlerinin belirlendiği en önemli zirvelerden biri de Kopenhag Zirvesi'dir. AB'ye üye olmanın en önemli şartlarından biri olan Kopenhag kriterlerine uymak zorunluluğu 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde de teyit edilmiştir.[11] Kopenhag Kriterleri üç kategoriye ayrılır: siyasi, ekonomik ve müktesebata uyum. Siyasi kriter açısından aday ülkelerin yapmaları gereken, demokrasi, hukuk devleti, hukukun üstünlüğü, insan ve azınlık haklarının korunmasını sağlayan kurumlar mevcut olmalıdır. Ekonomik açıdan aday ülkelerde işleyen bir piyasa ekonomisi olmalı ve birlik içinde rekabet edebilme kabiliyetine sahip olmalıdır. Müktesebata uyum çerçevesinde ise aday ülkeler üyelik yükümlülüklerini uygulamak potansiyeline sahip olmalılar. Başka bir tabirle, aday ülkeler topluluk müktesebatına uyum sağlamalıdırlar.[12]

---

[9] Eli Gateva, (2010), "Post- Accession Conditionality Support Instrument for Continuous Pressure?", Working Paper, No.18, s. 7-8.

[10] B. Akçay, İ. Göçmen, 2014, s. 650.

[11] E. Gateva, 2010, s. 9.

[12] B. Akçay, İ. Göçmen, 2014, s. 651.

Hazmetme Kapasitesi (Absorption Capacity) 1993 Kopenhag Zirvesi'nde ortaya konuldu. Bu kriter ile AB'ye aday ülke, AB'nin idari kapasitesine uyum sağlayabilmelidir. 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülkeler sınır uyuşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmeye davet edilmişlerdir.[13] 1999 Helsinki Zirvesi'nden sonra resmi olarak katılım koşulu olmasa bile aday ülkelerin diğer ülkelerle çözülmemiş sınır uyuşmazlıklarını çözmeleri, eğer bunu yapamazlarsa da Uluslararası Adalet Divanı'na götürmeleri gayri resmi olarak talep edilmektedir. Bunun yapılmasındaki en önemli sebeplerden biri ise AB'ye üye olacak ülkelerin, üyelik halinde AB'ye sorun yaratmaması politikasıdır. Ancak burada yoruma açık alanlar mevcuttur. Kopenhag ilkelerinden ilk ikisi olan "demokrasi" ve "pazar ekonomisi" ile neyin talep edildiği ve neyin istendiği hususu tartışılabilirdir. Yani nasıl bir demokrasi? Bunun boyutları nelerdir? Üçüncü ilke olan "üyelik yükümlülükleri (Mevzuata Uyum)" de tam anlamı ile net değildir. 80 bin sayfalık mevzuata rağmen, bu alanda da yoruma açık alanlar mevcuttur.[14] Üçüncü ve aynı zamanda ilk iki ilkenin de yorumlanması genel olarak Komisyonun yetkisindedir. Bu yüzden de bazı alanlarda siyasi açıdan çok hassas olsa da, bazı alanlar üye devletler için ikincil öneme sahip olduğu için, o ilkelere uyum da aynı şekildedir.[15]

[13] Aynı zamanda bu zirvede Türkiye ile ilgili koşullar vardı.

[14] H. Grabbe, 2014, s. 10-11.

[15] Heather Grabbe, (1999), 'A Partnership for Accession? The Implication of EU Conditionality fort he Central and East European Applications", **European University Institute Working Paper**, Cilt.12, Sayı. 99, s. 6.

1.1.2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Ortaya Çıkışı

Avrupa Komşuluk Politikası, özellikle Doğu Genişlemesi'nden sonra başlatılan girişimlerle 2004 yılından itibaren aktive edilmiş bir programdır.[16] Doğu Genişlemesi zamanı mevcut potansiyel adayların sorunları ve AB'nin bu ülkeleri dönüştürmesinde yaranan problemler, aynı zamanda Euro krizi gibi sorunlar AB içindeki istikrarsızlığı artırmaya başladı. Aynı zamanda, AB genişledikçe çevresinde geniş komşular çemberi yaratmıştır. Bu durumda, daha fazla genişlemeyi göze alamayan AB, Avrupa Komşuluk Politikası'nın temellerini atmış, güvenlik ve ekonomik alandaki boşlukları genişleme yerine bu politika ile gidermeye çalışmıştır. "AB uzun zamandır genişleme yoluyla güvenliğini sağlama hedeflerini birlikte sürdürürken, şimdi güvenlik ve genişleme arasındaki bağlantıyı kırmaya başlamıştır. Çünkü Avrupa Birliği bütün bu genişleme dalgaları ile coğrafi sınırlarına yaklaşmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası ile kurumsallaştırılmaya çalışılan bu politika, aynı zamanda genişlemenin yavaşladığının da bir belirtisidir."[17]

1.2. Avrupa Komşuluk Politikası

1.2.1. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Oluşum Süreci

Avrupa Komşuluk Politikası üyeliği öngörmemektedir, ancak oluşum sürecinde genişleme mantığıyla yapılandırılmıştır. Bu politikanın, AB'nin ileride nihai sınırlarını

[16] Sevilay Kahraman, (2006), "The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment", **Ankara Review of European Studies**, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 29-31.

[17] Hatice Yazgan, (2015), "Rubikon'u geçmek? Onuncu Yılında Avrupa Komşuluk Politikası", **Review of International Law and Politics**, Cilt.11, Sayı. 42, s.109.

daha rahat çizebilmesi ve uzun vadeli güvenliğini güvenceye alabilmesi bakımından büyük önem taşıdığı söylenebilir.[18]

2004 ve 2007 genişlemesinden sonra AB'nin doğu sınırları önemli ölçüde tamamlanmıştır. Fakat son genişleme ile AB'ye komşu olan yeni ülkeler, AB için bazı fırsat ve tehditler içermekte, bu ise Birliği yeni kararlar alması için tetiklemekteydi. Romano Prodi'nin belirttiği gibi, genişleme sonsuza dek sürmeyecekti ve Birlik, genişlemenin Avrupa'da yeni bölünmüş sınırlar yaratmasından endişe ediyordu. Bu gibi etkiler genişlemeye alternatif yeni politikalar arayışını beraberinde getirmektedir.[19]

Komşu bölgeler için Avrupa Ekonomik Alanı, Barselona Süreci ve Kuzey Boyutu gibi önceki siyasi ve ekonomik reform girişimleri istenen sonuca ulaşmamasına rağmen, bu girişimler Avrupa Komşuluk Politikası'nın oluşum aşamasında büyük bir yol gösterici oldu.[20]

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde 12 Avrupa ülkesiyle müzakerelerin başlatılması kararından sora Avrupa Komşuluk Politikası'nın oluşumunda ilk ciddi adımlar atılmıştır. Aynı sene yayınlanmış Gündem 2000 raporunda Avrupa Komisyonu, daha geniş sınırlara sahip Birliğin, komşuları ile iş birliği ve istikrar doğrultusunda ilişkilerini geliştirmesinin önemini vurgulamıştır.[21]

---

[18] H. Grabbe, 2014, s. 46.

[19] Romano Prodi, "A Wider Europe - A Proximity Policy as the Key to Stability, Peace, Security and Stability International Dialogue and the Role of the EU", (Sixth ECSA-World Conference, Jean Monnet Project, Brussels, 5-6 Aralık 2002), <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm>, Erişim tarihi: 17.10.2017.

[20] Karen Smith, (2005). "The Outsiders: the European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, S.81 (4), s.761.

[21] European Commission, Agenda 2000, For a Stronger and Wider Union, 15.07.1997, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf, Erişim tarihi: 11.03.2018.

2004-2007 yılları arasında AB'nin yeni sınır komşuları ile ilişkilerini düzenleme fikri, ilk olarak İspanya'nın AB dönem başkanlığı sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı Jack Straw tarafından Nisan 2002'de yapılan Genel İşler Konseyi toplantısına yazdığı bir mektupta ele alındı. Mektubunda Straw, AB'yi doğu komşularıyla bir yakınlaşma politikası oluşturmaya çağırmıştır. Bu düşünceyi takiben, Avrupa Komşuluk Politikası'nın resmi temelini, Chris Patent ve Javier Solana tarafından hazırlanan ve aynı yıl Avrupa Konseyi'ne sunulan "Daha Geniş Avrupa" (Wider Europe) raporu oluşturmuştur.[22] Rapor, Akdeniz ülkelerini, Batı Balkanları, Rusya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerini içeriyordu. Aynı sene dönemin Avrupa Komisyonu başkanı Romano Prodi "Barış, Güvenlik ve İstikrar: Uluslararası diyalog ve AB'nin Rolü" konulu konferansta yaptığı, "Daha Geniş Avrupa İstikrar için Yakınlık Politikası" başlıklı konuşmasında, genişlemiş AB'nin dost ülkelerden oluşan bir halkaya ihtiyaç duyacağını vurgulayarak, komşularla "Kurumlar dışında her şeyin paylaşılması" görüşünü dile getirmiştir.[23]

Nihayetinde 2004 yılında bu politikanın temel dokümanı sayılan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi'nin" yayınlanması ile Komşuluk Politikası son şeklini almıştır ve Güney Kafkasya, Doğu Avrupa ve Güney Akdeniz'deki 16 ülke[24] Avrupa Komşuluk Politikası'na dâhil edilmişlerdir.[25]

---

[22] Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council, Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, COM (2003), 104 final, 2003.

[23]K. Smith, 2005, s.763.

[24] Bu ülkeler: Ukrayna, Belarus, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İsrail, Ürdün, Fas, Tunus, Filistin, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Mısır.

[25]Sait Sönmez, (2010), 'Avrupa Birliği'nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası', **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:14, s. 120.

Kuruluşundan bu yana Avrupa Komşuluk Politikası, komşu ülkeleri istikrar, refah ve güvenlik açısından etkileyen bir takım radikal değişiklikler ve zorluklar nedeniyle büyük ölçüde evrilmiştir. 2011'de başlayan Arap ayaklanmaları sonrasında Avrupa Komşuluk Politikası yeniden gözden geçirilmiştir. Bu zaman en büyük yenilik "More for more-daha fazlası için" ilkesiydi. Bu ilke ortak ülkelerin ilave reform çabalarını ek mali ve diğer desteklerle ödüllendirdi. Bunun yanı sıra 2015 senesinde Avrupa Komşuluk Politikası tekrar revize edilmiştir. AB'nin değerlerini ve insan haklarını savunmaya devam ederken, mevcut revize aynı zamanda, komşu ülkeler için farklılaştırılmış (Tailor-made - kişiye özel) bir yaklaşım türü geliştirdi ve aynı zamanda güvenlik konularıyla ilgili işbirliğinin artırılması konuları üzerinde yoğunlaştı. Böylece farklılaştırılmış ortaklıklar ve kişiye özel (Tailor-made) yaklaşım revize edilen Avrupa Komşuluk Politikası'nın ayırt edici özellikleridir.[26]

Avrupa Komşuluk Politikası, esas olarak AB ile her bir ortak ülke arasında oluşturulan ikili bir politikadır. Bununla birlikte, bölgesel ve çok taraflı işbirliği girişimleri ile tamamlanmaktadır. Bu bağlamda "Doğu Ortaklığı" (Eastern Partnership) ve "Akdeniz için Birlik" (Union for the Mediterranean) Programı oluşturulmuştur.

AB doğu komşularıyla Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında ilişkilerini geliştirmek amacıyla 2009 senesinde "Doğu Ortaklığı" programını geliştirmiştir. Bu program Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlık kazanan, Doğu Avrupa ve Kafkasya'da bulunan 6 ülkeyi (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Moldova, Belarus ve Ukrayna) kapsamaktadır. Bu program taraf ülkeler arasında çok taraflı işbirliğini ve siyasal, sosyal, ekonomik etkileşimi güçlendirmeyi hedeflemektedir.

[26] **"**European Neighbourhood Policy", EU External Action, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp_en, Erişim tarihi: 24.07.2018.

Avrupa Komşuluk Politikası'nın bölgesel bazda geliştirdiği ve Akdeniz ülkelerini bir çatı altında birleştirmeyi amaçlayan bir diğer program türü "Akdeniz için Birlik" programı da Barselona sürecinin bir devamı niteliğinde olup, 2008'de Fransa'da yapılan bir zirve toplantısı ile kurulmuştur. Birliğin amacı, Akdeniz bölgesi genelinde entegrasyon ve istikrarı teşvik etmektir.

1.2.2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Amaç ve Hedefleri

AB'nin neden Komşuluk Politikası'na ihtiyaç duyduğunun sorgulanması son derece önemlidir. Avrupa Komşuluk Politikası'nın birtakım güvenlik, ekonomik, ticari ve kültürel amaçları vardır. Bu politikanın şekillenmesinde ve yeniden yapılanmasında diğer tüm faktörlerin yanı sıra 11 Eylül saldırısından sonra yeniden sorgulanmaya başlayan güvenlik algısı olmuştur. AB, genişleme dalgaları çerçevesinde sınırdaki tehditler nedeniyle ortaya çıkan veya ortaya çıkması muhtemel çatışmalara veya sorunlara kalıcı çözümler bulmak zorundadır.[27] 2004 ve 2007 genişleme dalgasıyla AB, oldukça farklı fırsat ve tehditler içeren bir coğrafya ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası AB'nin doğu kesimlerindeki bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari gelişmeler, AB için kuşkusuz tatmin ediciydi. Bununla birlikte, son genişleme dalgasıyla birlikte, yeni tehlike potansiyelleri de ortaya çıkmıştır. "Genişlemeden kaynaklanan bu yeni potansiyel tehditlere karşılık sınır kontrolleriyle önlem almaya çalışmak yeni Berlin Duvarı inşa etmekten başka bir şey değildir. Sınırın bir tarafında refahın ve yaşam standartlarının yükselmesine karşılık diğer tarafın bundan mahrum olması, sınır ihlalleri, illegal göç hareketleri ve kaçakçılık vb. organize suçların

[27] Antonio Missiroli, (2008), "EU Enlargement and CFSP/ESDP", **Journal of European Integration**, 25/1, s. 6.

artmasına neden olabilirdi."[28] Avrupa Komşuluk Politikası'nın amaçları sadece güvenlik eksenli değil aynı zamanda politik, ekonomik ve kültürel boyutları da vardır.

AB, ekonomik entegrasyonun ana argümanını oluşturan enerji politikalarını da bu bağlamda gözden geçirmiştir. Bildiğimiz üzere, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlayan süreçte, AB'nin enerji ihtiyaçları, nüfus artışıyla birlikte istikrarlı bir şekilde artmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası'nın kapsadığı ülkelere bakıldığında, bu sorunun çözümünü sağlayacak kaynakların ya da coğrafi alanların merkezine ya da merkeze yakın oldukları görülmektedir.[29]

Sanayi Devrimi'nden önce, fiziki olarak genişlemek, yani daha çok verimli toprağa sahip olan, güce giden en önemli faktörlerden biriydi. Günümüzde ise kömür ve çelik, özellikle petrol ve doğal gaz, devletlerin dış politikalarını şekillendiren önemli konu haline gelmiştir[30].

Petrol ve doğal gaz günümüzde küresel ekonominin en önemli girdilerinden olma özelliğini taşımaktadır. Avrupa Birliği, enerji tüketimi açısından en yoğun ülkelerden biri olma ve mevcut enerji ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olma yeteneğine sahip olarak tanımlanamaz. Özellikle de Birliğin 2004 senesinde Beşinci Genişleme Dalgası ile birlikte enerji alanında ithalat bağımlılığı önemli ölçüde artmıştır. Aynı zamanda geldiği noktada AB, dışa bağımlı bir pozisyonda olmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle, tüm küresel ve bölgesel güçler gibi, AB'nin Doğu komşularına, özelikle Hazar havzası bölgesi ve Akdeniz bölgesindeki komşularına yönelik ilgisi artmıştır.

[28]S. Sönmez, 2010, s. 117.

[29] D. Ş. Acar, 2009, s. 24.

[30] Kenan Dağcı, Efe Çaman, (2013), ''Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden AB'nin Orta Asya Politikası'', **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 8, Sayı. 16, s. 22.

Enerji tüketimi skalasında ABD'den sonra ikinci konuma gelen ve bu tüketimin büyük bir kısmını ithal yoluyla elde eden Birliğin, Komşuluk Politikası'na dahil ülkelerle ilişkilerini yeniden gözden geçirme yolunu açtı. Zira "Birlik, petrol tüketiminin %81,1'i, doğalgaz tüketiminin % 54'ü, katı tüketim halinin gelecek 20 yıl içerisinde iki katına çıkacağını öngörmektedir."[31]

Birliğin doğuya yönelik duyduğu ilgiyi güçlendirmeye yönelik çabalarının ardındaki temel neden, bölgenin doğal kaynaklarıdır. Birlik bu gibi alternatif kaynakları kullanarak Rusya'nın hakim olduğu tekeli kırmak istemektedir. Bu plan doğrultusunda özellikle Orta Doğu ve Hazar bölgelerinde yeni arayışlar içerisine girilmiştir.

Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir başka yönü de iyi komşular elde etme çabasıdır. AB değer ve standartlarının komşu bölgelerde yaygınlaştırılması sınır ötesinde refahın artmasıyla sonuçlanacak ki, bu da komşu ülkelerle işbirliğini kolaylaştıracaktır.[32]

Emerson'a göre, "Komşuluk Politikası'nın amacı aslında, çok yönlü bir politik, ekonomik ve sosyal dönüşüm süreci olarak tanımlanan "Avrupalılaşma"dır."[33] Katılım perspektifini ortaya koymadan etkisini olabildiğince genişletmeyi amaçlayan bu strateji, tüm kıta için ideal bir argümandır. Çünkü bununla ortak ideolojik bir temel var olacaktır. Yani bu politika, katılım olmaksızın "Avrupalılaşma" politikasıdır. "Kurumlar dışında her şeyin paylaşılması" ilkesi de bu stratejinin bir uzantısıdır.

---

[31]Gökhan Dördü, "Komşuluk Politikası ve AB'nin Jeo Enerji Alan Politikaları", 17.10.2014, http://akademikperspektif.com/2014/01/17/komsuluk-politikasi-ve-abnin-jeo-enerji-alan-politikalari/, Erişim Tarihi: 06.08.2016

[32]K. Smith, 2005, s. 763.

[33]Akt: Sait Sönmez, 2010, s. 118, Antoinette Primatarova, In Search of Two Distinct Tracks for Non-EU Europe and the European Neighbourhood**,** Centre for Liberal Strategies, https://www.cls-sofia.org/en/media/-300.html,

Primatora ise Avrupa Komşuluk Politikası'nın amaçlarını şöyle özetlemiştir. Sınırlarımızdaki ülkelerin iyi yönetişimi AB'nin çıkarınadır.[34] Şiddetli çatışmaların yaşandığı, nüfus artış hızı yüksek ve geleneksel toplumlarla komşu olmak, bu ülkelerin Avrupa'ya kendi sorunlarını taşıması anlamına gelir.

Hatta bazı düşünürler Avrupa Komşuluk Politikası'nı Avrupa'nın "medeniyet projesi" olarak tanımlamaktadır.[35]

Böylelikle Komşuluk Politikası'nın ortak amaçlarını üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

- Ekonomik entegrasyonu önemli ölçüde sağlayarak ve ekonomik reform süreçlerini destekleyerek komşu ülkelerde refah seviyesini artırmak,
- Siyasi işbirliğini genişleterek komşu ülkelere özgürlük ve demokrasiyi yaymak,
- Güvenliği artırmak için komşu ülkelerle çevre, kalkınma, terörizm ve silahsızlanma konularında ortak çalışmalar yürütmek. [36]

1.2.3. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Mali Araçları

Komşuluk Politikası'nın etkili bir şekilde uygulanabilmesi AB tarafından sağlanan fonlara bağlıdır. 2000-2006 bütçe döneminde AB tarafından politika kapsamındaki doğu komşu ülkelere ve Rusya'ya yönelik TACIS (*Technical Assistance*

[34]Antoinette Primatarova, "In Search of Distinct Tracks for Non-EU Europe and the European Neighbourhood", Centre for Liberal Strategies, 10.03.2005, http://www.cls-sofia.org/en/media/-300.html, Erişim Tarihi: 20.03.2017.

[35]Tom Theuns, (2016), 'Promoting Democracy through Economic Conditionality in the ENP: A Normative Critique', **Journal of European İntegration**, s. 6.

[36] S. Sönmez, 2010, s. 119.

for the Commonwealth of Independent States-Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Destek), güney Akdeniz komşularına MEDA (*Euro-Mediterranean Partnership*-Avrupa-Akdeniz Ortaklığı) ve Batı Balkan ülkelerine CARDS'a (*Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation*- Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı) yönelik çeşitli bölgesel programlar ihdas edilmiştir. EIDHR (Demokrasi ve İnsan Hakları Konusunda Avrupa Girişimi) gibi tematik programlar uygulanmış, 1 Ocak 2007'den itibaren AB'nin bu yardım araçları, ENPI (*European Neighbourhood and Partnership Instrument*-Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı) ile tek bir çatı altında birleştirilmiştir. Daha esnek ve politika güdümlü olan bu araç özellikle sürdürülebilir kalkınmanın ve AB politikalarına ve standartlarına uyumun sağlanabilmesi için Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planlarında kabul edilen önceliklerin desteklenmesine yönelik olarak tasarlanmıştır.[37] Bu bağlamda 2007–2013 bütçe döneminde AB tarafından komşu ülkelere sağlanacak yardım yaklaşık olarak 12 milyar avro olmuştur[38]. Aynı zamanda AB komşu bölgelere destek için 2014-2020 dönemi için Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı ile 15 milyar Euro'nun üzerinde mali destek ayırmıştır.[39]

Avrupa Komşuluk Politikası ile ayrılan fonlar sayesinde bu ülkelerde ne gibi değişikliklerin olduğu da yoruma açık konulara dâhildir. Şöyle ki, Komşuluk Politikası'na dâhil olan ülkelerin ekonomi ve sosyal alanlarına bakıldığında bazı

[37] Gökhan Soruş, **Arap Baharı'nın Gölgesinde AB Komşuluk Politikası**, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 10.03.2014, http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2014/03/10/7435/arap-baharinin-golgesinde-avrupa-birligi-komsuluk-politikasi, Erişim Tarihi: 13.04.2016,

[38] Esra Hatipoğlu, (2004), 'Daha Geniş Avrupa: Avrupa Birliği'nin Komşu Ülkeler Politikası'nın Analizi', **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt.12, Sayı.1-2, s. 227.

[39] "European Neighbourhood Policy", EU External Action, 21.12.2016, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en**,** Erişim tarihi: 10.07.2018.

ülkelerde köklü değişiklikler olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle politikanın yürürlüğe girdiği 2005 yılından sonra politikaya dahil olan ülkelerde eğitim, sağlık, kişi başına düşen gelir ve d. alanlarda önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Bu, Avrupa Komşuluk Politikası'nın komşu ülkeler ve AB ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirdiğini ve bu ülkelerin hem ekonomik bağlamda hem de yaşam kalitesi açısından daha yüksek bir düzeye çıktığını göstermektedir.[40]

1.2.4. Eylem Planları

Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil olan ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal yapılarının modernizasyonu ortaya konacak eylem planları ile mümkün olacaktır. Eylem Planları, her ülkeye özgü olarak hazırlanan, siyasi ve ekonomik reformlardan oluşan öncelikleri belirten temel dokümandır. Eylem Planları kapsamındaki öncelikler ise, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü güvence altına alacak kurumların istikrarını ve güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Eylem Planlarının içeriğini AB ve komşu ülke temsilcilerinden oluşan İşbirliği Konseyi belirler.[41]

Her ülkeye özgü olarak yapılan ve ülkelere göre önceliklerin değiştiği Eylem Planlarında, komşu ülkeler belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için teşvik edilmekte ve ilerleme kaydedilen mesafeler AB Komisyonu tarafından izlenerek, yıllık raporlar hazırlanarak değerlendirilmektedir.[42] AB'nin Komşuluk Politikası ülkeleri ile daha derin yoğunlaştırılmış işbirliği, Eylem Planlarına dayanan yasal ve kurumsal çerçeve

[40] Esra Ballı, Gülçin. G. Pehlivan, (2014), "Avrupa Komşuluk Politikası'nın Ekonomik Etkileri Açısından Değerlendirilmesi", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt. 51, Sayı. 587, s. 30-33.

[41] "ENP Action Plans", European Action Service, https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp_en, Erişim Tarihi: 17.10.2016.

[42] E. Hatipoğlu, 2004, s. 225.

olan Ortaklık Anlaşmaları (*Association Agreements*) ile oluşturulmaktadır.[43] Ortaklık Anlaşmaları, AB ve üçüncü ülkeler arasında politik ve ekonomik alanlarda yakın kurumsal ilişkiler kurmak için tasarlanmıştır.

Doğu Ortaklığı programına dahil olan ülkelerden Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile 2014'te Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır. Belarus ile AB arasında anlaşma imzalanmadan ilişkiler 1997 senesinden itibaren dondurulmuş, Ermenistan ise 2013 yılında anlaşmanın imzalanması için müzakerelerin bitmesine rağmen, Rusya'nın Gümrük Birliği ticaret alanına katılma kararı ile tercihini Rusya'dan yana kullanmıştır. Azerbaycan ile de hala Ortaklık Anlaşması imzalanmamıştır. Buna sebep ise Ermenistan ile arasındaki Dağlık Karabağ meselesidir.[44] Güney komşularından ise Suriye ve Libya dışındaki ülkeler ile Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır.[45]

Eylem Planlarının temel unsurları aşağıdaki gibi özetlenebilir.[46]

- Ortak Değerlere Bağlılık: Bu, Eylem Planlarında dikkate alınacak ilk unsurlardan biridir. Bu bağlamda demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve temel özgürlükler gibi ortak değerler yer almaktadır.
- Daha Etkili Siyasi Diyalog: Bu bağlamda, krizlerin önlenmesi ve güvenlik tehditleri gibi konularda daha etkili ve uluslararası diyalog çalışmaları öngörülmektedir.
- Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Politikası: Bu kapsamda, tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, pazar entegrasyonunun sağlanması gibi konulardan bahsedilmektedir.

[43] İbid, s. 225.

44 Ilham Aliyev attended panel discussion at Munich Security Conference, www.president.az, 18.02.2017, https://en.president.az/articles/22827, Erişim tarihi: 25.08.2018

[45] H. Yazgan, 2015, s. 113-115.

[46] E. Ballı, G. Pehlivan, 2014, s. 30.

- Ticaret ve İç Pazar: Avrupa Komşuluk Politikası, ticaretin serbestleşmesini ve bölgesel bütünleşmeyi sağlayacak çeşitli araçları içeren bir politika niteliği taşımaktadır.

- Enerji: AB dünyanın en büyük enerji ithalatçısı ve ikinci büyük enerji tüketicisi konumundadır. Bu nedenle Komşuluk Politikası çerçevesinde Eylem Planları enerji konusunda işbirliğini arttırmak üzere somut adımlar içermektedir.

Emerson ve Noutcheva'ya göre Avrupa Birliği her bölgede uyguladığı Komşuluk Politikası'nda farklı amaçları öne çıkarmaktadır. Bu ülkeden ülkeye de değişmektedir. Örneğin; Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa'da demokratik ve ekonomik liberalleşmenin tüm bölgede kökleşmesi amacına uygun bir komşuluk ilişkisi geliştirmeye gayret etmektedir. Batı Balkanlarda, bölgedeki problemlerin en büyük sebebi olarak algılanan devlet idaresinin tesisi ve kurumsallaşma Avrupa Birliği'nin en büyük önceliğidir. Ayrıca bu önceliğin arkasında bu ülkelerin daha sonrasında AB tam üyeliğine başvuracağı fikri ile bu kurumsallaşmanın ekonomik ve politik reformlara altyapı sağlayıcı düşüncesi de vardır. Avrupa Birliği'nin Güney başta olmak üzere diğer bölgelerdeki komşuluk ilişkilerinde ise tamamen farklı amaçlar bulunmaktadır. Genel anlamda Avrupa Birliği modernleşmeyi ekonomik değerler üzerinde sağlamayı amaç edinen bir programa sahiptir. Örneğin, Ürdün ile Avrupa Birliği arasındaki Eylem Planı incelendiğinde Eylem Planı'nın temel başlıklarının ekonomik alana ait başlıklar olduğu görülmektedir. Bu başlıklar "Geliştirilmiş Siyasi Diyalog ve Reform", "Ekonomik ve Sosyal Reform ve Kalkınma", "Ticaret ile İlişkili Konular, Pazar ve Denetim Reformu", "Adalet ve İçişlerinde Yardımlaşma", "Ulaşım, Enerji, Bilgi Toplumu ve Çevre" ve "Halklararası Diyalog"tur. Görüldüğü gibi Avrupa Birliği'nin oluşturduğu Eylem Planı

temel olarak ekonomiyi ele almakta onun çevresinde Batı tipi bir modernleşme örmektedir.[47]

Komşuluk Politikası, birçok açıdan Avrupa Birliği için önemlidir. Öncelikle, yapılacak ekonomik reformlar ülkelerin refah düzeyini artıracak, ayrıca bu ülkelerin AB ile ekonomik ve ticari ilişkilerini arttıracak, bu sayede göç hareketleri azalacaktır. Aynı zamanda Birliğin yakın çevresinde liberalizm, insan hakları, demokrasi ve özgürlük gibi değerler yaygınlaşacak, komşu ülkelerle terörizm ve güvenlik konularında işbirliği sağlanacaktır.[48]

1.2.5. AB'nin 'DOĞU ORTAKLIĞI' Programı Çerçevesindeki Ülkelerle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri

AB'nin Doğu üzerine gerçekleştirmiş olduğu ortaklık programı SSCB'nin parçalanmasından sonra özgürlüğünü kazanan ve henüz Avrupa Birliği ve NATO'ya dâhil olmamış Doğu Avrupa ve Kafkaslarda bulunan ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek için 2009 yılında oluşturulmuş bir politikadır. Bu programda hedeflenen sosyal, siyasal, iktisadi ve uluslararası ilişkileri geliştirmek ve kalkınmayı sağlamaktır. Bu program ile Avrupa Birliği ve SSCB sonrasındaki ülkeler ile geniş bir ilişkiler ağı oluşturulmak istenmiştir. Başta demokrasi, istikrar, ekonomik, askeri ve enerji alanlarında ortak bir Pazar oluşturmak olarak tayin edilmiştir. Özetle Avrupa Birliği, bu program ile kendi dış politikasını askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumayı hedeflemiştir.[49]

---

[47]Michael Emerson, (2005), 'From Barcelona Process to Neighbourhood Policy', **Centre for European Policy Studies**, s. 93-94

[48]K. Smith, 2005, s. 763

[49] Eastern Partnership, http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/eastern-partnership/index_en.htm, Erişim Tarihi: 13.04.2015.

Doğu Ortaklığı Programı'na dahil olan Ermenistan ile AB arasındaki ilişkiler 1999 tarihinde yürürlüğe girmiş Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması ile başlamıştır. Ermenistan eylem planları çerçevesinde reformların uygulanmasında bazı alanlarda (Vergi ve gümrük reformu, mali hizmetler ve d.) pozitif ilerlemeler kaydetmesine rağmen insan hakları ve demokratikleşme alanında büyük değişikliklerin olduğu söylenemez. Ermenistan 2013'te Rusya'nın Gümrük Birliği ticaret alanına katılma kararı ile Rusya'yı tercih ederken, aslında AB ile Vilnüs Zirvesi'nde bir ortaklık anlaşması imzalaması bekleniyordu. Ermenistan, tarihen de baktığımız zaman ve son dönemlerde de güvenlik alanında Rusya'yla uzun vadeli yükümlülükleri içeren anlaşmalar imzaladı. Buna ek olarak, Ermenistan 2007'de kabul edilen Ulusal Güvenlik Belgesi'nde Rusya'nın bölgedeki varlığını güvenlik ve güç dengesi açısından sürdürmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durum, anlaşmaların içeriği bağlamında AB tarafından öngörülen paketler ve şartlarla örtüşmemektedir.[50]

Belarus, Rusya'nın her alanda yakın ortağıdır ve bu yüzden AB ile bütünleşme istemi her zaman düşük olmuştur. Belarus, Dünya Ticaret Örgütü üyesi olmadığı için, AB ile ekonomik entegrasyon olasılığı da halihazırda aşağıdır.[51]

Azerbaycan AB ile enerji çeşitliliği ve ilişkilerin derinleşmesi açısından aynı zamanda ekonomik ve askeri açıdan bölgenin en güçlü devletlerinden biridir. Ancak, Dağlık Karabağ'daki süregelen ihtilaf, istikrarı sağlama bakımından Azerbaycan'ı zorlamaktadır. Azerbaycan AB ile iyi ilişkiler içinde olmasına rağmen, Belarus gibi Dünya Ticaret Örgütü üyesi olmadığı için şu anda daha derin ekonomik anlaşmanın

[50] Harutioun Khachatrian, Armenia Adopts A National Security Strategy, 21.03.2007, https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11372-analytical-articles-caci-analyst-2007-3-21-art-11372.html, Erişim Tarihi: 18.11.2017.

[51] Özgenur Öğütcü, "Avrupanın Doğu Ortaklığı Programı ve Rusyanın Artan Etkisi", 13.03.2014, http://avim.org.tr/tr/Analiz/AVRUPA-NIN-DOGU-ORTAKLIGI-PROGRAMI-VE-RUSYA-NIN-ARTAN-ETKISI, Erişim tarihi: 18.01.2017.

gerekliliklerini karşılayamamaktadır. Bununla birlikte, özellikle son dönemlerde Hazar Denizi birçok yeni enerji projesi için çok önemli bir enerji kaynağı olmuştur, gerek BP (Bristish Petroleum) gibi önemli şirketler açısından gerekse enerjiye bağımlı bölge devletleri için önemli bir dış politika kaynağı olarak görülmektedir.[52]

Doğu Ortaklığı Programı'na dahil bir başka ülke Gürcistan'dır. Demiryolu ile ticaret ve transit alanındaki konumunun avantajını öne süren Gürcistan, AB ile ilişkilere özel önem vermektedir. Rusya ile 2008 çatışmasından sonra, Gürcistan AB'den ciddi ekonomik yardım almıştır.[53] Güney Osetya ve Abhazya ile ilgili süregelen sorunlardan ve Rusy ile son dönemlerde çatışma düzeyindeki anlaşmazlıklardan dolayı bölgesel dengeler ve istikrar açısından Gürcistan kritik bir öneme sahiptir. Ancak, Gürcistan'ın iç siyasetindeki istikrarsızlıklar, siyasi "kutuplaşma" ve Abhazya ve Güney Osetya gibi bölgesel krizlerin çözümünde yönetişim sorunları Gürcistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerini geliştirmeden önce demokratikleşme sorununu çözmesi gerektiğini göstermektedir.

Ukrayna uluslarası ilişkilerinde NATO ve AB ile yakın ilişkiler kurma yönünde istikrarlı adımlar atmaktadır. Derin bir bütünleşme çabası içinde olan Ukrayna bu konuda Rusya ve AB arasında kalmış ancak, özellikle Doğu Ortaklığı programı kapsamında AB ile en aktif ilişkiler yürüterek bu yönde politika izlemektedir. Bu anlamda iki ülke arasında Serbest Ticaret anlaşması 1 Ocak 2016 senesi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın bedeli, yüzlerce can kaybı, Rusya'nın Kırımı tek taraflı olarak ilhak etmesi ve ülkenin doğusundaki belirsiz bir kriz oldu. AB ile bütünleşmesi

[52]Azerbaijan, http://www.easternpartnership.org/partner-states/azerbaijan.html, Erişim Tarihi: 17.01.2017.

[53] İbrahim Hasanoğlu, "Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü", Akademik Perspektif, 18.04.2014, http://akademikperspektif.com/2014/04/18/rusya-avrupa-birligi-iliskilerinde-enerji-faktoru/, Erişim Tarihi:19.01.2017.

nedeniyle Rusya ile iki taraflı olarak başlatılan ambargolar nedeniyle, artık raflarda Rus ürünlerinin yerini AB malları aldı.[54]

AB, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile Haziran 2010'da Vize Kolaylığı Anlaşması ve Kasım 2010'da da Geri Kabul Anlaşmaları imzalamıştır.[55]

1.2.6. Avrupa Komşuluk Politikası'na Yönelik Eleştiriler

Avrupa Komşuluk Politikası'na yönetilen en önemli eleştirilerden biri, AB'nin tam üyelik perspektifi olmadan, Komşuluk Politikası bağlamındaki ülkelerin yapılacak reformları gerçekleştirebilme hususunda yeterli motivasyona sahip olmayacaklarındadır. Doğu Avrupa genişlemesi örneğinde ortaya konulan reformların gerçekleştirilmesinde AB'ye üyelik en önemli güç olmuştur. Üstelik Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesindeki ülkelere her hangi bir üyelik vaati verilmemesi ile (örneğin; Ukrayna gibi gelecekte AB'ye tam üyelik hedefleyen) ülkelerin bu durumdan yetinip yetinmeyeceği de başlıca sorunlardan biridir.

Avrupa Komşuluk Politikası, Kuzey Afrika, Akdeniz, Güney Kafkasya'ya mali ve teknik yardımla birlikte Ortak Pazara giriş imkanı sunarken, bunun karşılığında ise bu ülkelerin AB'nin değer ve standartlarına yakınlaşmasını istemektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası bağlamında uygulanması tavsiye edilen politikaların her ülkenin şartlarına uygun olarak tasarlanması, önerilen politikaları uygulayabilecek yapıların eksikliği sürecin ilerlemesinde önemli engellerden biridir. Bu bağlamda ilgili

---

[54]Ali Cura,Ukrayna'nın zorlu AB yolculuğu, Anadolu Ajansı, 01.01.2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-nin-zorlu-ab-yolculugu/499271, Erişim tarihi: 23.07.2017.

[55]European Union Signs Visa Facilitation Agreement with Georgia", IP/10/737, Brussels, June 2010, http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/737&type=HTML. Erişim Tarihi, 05.04.2016.

ülkelerde kurumsal eksikliklerin giderilmesi de sürecin normalleşmesi bakımından gereklidir.

Birliğin kurumsal eksikliğinin yanı sıra Komşuluk Politikası'nın yürürlüğe girmesi ile bölgede bazı olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. 2008'deki Kafkasya olayları, Azerbaycan'da ömür boyu Cumhurbaşkanlığına geçilmesi, Ukrayna-Rusya ve Belarus-Rusya gaz krizleri ve en önemlisi de Ukrayna ile AB arasında imzalanması düşünülen Ortaklık Anlaşması nedeniyle gelişen ve akabinde Rusya'nın Kırım'ı ilhakına kadar ilerleyen gelişmeler AB aleyhine addedilebilir.

Aynı zamanda, Güney Kafkasya ve özellikle Azerbaycan örneğinde Avrupa Komşuluk Politikası'nın, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bölgede yeterli düzeye erişmediği, değerler ve çıkarların çatıştığı izlenimini vermektedir. AB'nin bölgedeki etkisizliği çıkar odaklı bir yaklaşım benimsemesi ile açıklanmaktadır. Özellikle bölgenin jeostratejik konumu ve Hazar'ın zengin enerji kaynakları ve bu kaynaklara erişim sağlanarak Rusya'nın hakim olduğu tekeli kırma isteği Güney Kafkasya'nın önemini artırmıştır. İnsan hakları konusunun göz ardı edilmesinin ana nedenlerinden birinin AB'nin bölgedeki enerji çıkarları olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak, AB'nin Güney Kafkasya ile ilişkilerinde enerji ve insan hakları konusunda her zaman bir ikilemin yaşandığı belirtilmektedir. Örneğin 2014 senesinde Azerbaycan'daki yabancı petrol şirketi BP Azerbaycan'daki insan hakları meselelerinden sorumlu olmadığını belirterek, "İnsan hakları bizim rolümüze dahil değil, bizi sadece bölgedeki enerji çıkarlarımız ilgilendiriyor" demiştir.[56]

[56] BP: "İnsan haqları bizim rolumuza daxil deyil", BBC, 05.06.2015, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2015/06/150605_bp_human_rights, Erişim tarihi: 03.08.2018.

1.2.7. Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB'nin Dış Politikasına Etkisi

"AB'nin dış ve güvenlik politikasının temel rolü, barışın korunması, uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi, uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve pekiştirilmesidir."[57] 28 üyesi olan AB, ekonomik, mali ve ticari bakımdan büyüklüğü nedeniyle dünyanın en büyük güçlerinden biridir. Küresel ilişkilerde önemli bir rol oynayan AB'nin ağırlığı, AB üyesi ülkelerin dış politika alanında ortak hareket etmeleriyle artmaktadır. [58]

AB yönetişiminin dışsal çevresi farklı üye olmayan devletler ile kurulan birlikler açısından farklı şekillerde kümelendirilebilir. Örneğin, Fransa, İtalya ve İspanya, Akdeniz'e yönelik politikaların merkez üssü iken, Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik politikalarda bu üssü Almanya devralmaktadır. Aynı zamanda Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarda Almanya yine daha belirleyici olmuştur. Bireysel devletlerin özgür politik ağırlıklarından dolayı önemleri farklı olsa da aşağıdaki ilişki biçimlerinin hepsi AB tarafından kullanılmıştır.

I. Kısmi üyelik (quasi membership): Avrupa Ekonomik Bölgesi gibi kuşatıcı ilişkiler kurulmasını sağlayan bir ilişki şekli, İsviçre ile yapılan ikili anlaşmalar bu bağlamda görülebilir.

II. Katılım ilişkisi: Genişleme dâhilinde aday ülkeler ile kurulan ilişkiye verilen genel isimdir. Söz konusu ülkenin aday ülke olarak AB Komisyonu tarafından telaffuz edilme ile tam üye olması arasında geçen süre içerisinde aday ülke ile AB'nin arasındaki ilişki hiyerarşisini belirlemek için kullanılır.

[57] AB Dış ve Güvenlik Politikası, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=228, Erişim tarihi: 21.06.2018.

[58]Murat Necip Arman, (2011), "Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi", **Uluslararası İlişkiler,** Cilt. 8, Sayı. 31, s. 57.

III. Komşuluk ilişkisi: Bilhassa 2004 sonrasında Avrupa Komşuluk Politikası ile sınırları çizilmiş olan ilişki biçimidir.

IV. Kalkınma İşbirliği: Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkeleri ile AB arasındaki ilişkinin genel tanımıdır.[59]

Avrupa Birliği'nin dışsal yönetim mekanizmalarını incelerken sadece gönüllülük üzerine kurulu bir yönetimi incelemek tek taraflı bir tespit olur. AB'nin dışsal yönetim mekanizmaları bu boyutun dışında iki farklı boyuttan ele alınabilir. İlki AB'yi bir sivil/medeni güç olarak tanımlama ve dış dünya ile kurduğu yönetim mekanizmasıdır. İkincisi ise AB'yi bir yönetim perspektifi olarak değerlendirme ve bu açıdan bu ilişkileri anlamaya çalışmaktadır. Şüphesiz ki, biri idealist diğeri ise realist öğeleri içinde barındıran bu iki perspektif de AB'nin dışsal yönetim mekanizmalarında kendine yer bulmaktadır. Bu açıdan AB'nin uyguladığı politikaların homojen olmadığını söylemek isabetli olacaktır.[60] Ancak Avrupa Komşuluk Politikası, bilhassa da Doğu Ortaklığı programı incelendiğinde görülecektir ki, bu dış politika sistematiği klasik anlamda iç ve dış kavramlarının kullanılmadığı, bu kavramların yeniden yorumlandığı bir çerçevede oluşturulmuştur. Diğer bir ifade ile AB'nin güvenlik sorunu, AB sınır güvenliği sorunu olarak değerlendirilmemiş AB üyesi olmayan komşu ülkelerdeki güvenlik sorunları olarak da değerlendirilmiştir. Bu açıdan Avrupa Komşuluk Politikası ile yapısalcı bir teorik temele sahip olan AB'nin dış politika kurgusu da klasik realist anlayışın dışında şekillenmiştir[61]. "Aslında, Komşuluk Politikası'nın AB dış politikasının bir parçası mı yoksa genişleme politikasının bir uzantısı mı olduğu konusunda bazı tartışmalar mevcuttur. Örneğin, Manners'a göre, bu politika dış politika

[59]Sandra Lavenex, (2011), 'EU External Governance in Wider Europe', **European Public Policy**, Sayı. 11, No. 4, s. 683.

[60]Ibid., s. 685

[61]Ibid., s. 689

veya genişleme politikasına tam olarak dahil edilemez. Bu görüşe göre, üçüncü ülkelere yayılan AB değerleri, normları ve mevzuatı, "dış yönetişim" kapsamına girmektedir ve bu bağlamda Komşuluk Politikası da AB dış yönetiminin bir parçasıdır." [62]

AB'nin Komşuluk Politikası ile etrafında güvenli bir alan oluşturmak istemesinin temel olarak üç nedeni vardır. Bunlar; güvenlik ile ilgili kaygılarını sınırlarının dışında çözüme kavuşturabilmek, çevre politikası gibi politik sınırları kabul etmeyen politikalar da küresel bir aktör olarak işbirliğini sağlayabilmek ve enerji gibi dışa bağımlı olduğu stratejik kaynak ihtiyaçlarını istikrarlı bir şekilde temin edebilecek politik coğrafyanın oluşmasını sağlamaktır.[63]

Avrupa Komşuluk Politikası üç temel problemi de bünyesinde içermektedir. Bu problemlerin ilki Avrupa tanımıdır. İkincisi ise Komşuluk Politikası çerçevesinde ilişki kurulan Libya ve Belarus gibi ülkelerin AB tarafından kaygı verici ülkeler olarak tanımlanmasıdır. Yani AB, kendisi için son derece kritik öneme sahip olan ve milyonlarca dolar yatırım yaptığı bir politikaya bu endişe verici ülkeleri de dâhil ederek politikanın istikrarını kapsayıcılık için tehlikeye atmaktadır.[64] Ayrıca politikanın dâhilinde olan birçok komşu ülkenin birbirleriyle sorunları olması da politikanın istikrarlı bir geleceğe sahip olması ihtimalini güçleştirmektedir. Azerbaycan ile Ermenistan, İsrail ile Filistin Yönetimi arasındaki ihtilaflar politikanın kendisi için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Üçüncü problem ise Avrupa Birliği'nin komşu ülkeler ile nasıl ve hangi aktör üzerinden temas kuracağıdır. Bu bağlamda AB'nin temsil sorunu Henry Kissinger'in "Avrupa'nın görüşünü sorayım, fakat telefon numarasını biliyor

[62] Akt: Hatice Yazgan, 2015, s.108., Ian Manners, "As You Like It: European Union Normative Power in the European Neighbourhood Policy", s. 30 ve Sandra Lavenex ve Frank Schimmelfennig, "EU Rules beyond EU Borders: Theorising External Governance in European Politics", Journal of European Public Policy, Cilt: 16, Sayı: 6, 2009, s. 792.

[63]S. Lavenex, 2011, s. 694.

[64]K. Smith, 2005, s. 769-771.

musunuz?" rivayet edilen söylemiyle literatürdeki yerini almıştır.[65] Bugüne değin farklı üye devletler kendi ulusal çıkarları doğrultusunda farklı komşu devletler ile temas kurmuşlardır.[66] Aynı zamanda, AB'nin çeşitli bölgesel işbirliği girişimlerine sınırlı ölçüdeki desteği ve desteğinin sınırları çeşitli biçimlerde görülebilir. Jeopolitik anlamda ve bölgelerin sahip olduğu bazı sorunlarda AB'nin bölgesel işbirliğini kullanma ve bu bağlamda sorunlara çözüm bulma girişimleri önemli ölçüde başarılı olamamış ve çok az etkili olabilmiştir. Moldova'nın kendi iç politikasında yaşadığı sorunlarda, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık-Karabağ meselesinde, Abhazya ve Güney Osetya ile Gürcistan arasında olan ve küresel bir hal olan sorunda AB etkisi çok sınırlı olurken, Rusya bu sorunlara doğrudan müdahil olmuştur.[67]

[65]D. Ş. Acar, 2009, s.28.

[66]K. Smith, 2005, s. 769-771

[67]Andrey Cottey, (2012), 'Regionalism and the EU's Neighbourhood Policy: the limits of the possible', **Southeast European and Black Sea Studies**, 12/3, s. 382-383.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN ULUSLARARASI ALANDAKİ KONUMU

Güney Kafkasya'da yüz ölçümü ve nüfusu itibariyle en büyük devlet olan Azerbaycan 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Coğrafi açıdan Doğu ile Batı ara kesiminde zengin enerji kaynaklarına sahip ülkenin yüz ölçümü 86,6 bin kilometrekaredir. Ülkenin kuzeyinde Rusya, güneyinde İran ve Türkiye, batısında Ermenistan, kuzeybatısında Gürcistan, doğusunda Hazar denizi yer almaktadır.

Azerbaycan İstatistik Kurulu'nun 2017 tarihli verilerine göre Azerbaycan'ın nüfusu 9 milyon 829 bin kişidir.[68] Nüfusun yüzde 91,6'sını Azerbaycan Türkü oluşturmakla beraber, ülkede Lezgi, Rus, Ermeni, Talış, az sayıda Ukraynalı, Gürcü, Kürt, Yahudi ve Tatar halkları da bulunmaktadır. Azerbaycan'ın başkenti Bakü, önemli şehirleri ise Sumqayıt, Mingeçevir, Lenkeran, Gence'dir.

Azerbaycan'ın ilk bağımsızlığı 28 Mayıs 1918 tarihinde Sovyet Rusya'da meydana gelen devrim neticesinde gerçekleşmiştir. Azerbaycan Milli Şurasının bağımsızlığa ilişkin anlaşmayı onaylaması ile bağımsızlık gerçekleşmiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti resmi dilini Türkçe ilan etmiştir. Bağımsız Azerbaycan devleti oluşturulmasından sonra ülkede yapılan seçimlerde Milli Müsavat Partisi halkın salt çoğunluğunun oylarını alarak iktidara gelmiştir. Milli Müsavat Partisi'nin iktidarı uluslararası saldırılara karşı ülkeyi savuna bilmek için yirmi bin silahlı güçlerden oluşan yeni bir milli ordu kurmuştur.[69] 23 ay bağımsızlık dönemi yaşayan Azerbaycan, Sovyet güçleri tarafından işgali ile tekrardan bağımsızlığını yitirmiştir. Bağımsızlığın

[68]Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Əhali, 01.04.2017, http://www.stat.gov.az/source/demoqraphy, Erişim tarihi: 30.05.2017.

[69] Mehman A. Damirli, "**Azerbaycan Halk Cumhuriyeti**", (2002), Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt. 19, s. 150.

yitirilmesinden sonra Azerbaycan, SSCB'nin 15 cumhuriyetinden birisi haline gelmiştir. SSCB hükümeti tarafından kamusallaştırma adı altında Azerbaycan'daki kırsal alandaki yerleşim yerlerinden gelen kaynaklar dağıtılmıştır. Mülkiyetin özelleştirilmesi ilkesi ortadan kaldırılmıştır. Sosyal ve kültürel alanlarda yapılan değişimler Azerbaycan'ın kendi alfabe ve milli değerlerini yasaklamıştır. Böylece ulusal bilinç ve kimlik yok edilmeye çalışılmıştır.

Ağustos 1991 darbesi ile Sovyetler Birliği'nde çözülmeler başlamıştır. Bu çözülmeden sonra Mehmed Emin Resulzade tarafından başlatılan bağımsızlık hareketi ülkenin her tarafında hızlı bir gelişme göstermiştir. Ebulfez Elçibey'in önderliğindeki Azerbaycan Halk Cephesi'nin (AHCP) baskısıyla 31 Ağustos 1991 tarihinde Azerbaycan kendi bakımsızlığını yeniden deklare etmiştir. Bunun sorasında 18 Ekim 1991 yılında Milli Meclis bağımsızlık kanununu oybirliğiyle kabul etmiştir. Ve böylece Azerbaycan'da 70 yıllık Sovyet egemenliği son bulmuştur.

Azerbaycan hukuki, dünyevi ve üniter bir cumhuriyettir. Azerbaycan Anayasası Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasasından esinlenmiş ve kuvvetler ayrılığını bir kural haline getirmiştir.[70] Buna göre; Yasama yetkisi Milli Meclise, Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına, Yargı yetkisi ise Azerbaycan Mahkemelerine aittir.

Bağımsızlıktan sonra 1995 senesine kadar Devlet SSCB'den kalma anayasa ile yönetilmiş ve yalnızca anayasaya, bağımsızlık ile ilgili maddeler eklenmiştir. Anayasa 12 Kasım 1995 referandumu ile kabul edilmiş ve 27 Kasımdan itibaren yürürlüğe girmiştir. Anayasada 24 Ağustos 2002, 18 Mart 2009 ve en son 26 Eylül 2016 tarihinde 3 defa referandumla halkoylamasına gidilmiş ve değişiklik yapılmıştır.[71] Anayasaya

[70] Əli Həsənov, Adil Vəliyev, (2013), "**Dünya Ölkələrinin Müasir Siyasi Sistemləri**", Zərdabi LTD, Bakı, s. 54.

[71] Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, http://www.president.az/azerbaijan/constitution, Erişim tarihi: 31.05.2017

yapılan en son değişiklikle cumhurbaşkanının görev süresinin 5 yıldan 7 yıla uzatılması, cumhurbaşkanlığı için seçilme yaşında "en az 35 yaş" kısıtlamasının kaldırılması, cumhurbaşkanına, erken cumhurbaşkanlığı seçimi ilan etme yetkisinin verilmesi gerçekleştirilmiştir.[72] Yapılan değişimler içerisinde "Cumhurbaşkanı birinci yardımcılığı" ve "Cumhurbaşkanı yardımcıları" makamları da bulunmaktadır. Bu makamlara atama ve görevden almalar da cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilmektedir. Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı dokunulmazlık hakkına sahiptir. Cumhurbaşkanının olmadığı zamanlarda tüm yetkilerini birinci yardımcısı devralabilecektir.[73]

Azerbaycan'ın çoğulcu bir parti sistemi vardır. Ülkede kayda geçmiş siyasi partilerin sayısı 55'tir. XX. yüzyılın başlarında sadece 'Hümmet', 'İttihat', 'Tereggi', 'Müsavat', 'Ehrar' gibi partiler faaliyet gösteriyorlardı. Azerbaycan'ın SSCB'nin terkibinde olduğu 1920-1991 yılına kadar ise tek parti yönetimi mevcut olmuştur (Azerbaycan Komünist Partisi). İstiklal ilan edildikten sonra farklı partiler faaliyete başlamıştır.[74] Ana siyasi partiler: İham Aliyev'in "Yeni Azerbaycan Partisi", "Azerbaycan Halk Cephesi Partisi", "Vatandaş Hemreliği Partisi", "Komünist Parti", Resul Guliyev'in "Azerbaycan Adalet Partisi", İtibar Memmedov'un "Azerbaycan Milli İstiklal Partisi" ve İsa Kamber'in ''Müsavat Partisi''nden söz edilebilir.[75]

[72]'Azerbaycan'da cumhurbaşkanlığı süresi uzatıldı', Dünya Bülteni, 27 Eylül 2016,http://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/378473/azerbaycanda-cumhurbaskanligi-suresi-uzatildi, Erişim tarihi:21.03.2017.

[73]'Azerbaycan'da anayasa referandumuna yüzde 86.6 evet oyu', Aljazeera, 27 Eylül 2016, http://www.aljazeera.com.tr/haber/azerbaycanda-anayasa-referandumuna-yuzde-866-evet-oyu, Erişim tarihi: 28.03.2017.

[74] Ə. Həsənov, A. Vəliyev, 2013, s. 78.

[75]Information on political parties included in stateregistration in the Republic of Azerbaijan, Central Election Commision of the Republic of Azerbaijan, 2015, http://www.msk.gov.az/uploads/partiyalar/2015/GeneralInformation.php, Erişim tarihi: 04.02.2017.

2.1. Değişen İktidarlar Döneminde Dış Politika ve AB ile İlişkiler

2.1.1. Ayaz Mutallibov

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan yönetiminde Rusya yanlısı Ayaz Mutallibov bulunmuştur. Rus siyasetine yakınlığı ile bilinen Mütallibov ülke içerisinde uyguladığı katı politikalar ve 1991'de muhalefetin boykotuna rağmen yapılan başkanlık seçiminde % 84'lük bir oyla iktidara gelmiştir. Her ne kadar seçim sonuçları şüpheli olsa da, Mütallibov yönetimi ülkede varlığını korumaya devam etmiştir. 7 Haziran Halk seçimlerinde Halk Cephesi iktidara gelene kadar Azerbaycan'ın ekonomik, askeri, uluslararası politikalarında Rusya belirleyici konumda bulunmuştur. Bu durum hem geleneksel tarihi psikolojik öğeler hem de bu dönemde cumhurbaşkanı olmuş Mutallibov'un kendi siyasi bakışları ile açıklanabilir. Mutallibov, ülkenin bağımsızlığını sağlamlaştırmak ve pekiştirmektense, kendi koltuğunu korumak için Rusya'nın uydusunda kalarak yarı bağımsız bir devlet olmaya hazırdı. Bununla Azerbaycan'ın enerji rezervleri de Rusya'nın kontrolü altında kalacaktı.[76]

Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı olan Ayaz Mütallibov'un 6 aylık cumhurbaşkanlığı döneminde ülkenin daha yeni bağımsızlığını kazanması ve Karabağ savaşında Ermenistan'a kaybedilen topraklar nedeniyle ülke kaotik bir durumdaydı, bu sebeplerden dolayı Mutallibov döneminde Azerbaycan, Avrupa Birliği ile hiçbir ilişki içerisinde olamamıştır.

[76] Haluk Alkan, (2010), "Azerbaycan Paradoksu", USAK Yayınları, Baskı.1, Ankara, s. 54-57.

2.1.2. Ebulfez Elçibey Dönemi

1989 yılı Azerbaycan'da çok önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Azerbaycan Komünist Partisine (AzKP) karşı itirazların cereyan ettiği bu dönemde, siyasal oluşumlarda canlanma yaşanarak, yaklaşık 10 civarı muhalif oluşumun bir araya gelmesiyle Azerbaycan Halk Cephesi (AHCP) kuruldu ve 1989'daki birinci Kongrede oluşumun başına Ebulfez Elçibey getirildi.[77] İlk başlarda AHCP'nin temel hedefleri, Ermenilerin ayrılıkçı iddialarının reddedilmesini ve Azerbaycan'ın politik ve ekonomik alanda Rusya'dan daha bağımsız bir yapıya dönüşmesini sağlamak olmuştur.

Mutallibov'un iktidarı 1991'de ele geçirmesine karşı siyasal hayatta AHCP'nin ağırlığı her geçen gün artıyordu. Böylelikle 1980'li yılların sonlarından itibaren bağımsızlık mücadelesi veren Halk Cephesi, 6 Mayıs 1992 yılında istifa etmiş Cumhurbaşkanı Mutallibov'un 14 Mayıs'ta tekrar iktidarı sağlama girişimlerinin önünü kesti ve kendisi iktidara geldi.

Azerbaycan bu dönem içinde hem dahili hem de harici siyasette büyük sıkıntılar yaşamaktaydı. İlişkilerin tam olarak kopmaması nedeniyle Rusya halen siyasi, ekonomik ve askeri olarak Azerbaycan'ın iç işlerine müdahale etmeye devam ediyordu.

Ebülfez Elçibey'in cumhurbaşkanlığı döneminde en önemli hedef Rusya'nın Azerbaycan'da kurmuş olduğu tekeli kırarak, Azerbaycan'ı tam bağımsız bir devlet olarak tanımasını sağlamak olmuştur. Bu yönde ana hedef olarak Rusya'yla ortak antlaşmalar imzalamak amaçlanmıştır.[78] Fakat Rusya'nın sergilediği tavır ve Ermenistan'a yardım etmesi Halk Cephesini yeni adımlar atmaya mecbur etti. Bu doğrultuda Halk Cephesi, Rusya'nın Azerbaycan'daki askeri üslerinin çıkarılmasını

[77]Ibid., s. 50-52.

[78]Nazim Cafersoy, (2001), "**Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**", ASAM, 1.Baskı, s. 17.

sağladı. Bu faktör Azerbaycan'da kısa ve uzun dönemli sonuçlar doğurdu. Birincisi, Azerbaycan kırılgan bağımsızlığını daha da güçlendirdi ve Batı'nın desteğini almayı başardı. İkincisi, bunu kabul etmek istemeyen Rusya, Azerbaycan'a karşı askeri, politik, ekonomik baskısını artırdı ve Halk Cephesi hükümetinin dış politikada manevra alanını daraltmasına neden oldu. Aynı zamanda, Halk Cephesi Hükümetinin tüm enerjisini ve gücünü bitiren en önemli sorun, Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi olmuştur. Bu yöndeki politikasında cephede başarı sağlayamayan hükümet, bu sorunu daha karmaşık bir durumda Haydar Aliyev iktidarına devretmiştir.[79]

Dağlık Karabağ problemi nedeniyle Batı Azerbaycan'da yaşayan yaklaşık 300 bin Azerbaycan Türkü, Ermeni hükümetinin baskılarına direnemeyerek Azerbaycan'a göç etmeye zorlandı. Bu da Azerbaycan'da ekonomik ve sosyal sorunlara yol açtı. Dış aktörler Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz kaynakları uğrunda mücadele etmeye başladı ve bu yalnızca ekonomi için değil, aynı zamanda ülkenin güvenlik, toplum ve askeri geleceği için büyük öneme sahipti. Ancak Halk Cephesi, iç ve dış güvenliğin tam olarak sağlanamadığı bir zamanda Azerbaycan için oldukça önem taşıyan enerji kaynaklarının kullanımı için Temmuz 1992'de yabancı petrol şirketleri ile görüşmelere başladı.[80]

Halk Cephesi iktidarının dış politikasında Türkiye ve İngiltere'ye doğru açılım olmuştur. Mücadele yıllarında Halk Cephesi'nin Rusya'ya duyduğu güvensizlik ve özellikle Dağlık Karabağ problemi konusunda bu ülkenin Ermenistan'ı desteklemesi, Azerbaycan'da Rusya'nın 200 yıllık tarihi geçmişini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle de, Halk Cephesi bölge devletlerinden Türkiye'ye, Avrupa devletlerinden ise İngiltere'ye yakınlaşmaya başladı. ABD ise Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyarak

[79]Hatem Cabbarlı, Vüsale Abdullayeva, (2009), 'Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri', **21.Yüzyıl Dergisi**, s. 78.

[80]Ibid., s. 79.

diplomatik ilişkiler kurmasına rağmen, Halk Cephesi döneminde ilişkiler, olması gereken düzeye yükselmemiştir.[81]

Elçibey, 'Bütün Azerbaycan' ideolojisini ortaya atmıştır ve bu ideoloji Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı bilrleştirmek anlamına geliyordu. Elçibey tarafından ısrarlı bir biçimde ortaya konulan bu anlayış, milli bütünlük unsurunu, milli bağımsızlık ve milli devlet kavramları ile birlikte ele alınmıştır. Azerbaycan coğrafyasında önemli bir siyasi gelenek olan Müsavatçılığın 'Türklük', 'Çağdaşlık' ve 'İslam' ilkeleri arasına 'Milli Bütünlük' de Elçibey tarafından eklenmiştir.[82]

Halk Cephesi iktidarında güvenlik, Türkiye ile olan yakın ilişki ve enerji alanında olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Azerbaycan'ın komünist olmayan ve demokratik yolla seçilen ilk cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey bir yıllık görevi döneminde Avrupa ile genel olarak Batı'yla iyi ilişkiler içerisinde bulunmaya çalışmıştır. Elçibey döneminde ABD petrol şirketleri AMOCO, UNOCAL ve PENNZOIL, ayrıca İngiltere Britanyalı enerji şirketi BP ve Norveç orijinli petrol şirketi STATOIL ile petrol endüstrisi alanında anlaşmalar imzalanmıştır. Belçika, İngiltere, Almanya gibi Avrupa devletleri ile sıkı işbirliklerine zemin oluşturulmuştur. ABD ve Avrupa devletleri ile iyi ilişkiler kurulması Elçibey dönemi dış politikasının ana maddelerinden olmuştur. Bu sayede de Batı Avrupa ve ABD uluslararası şirketlerinin Azerbaycan'a yönelmesi ve burada yatırımlar yapması gerçekleşmiştir.

[81]Ibid., s. 80.

[82] Reha Yılmaz, Fatih Mehmet Sayın, (2013), 'Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları', **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:4(1), s. 34.

2.1.3. Haydar Aliyev Dönemi

Cephe Hükümeti'nin siyasetinden memnun olmayan Rusya, Albay Suret Huseynov'a 104. Rus paraşütçü birliğinin ağır silahlarını devrederek, darbe yapması için teşvik etti. Hüseynov Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey'in istifasını talep ederek silahlı birlikleriyle Bakü'ye yürüdü. Başbakan Penah Hüseynov ve Ali Sovyet (Milli Meclis) Başkanı İsa Gamber, ülkede iç savaşı engellemek için istifa etti. Ardından Elçibey, devlet başkanlığı görevinden ayrıldı ve Nahçıvan Ali Sovyeti Başkanı Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet etti.

Aliyev siyaseti iyi bilen biri olarak o günün şartlarına göre Azerbaycan'ın sadece Rusya yada Batı yanlısı politika izlemesinin imkansız olduğunu görerek denge politikası izlemeye başladı. Aliyev bu bağlamda 1993 tarihinde, Rusya ve İran'ın baskısını önlemek için yabancı petrol şirketleri ile müzakereleri askıya aldığını bildirdi.[83]

Başarılı dış politika çizgisinin yürütülmesi için iç politikada istikrarı sağlamanın şart olduğunu kavrayan Haydar Aliyev, Albay Suret Hüseynov'u başbakan yaparak kontrolü kendi eline almayı başardı. Aliyev'in karşısında duran diğer önemli sorunlar; Dağlık Karabağ meselesinde iyi yönde gelişme kaydetmek, Rusya ve İran'la ilişkileri iyileştirmek, bu ülkelerin siyasi, askeri ve ekonomik alanında baskılarını hafifletmek, Hazar'daki gaz ve petrol enerji kaynaklarının kullanımı yönünde bu ülkelerin de gelir elde edebileceğini belirtmek, Batılı petrol şirketlerinin görüşmelere yeniden başlama isteklerini daha iyi koşullarda değerlendirmek ve ülkenin genel durumunu kontrol altında tutmak olmuştur. Bu yönde uzun vadeli görüşmeler sonrası "Asrın Antlaşması" 20 Eylül 1994'de imzalandı. Bu anlaşma Azerbaycan için büyük bir ekonomik öneme sahipti ve 'Azeri', 'Çırak' ve 'Güneşli' petrol yataklarını kapsamaktadır. Ayrıca, 11

[83]H. Cabbarlı, 2009, s. 81.

Mayıs 1994'te Azerbaycan-Ermenistan arasında ateşkes antlaşmasının imzalanması da, Aliyev'e iç ve dış politikada istikrarı sağlamaya imkân verdi.[84]

Haydar Aliyev denge siyaseti çerçevesinde, bölgedeki güç dengelerini de gözeterek politika yürütmüştür. Bu bağlamda Aliyev, Rusya ile ilişkilere önem vererek BDT üyeliğini gerçekleştirmiştir. Haydar Aliyev döneminde Rusya'nın Azerbaycan topraklarında askeri üs bulundurmasına karşı çıkılmıştır. Ruslar Gebele bölgesinde erken uyarı radar sisteminin kontrolünü elinde tutmuştur. Ayrıca ABD, Avrupa ve Türkiye devletleri ile dostane ilişkiler kuran Haydar Aliyev denge siyaseti izleyerek Dağlık Karabağ sorununu uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözülmesi yönünde politik bir çaba göstermiştir. Aliyev enerji alanında da Rusya'yı dışlamamaya çalışmış, oluşturulan petrol konsorsiyumuna Rus petrol şirketi Lukoil'in % 10 hisseyle dâhil olmasını sağlamıştır. Ayrıca ABD, Türkiye ve Avrupa devletleri ile iyi ilişkiler kuran Aliyev, Karabağ sorununun da barışçıl yollarla çözülmesi yönünde çaba göstermiştir. İran'la ilişkilerinde de denge politikasını takip etmeye çalışan Haydar Aliyev, Güney Azerbaycan meselesinden kaçınmaya ve Hazar'ın statüsü gibi anlaşmazlık içeren konulara vurgu yapmamaya çalışmış, ancak bu sorunlar İran ile sorun yaratan konular olmaya devam etmiştir.

Haydar Aliyev'in döneminde en önemli dış politika başarılarından biri olarak Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olması gösterilebilir. Azerbaycan, 28 Haziran 1996 tarihinde Avrupa Konseyi'ne davet edilmiş ve sonuç olarak, Avrupa standartlarının ve uluslararası hukukun gereklerini yerine getirmek üzere Azerbaycan yasama sisteminin iyileştirilmesi amacıyla 1996-2001 yıllarında bir dizi karar ve yasal düzenleme kabul edilmiştir. 28 Haziran 2000'de Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne tam üye olması kurumun oturumunda önerilmiş ve Azerbaycan 2001 tarihinde kuruma tam üye olarak kabul edilmiştir.

[84] Ibid., s. 82-84.

Haydar Aliyev döneminde ayrıca, Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında farklı alanlarda işbirliğini kapsayan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, 22 Nisan 1996'da imzalanmış, 22 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan, TACIS, INOGATE ve TRACECA programları aracılığıyla ülkedeki ekonomik reformlar için AB'den yardım almıştır.[85]

2.1.4. İlham Aliyev Dönemi

2003 Ekim cumhurbaşkanlığı seçimlerinden iki ay önce başbakan atanan İlham Aliyev, o dönemde sağlık sorunları nedeniyle ABD'de bulunan Haydar Aliyev'in yerine Yeni Azerbaycan Partisi'nden cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklamış ve oyların yüzde 77,97'sini kazanarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu seçim, yerli ve yabancı birçok medya kurumları tarafından olumsuz yorumlanmış, monarşi benzetmesi yapılmıştır. İlham Aliyev, babası Haydar Aliyev'in dış siyasetteki stratejisini devam ettireceğini belirtmiş, bu seçimler sonrasında yaptığı yemin töreninde de "Azerbaycan halkı seçim merkezlerine gelerek Haydar Aliyev'in politikalarına oy vermiştir," demiştir.[86]

İlham Aliyev döneminde de en önemli konular işgal altındaki Azerbaycan topraklarının kurtarılması olmuştur. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan'ın hiçbir zaman Azerbaycan topraklarında devlet kuramayacağını belirterek, sorunun barış yoluyla çözülmemesi halinde silaha başvurulacağını söylemiştir. Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesinde ve BM Genel Kurulu'nda Ermenistan'ın işgalci devlet olarak nitelendirilmesi İlham Aliyev döneminin en önemli dış politika başarılarından biri olarak kabul edilebilir.

[85] Bu programlar hakkında daha ayrıntılı üçüncü bölümde belirtilmiştir.

[86] Araz Aslanlı, (2004), 'Azerbaycan'da Devlet Başkanlığı Seçimi ve Sonrasındaki Gelişmeler', **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı:1, s.115.

İlham Aliyev döneminde Azerbaycan, bölge ve bölge dışı devletlerle en üst düzeyde ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde İran ve Azerbaycan ilişkilerinde enerji sahasında yeni bir ortaklık başlamıştır. Azerbaycan'ın doğalgaza ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya'dan karşılaması ve Rusya'nın 2006 Ocak ayında doğalgazı kesmesi ve ardından fiyatları arttırması nedeniyle Azerbaycan hükümeti güney komşusu İran'a yönelerek doğalgazı buradan karşılamaya başladı. Buna rağmen, İlham Aliyev döneminde de İran-Azerbaycan ilişkilerinde gerginlik zaman zaman yaşanmıştır. İran, özellikle Azerbaycan'ın ABD ve İsrail ile ilişkilerinden rahatsız olmuş ve buna tepki olarak Ermenistan'la iyi ilişkiler kurmuştur.

İlham Aliyev döneminde de Dağlık Karabağ meselesi, Rusya'yla ilişkilerin ana hatlarını çizen başlıca unsur olmuştur. Rusya'nın, Aliyev döneminde özellikle Gürcistan'la yaptığı Ağustos 2008 Savaşı sonrası Dağlık Karabağ meselesine daha büyük önem gösterdiğini, sorunun çözümüne yönelik aktif tutum sergilediğini de belirtmek mümkündür. Azerbaycan'ın Ermenistan'la imzaladığı 2 Kasım 2008 tarihli Moskova Bildirisi iki ülke arasında ateşkesten sonra ilk belge olarak kabul ediliyor.[87]

İlham Aliyev döneminde Azerbaycan Türkiye ile yüksek düzeydeki siyasi ilişkilerini sürdürmüş, hatta Üst Düzey Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Bu bağlamda ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda ciddi adımlar atılmış, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı ve NABUCCO projesinde işbirliği yapılacağı belirtilmiştir.

Türkiye ve Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununu uluslararası hukuk kurallarına uygun bir şekilde çözüme kavuşturulması için birlikte hareket etmektedir ve bu ikili ilişki bölgesel projelerin ve sorunların çözümünde birlikte olmaları için önem arz etmektedir.

[87]Araz Aslanlı, "İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası", Eko Avrasya, 09.09.2011, http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&pid=10&lang=tr, Erişim tarihi: 17.03.2017.

İlham Aliyev döneminde AB ile ilişkiler başta enerji konusu olmakla gelişme göstermiştir. Bu doğrultuda 2006 yılında imzalanmış "Enerji alanında Stratejik Ortaklık" belgesi ikili ilişkiler için bir dönüm noktası sayılmaktadır. Aynı zamanda Azerbaycan, 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası'na üye olmuş, ayrıca 2006 yılında Azerbaycan adına İlham Aliyev ve Avrupa Konseyi eski başkanı Matti Vanhanen ile Komisyon'un eski başkanı José Manuel Barroso AB adına Stratejik Ortaklığa İlişkin Mutabakat Zaptı imzalamışlardır. 2009'da ise yürürlüğe giren Doğu Ortaklığı programına da katılarak AB'nin öncelikli ortağı olarak belirlenmiştir.[88] Azerbaycan'ın 2001'de Avrupa Konseyi'ne üye olması, Azerbaycan'ın Avrupa değer ve standartlarına kavuşmasında önemli bir yapılanma olarak görülmektedir.[89] Ancak İlham Aliyev dönemi insan hakları açısından AB ile başarılı süreçte devam etmemektedir. 2014 yılında AB bir bildiri yayınlayarak, sivil toplum liderleri ve insan hakları savunucularının tutuklanmasını kınamıştır.[90]

2014 yılının Ekim ayında Azerbaycan'da Demokratik Kurumların Statüsüne İlişkin 14403 sayılı Karar kabul edilmiştir. Belçikalı parlamenter Alen Desteksen'in hazırladığı "Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'nde başkanlığında: insan hakları alanında atılacak bir sonraki adımların durumuna dair" rapor üzerinde 14397 sayılı Karar onaylanmıştır. Kararın lehine 114, aleyhine 24 kişi oy kullanmıştır. 2018 yılının Avrupa

[88]Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between The European Union and the Republic of Azerbaijan in the Field of Energy, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/dsca/dv/dsca_20130321_14/dsca_20130321_14en.pdf, Erişim tarihi: 15.03.2017

[89]Jim Nichol, 'Azerbaijan: Recent Developments and U.S. Interests', CRS Report for Congress, 22 Şubat 2013, https://fas.org/sgp/crs/row/97-522.pdf, Erişim tarihi: 01.03.2017.

[90] Statement: EaPCSF condemns arrests of internationally respected civil society leaders in Azerbaijan, Eastern Partnership Civil Society Forum, ,https://web.archive.org/web/20150710163108/http:/eap-csf.eu/en/news-events/news/statement-of-eastern-partnership-civil-society-forum-on-arrests-of-internationally-respected-civil-society-leaders-in-azerbaijan/,

Konseyi üyelerinin Etik Davranış Kuralları Madde 25'e göre[91], Azerbaycan heyeti başkanı Samed Seyidov'a yaptırımlar uygulanmıştır.

ABD ile Azerbaycan ilişkileri 11 Eylül 2001 İkiz kuleleri saldırısından sonra ivme kazanmıştır. Azerbaycan dış politikasında gerek Avrupa Birliği ve gerek Avro-Atlantik siyasal iktisadi ve güvenlik gibi birçok alanda işbirliğine önem vermektedir. Azerbaycan uluslararası terörizme karşı ABD'nin vermiş olduğu mücadelede ABD'yi desteklemiştir. 11 Eylül olaylarına karşı Azerbaycan'ın yaklaşımının ilk somut sonucu "907 Sayılı Ek Düzenleme"nin kaldırılması olmuştur. Bu yönetmeliğin iptal edilmesi için Azerbaycan'ın taleplerine kayıtsız kalan ABD, 19 Aralık 2001'de Temsilciler Meclisi'nde '2002 Yılının Sonuna Kadar Azerbaycan'a Karşı Uygulanan 907 Sayılı Değişikliğin İptal Edilmesine' ilişkin olarak ABD Başkanı'na yetki verilmesi kararını onaylamıştır.[92]

Son dönemlerde Azerbaycan'ın ABD ile ilişkilerinde sorun yaratan mesele ise Washington'un Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasına verdiği destek olmuştur. Ancak ikili ilişkilerde bir yumuşama havasının 2012'den itibaren tekrar oluştuğu iddia edilebilir. Bu bağlamda İlham Aliyev bu yıllarda ABD'ye birkaç resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir.

2.2. Azerbaycan'ın Dış Politikası

Önemli bir jeopolitik alanda yer alan Azerbaycan 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle, kısa sürede dünyanın birçok devletleri tarafından tanınmış ve 1992 senesinde Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur. Azerbaycan'ın dış politikasını en kısa

[91] Code of conduct for members of the Parliamentary Assembly, http://website-pace.net/documents/10643/375483/CodeOfConduct-EN.pdf

[92] "US Congress: Section 907 of the Freedom Support Act", Azerbaijan International, Summer 1998, https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/62_folder/62_articles/62_section907.html, Erişim Tarihi: 12.03.2017.

zamanda milli devletçilik formlarına uygun olarak oluşturmak şart olmuştu. Azerbaycan'ın bulunduğu bölgenin jeopolitik değeri ülkenin dış politikasının bazen kaynağı ve bazen de zorlayıcı unsuru olmuştur.[93] Sınırında beş devletle komşu olan Azerbaycan,[94] bu küresel aktörlerin önceliklerini ve beklentilerini göz önünde bulundurarak "Dengeli ve Ulusal Çıkar Odaklı" dış politika oluşturmaya çalışmıştır.

Bağımsızlık kazandıktan sonra dış politikanın temel özellikleri, ülkenin bağımsızlığını korumak, toprak bütünlüğünü sağlamak, Dağlık Karabağ sorununu çözüme kavuşturmak, uluslararası kurumlarla bütünleşmek ve piyasa ekonomisine geçişi sağlamak olmuştur.[95]

Bu hedefler doğrultusunda Azerbaycan 1994 yılında imzaladığı 'Asrın Anlaşması' ile Hazar denizinin Azerbaycan'a ait petrol yataklarının dünya ülkelerine transferine resmi imzasını atmıştır. Bu anlaşma Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınmasına ve dünya ülkeleri arasına katılmasına, aynı zamanda karşılıklı çıkar doğrultusunda ekonomik ilişkilerinin gelişmesine yol açmıştır.

1998 yılında 32 devletin ve 13 uluslararası örgütün temsilcilerinin katılımı ile tarihi 'Büyük İpek Yolu'nun restorasyonu için düzenlenen Bakü uluslararası konferansı ve onun sonuçları Azerbaycan dış politikasının bağımsızlık yıllarında kazandığı en önemli başarılarından biridir. Bu, aynı zamanda Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşım koridorunda bulunan tüm ülkelerin gelişmesi ve ekonomik işbirliğinin genişletilmesi için elverişli ortam oluşturmuştur.[96]

---

[93]Əli Həsənov, (2005), '**Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycan**'ın **Xarici Siyasəti',** Azərbaycan nəşriyyatı, Bakı, s.171.

[94]Bu ülkeler: İran, Rusya, Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan.

[95]Sabina Strimbovschi, (2015), 'Azerbaijan's Balanced Foreign Policy: Trapped in Volatile Geopolitical Context', **Europolity**, Cilt:9, No:2, s. 122-123.

[96] 'The Great Silk Road and the importance of Nakhchivan', Foreign Policy News, 25.12.2014,http://foreignpolicynews.org/2014/12/25/great-silk-road-importance-nakhchivan/, Erişim tarihi: 13.02.2017

Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)'nün üyesi olan Azerbaycan Cumhuriyeti, aynı zamanda 2001'de Avrupa Konseyi'ne üye olmuş, Avrupa Birliği, NATO ve diğer kuruluşlarla yakın bir ilişki içine girerek karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi yönünde aktif dış politika yürütmüştür.

Azerbaycan dış politikasındaki en önemli sorun Dağlık Karabağ meselesi olmuştur. Üç yıldır sürmekte olan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki bu savaş Mayıs 1994'te Bişkek Ateşkes Anlaşması ile dondurulmuş, ancak nihai çözümü sağlamak için hiçbir süreç başlatılmamıştır. Savaşı sona erdiren Bişkek Belgesi, Dağlık Karabağ sorununun sadece silahlı çatışmadan siyasi bir anlaşmazlığa dönüşmesini sağlamıştır.[97]

2.2.1. Dış Politikada Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişmeler

Bağımsızlığını kazanmasını takiben Bakü, Dağlık Karabağ ve çevresindeki Ermeni işgalini sona erdirmek için enerjisini yoğunlaştırdı. Bu nedenle bağımsızlığın ilan edildiği tarihten 1994'e kadar Azerbaycan ekonomisinde ciddi bir daralma yaşanmış, 1996 yılına kadar tüm sanayi % 60'a kadar küçülmüştür.[98] 1991-1994 yılları arasında GSMH ve enflasyonun yanı sıra döviz kuru, dış ticaret ve istihdam gibi makro-ekonomik göstergelerde de olumsuz gelişmeler yaşanmıştır.[99]

Petrol ve doğalgaz rezervlerinin ihracat güzergâhına karar verildikten sonra 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattından petrol, daha sonra 2007 yılında ise Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) hattından doğalgaz ihraç edilmeye başlanmıştır. Böylelikle, hem direkt diğer ülkelerin yatırımları projelerin hayata geçirilmesi için ülkeye girdi, hem de petrol ve doğalgazın ihraç edilmesi ile birlikte, ülke önemli miktarda gelir elde

[97]S. Strimbovschi, 2015, s. 125.

[98] O. Nuri Aras, E. Süleymanov , (2010), 'Azerbaycan Ekonomisi', Şark-Garb Matbaası, Bakü, s.10.

[99]Ibid., s.12.

etmeye başladı. 2006'dan bu yana Azerbaycan, Hazar'da enerji ihracatı sonrasında GSMH artımın yüzdesi açısından dünyada ilk sıralarda yer almaya başlamıştır. 1994 ile 2011 arasında ülkenin toplam yatırım hacmi 80 milyar dolar olmuş, 2003-2011 yıllarında ekonomi %80 oranında büyümüştür. Ekonomik güçteki artış ile birlikte yurt içi yatırımın hacminde de artış gözlenmiştir. Bütçe harcamaları son dört yılda on beş kat yükselmiştir. Ülkedeki yoksulluk düzeyini düşürmeyi amaçlayan reformlar sonuç vermiş ve yoksulluk 2005 yılında yüzde 29,03'tan yüzde 2015 yılı itibariyle 4,9'a gerilemiştir.[100]

2.2.2. Dış Politikayı Etkileyen Öğeler

Azerbaycan dış politikasını etkileyen bazı öğeler vardır ki, bunlar dış politikanın belirlenmesinde göz ardı edilemez. Bunlar: Tarihsel, Kültürel, Jeopolitik, Dini, Demografik ve Ekonomik öğelerdir.[101]

Bağımsızlığını elde ettikten sonra Azerbaycan, üç farklı dönem geçirmiştir. Bu üç farklı dönem dış siyasete de farklı şekilde yansımıştır. Bununla birlikte, her üç dönemde tarihsel, ekonomik, jeostratejik, demografik ve politik unsurlar doğrudan dış politikayı etkilemiştir. Bu unsurların etkisi ile birlikte küresel ve bölgesel güçler ülkeye ilgi göstermiş ve Azerbaycan ile yakın ilişkilere girmek için çabalar harcamıştır. Bu unsurlara bağlı olarak Azerbaycan, dış siyasetini bazen Rusya'ya, bazen Batı'ya yönelik biçimlendirmiş, bazen de bu iki öğeyi dengeleme politikası yürütmüştür. Onların

[100]Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, Əhalinin Yoxsulluq Səviyəsi, 29.07.2015, http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=3468:icra-veziyyeti-2015-yoxsulluq&catid=29&Itemid=263&lang=az. Erişim tarihi: 30.02.2017.

[101] R. Yılmaz, 2013, s. 27-30.

ülkenin dış siyasetine etkisi ile Azerbaycan ideoloji, enerji ve ya başka unsuru ana öğe olarak belirlemiştir[102].

Azerbaycan, ülkenin birinci Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov'un döneminde, tarihsel öğeyi öne çekip, üç asır birlikte yaşadığı Rusya'ya yakın bir politika izlemeye başlamıştır. Ebulfez Elçibey kendi iktidarı zamanında demografik öğeyi öne çekerek, Türkiye ile yakınlaşmıştır. Bu konuda Azerbaycan'da en etkin etnik yapı Azerbaycan Türkleri göz önüne alınmıştır. Elçibey hükümeti zamanında ekonomik öğe de dış politikanın kilit unsurlarından biriydi. Bu dönemde, Azerbaycan enerjisinin üretimi ve ihracatı için yabancı şirketler ve Batı ülkeleriyle anlaşmanın yolları aranmıştır. Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde ise ekonomik ve politik öğeler dış politikanın ana unsurları olmuştur.[103]

2.2.3. Dış Politikada Küresel ve Bölgesel Güçlerle İlişkiler

Bağımsızlıktan sonra Rusya'nın bölge devletlerini kontrol altında tutma çabalarına rağmen bağımsız hareket etmeye çalışan Azerbaycan, elinde olan imkân ve fırsatları maksimum ölçüde değerlendirerek ne tam Rusya yanlısı ne de Batı yanlısı politika izlemekten çekinmiş, çevresindeki komşu ülkeler ve bölgesel güçlerle ilişkilerinde çok yanlı denge politikası izlemeye çalışmıştır. Bu yüzden Azerbaycan'ın AB ile ilişkilerine geçmeden komşusu ülkeler ve küresel güçlerle (Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği[104], Türkiye, İran, Gürcistan ve İsrail) ilişkilerini irdelemek gerekmektedir.

[102]Ibid., s. 23.

[103]Ibid., s. 40.

[104] Üçüncü bölümün tamamında AB-Azerbaycan ilişkileri ele alındığı için bu bölümde konuya değinilmemiştir.

2.2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri

SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan devletler için ABD modeli oldukça çekici görünmektedir. Bu devletlerin böyle bir strateji seçmesini onların bir yandan SSCB'nin varisi rolünü kendi üstlenen Rusya'nın geleneksel etki alanından çıkmak, diğer yandan ise uluslararası dünya ile entegrasyona girme çabaları ve iç ekonomik-siyasi sorunların çözümünde istikrarlı ekonomik ve mali güce sahip olan ABD gibi devletten destek almak istemesidir.[105]

ABD ile Azerbaycan arasında ilişkilerin tarihi daha bağımsızlıktan önceki 19. yüzyılın son çeyreğine dayanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında ABD'de bulunan büyük petrol şirketleri Bakü petrolüne büyük ilgi göstermeye başlamıştır. Aynı anda, Rusya'dan petrol ve petrol mamullerinin pazara çıkarılması, American Standard Oil petrol şirketinin denetimi altındaydı. Daha sonralar, Azerbaycan'ın ABD ile ilişkilerini biçimlendiren ana etkenler, Azerbaycan'da bulunan büyük petrol rezervleridir.[106]

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde ise ABD Azerbaycan'la, İngiltere'nin Azerbaycan'da sahip olduğu güçlü konumu sebebiyle, burada Konsolosluk açarak ekonomik ilişkiler içine girmiştir.

Bağımsızlığı sonrasında Azerbaycan kendi dış siyasetinin yönünü ABD'ye çevirse de, güçlü Ermeni lobisi nedeniyle ABD yönetiminin yeterli bilgiye sahip olmaması iki ülkeyi yakınlaştıramamış, Azerbaycan istediği desteği alamamıştır, Ermenistan politikası nedeniyle Azerbaycan, ABD tarafından tamamen kınanmıştır.[107] Bunun yanı

---

[105] Ə. Həsənov, 2005, s. 227.

[106] G. Bayraktar, (2007), 'Hazardaki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 11, s. 88. http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/hazardaki_jeopolitik_mucadelenin_turkiyenin_enerji_guvenligine_etkileri_9abeb03b-2a5e-4239-9c22-3f2b61b38e15.pdf

[107] Samir Merdanov, (2013), 'Azerbaycan-ABD İlişkilerinde Belirsizlik Dönemi', **Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, Sayı:2(1), s. 53-54.

sıra, 1992 yılının 24 Ekim'inde, "Özgürlükleri Destekleme Yasası'na 907 Sayılı Ek" maddesinin ABD Kongresi tarafından kabul edilmesi nedeniyle ilişkilerin gelişmesi engellendi. Serbest piyasa ekonomisine geçit ve demokrasinin gelişmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nin tarafından 460 milyon dolarlık yardım yapılması kararında Ermeni lobisinin etkisi vardır. Dahası, ABD'de yaşayan Azerbaycan halkının sesini duymaması, bu etkenlerden biri olarak düşünülebilir.[108] İnsan haklarına saygı ilkesine uymayan bu tasarı Azerbaycan'ı her türlü ABD yardımından mahrum ederek, bölgede barışın önündeki engellerden biri haline gelmiştir.

1993 yılının Nisan ayında Washington'da "Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği", "Özgürlükleri Destekleme Yasası'na 907 Sayılı Ek" maddesinin yürürlükteyken açıldı. Azerbaycan'ın ilk Washington Büyükelçisi Hafiz Paşayev oldu.

Belirsiz dönem olarak bilinen 1991-1994 yılları arasında Azerbaycan ve ABD arasındaki ilişkiler karşılıklı diplomatik ziyaretlerle geçti. Ziyaretler sonrası bir sıra olumlu ifadeler belirtildi ancak iki ülkenin ilişkilerinde gelişim sağlanması için belirli adımlar atılmadı.

ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra, Azerbaycan'ın terörle mücadeleye tam destek vermesiyle ilişkilerde işbirliğinin gelişimi evresine girilmiştir. Bu olayların ardından ABD'nin Azerbaycan'a yönelik politikasındaki ana değişim 907 sayılı ek maddenin uygulanmasını durdurmaktı. Bu yönde başka bir değişiklik ise Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün güçlü bir şekilde desteklenmesiydi.[109]

---

[108] "US Congress: Section 907 of the Freedom Support Act", Azerbaijan International, Summer 1998,https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/62_folder/62_articles/62_section907.html, Erişim Tarihi: 12.03.2017.

[109]M. Çelikpala ve d., (2013), "Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan", Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 81.

2.2.3.2. Rusya Federasyonu

Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğalgaz kaynakları tarıma elverişli arazileri ve stratejik konumu sebebiyle her dönem Moskova yönetimi için büyük önem taşımıştır.

Rusya coğrafyası tarihsel bakımdan Azerbaycan'ın daha iyi bildiği ve tanıdığı, ekonomik ilişkiler kurduğu bir coğrafyadır. Bu coğrafyada Azerbaycan en fazla Rusya ile gerek ekonomik, gerek de siyasi açıdan iyi işbirliğinde bulunmuştur. Bunun en önemli sebebi Rusya'nın iki asırlık bir dönemde Azerbaycan üzerinde bir etkisinin olmasıdır ve böylece siyasi açıdan bu etkiden kurtulmak mümkünse bile, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan kurtulmak kolay değildir.[110]

Tarihsel sürece bakıldığında 1813 yılında imzalanan Gülistan ve 1828 Türkmençay antlaşmaları Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde büyük önem taşımaktadır. Rusya Azerbaycan arasında imzalanan bu antlaşma ile Azerbaycan'ın kuzey kısmı Rusya'ya, Güney Azerbaycan ise İran'a bağlandı. Azerbaycan bu antlaşmayla 100 yılı aşkın bir süre Rus çarlığına bağlı kaldı. 1917'deki Ekim devrimi ve iç savaş sonrası Azerbaycan 1918 yılında bağımsızlığını ilan etse de bu durum uzun sürmemişti. 2 yıl sonra bu kez Sovyetler Birliği'nin Kızıl ordusu Azerbaycan topraklarını işgal etti. Böylece Azerbaycan için 70 yıl sürecek Sovyet dönemi başladı.[111]

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ise Azerbaycan-Rusya Federasyonu ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Resmi olarak diplomatik ilişkiler 4 Nisan 1992 tarihinde kurulmuştur. Bağımsızlığının ilk yıllarında Cumhurbaşkanı Ayaz Mütallibov Rusya yanlısı bir politika izledi. Mütallibov yönetimi Sovyetler Birliği'nin devamı niteliğindeki Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üyelik için başvuruda bulunsa da muhalefetin güçlü olduğu parlamentoda bu durum onaylanmamıştır.

[110]H. Cabbarlı, 2009, s. 87.

[111] H. Alkan, 2010, s. 44-46.

Azerbaycan 1992-1993 AHCP döneminde Rusya karşıtı politika izlemiştir. Ebülfez Elçibey, Rusya'yı bağımsızlığın tehdidi olarak görmekteydi. Böylece Elçibey cumhurbaşkanı olduktan sonra, Rus askeri üslerinin Azerbaycan'dan tasfiye edilmesi için Rusya'yla görüşmelerde bulundu ve 1993'te Rus ordusu Azerbaycan'dan çekildi. Haydar Aliyev cumhurbaşkanı olduktan sonra ise Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu değerlendirerek denge politikasına önem verdi ve Azerbaycan'ın AHCP döneminde bu ülkeyle kötüye giden ilişkilerini iyileştirmek için çaba harcadı. Resmi makamına geçtikten sonra Aliyev, ilk yurtdışı ziyaretini de Rusya'ya gerçekleştirerek Cumhurbaşkanı Yeltsin ve Başbakan Çernomirdin ile temaslarda bulundu. Aliyev, ülke politikasını değiştirdiğini ve Rusya'yla iyi ilişkilerde bulunmak istediğini belirtti. Ayrıca Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın BDT üyesi üye olmak isteğini belirtti.[112]

SSCB'den ayrılan ülkelere karşı Rusya'nın tavrı iyi olmamıştır. Diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda Rusya, bu ülkelere baskılar yapmaya başlamış ve onların bağımsızlığının kısıtlı olacağını göstermeye çalışmış, yalnızca kendisinin dahil olacağı anlaşmaları tanıyacağını anlatmak istemiştir. Diğer taraftan, kendini Hazar'ın lider ülkesi olarak göstermeye çalışmış, Azerbaycan petrolünün kendisinden bağımsız üretimi ve ihracatından sonra Hazar'ın yasal statüsü konusunu ortaya çıkarmış, bölgede çatışmaları körüklemiş ve ülkede darbelere destek vermiştir. Vladimir Putin'in cumhurbaşkanlığı döneminde ise Rusya'yla Azerbaycan'ın ilişkileri eski döneme kıyasla daha istikrarlı olmuştur.[113]

Günümüzde ise Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde enerji politikaları, Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünün belirlenmesi ve Dağlık Karabağ'daki Ermeni işgali belirleyici unsurlar olarak ön plana çıkıyor. Sorunun çözümünde AGİT Minsk Grubu'nda eş başkan ülkeler arasında yer alan Rusya, Azerbaycan'ın toprak

[112]M. Çelikpala ve d., 2013, s. 92-93.

[113] 'Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan', Küresel Sorunlar Platformu, 11.12.2012, s. 5.

bütünlüğünü destekliyor, aynı zamanda Ermenistan ekonomik olarak en büyük desteği Rusya'dan görmektedir.[114]

Azerbaycan ve Rusya ticari alanda da önemli birer ortak, özellikle enerji, ulaştırma, komünikasyon ve askeri alanlarda bu ortaklığa yoğunlaşmış durumdalar. Azerbaycan'ın dış ticaretinde Rusya Federasyonu Türkiye'den sonra ikinci sırada yer alıyor.[115]

2006 yılında imzalanan Bakü deklarasyonu[116] ile ülkeler siyasi, ekonomik, askeri alanda çok yönlü işbirliğinin geliştirilmesine dair mutabakata varmıştır.

Azerbaycan'ın Rusya ile karşılıklı menfaatler sebebiyle iyi ilişkileri olmasına rağmen, güvenlik açısından endişeleri de vardır ve bu endişelerin kısa ve orta vadede gidirilmesi mümkün değildir. Nitekim Rusya 1996'da Ermenistan'a 1 milyar, 2008'de ise 800 milyon dolarlık[117] karşılıksız askeri yardımı ve en son 16 Kasım 2017 tarihinde Rusya Federasyonu Bakanlar Kurulu oturumunda Ermenistan'a 100 milyon ABD doları tutarındaki Rus savunma kredisi tahsisatına ilişkin sözleşmesi [118] dikkate alınırsa, Rusya'ya karşı duyulan endişeyi anlamak mümkündür.

---

[114]Ahmet Sapmaz, (2008),"**Rusyanın Transkafkasya Politikası ve Tükiyeye Etkileri**", Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 166-170.

[115]Araz Aslanlı, "Azerbaijan- Russia Relations: is the Foreign Policy Strategy of Azerbaijan Changing?",**Turkish Policy**, V.9, N. 3, s. 141.

[116]Svante E. Cornell, (2011),"**Azerbaijan Since İndependence**", Studies of Central Asia and the Caucasus, New York, s. 350.

[117]Novruz Mammadov, (2010), 'About the Main Directions in the Foreign Policy of Azerbaijan'**, Journal of İnternational Affairs**, Cilt: 2, s. 25.

[118]"Armenian government approves bill on ratifying 100 million dollars millitary loan agreement with Russia", Armenian News Agency, 16.11.2017, https://armenpress.am/eng/news/912687/armenian-government-approves-bill-on-ratifying-100-million-dollar-military-loan-agreement-with-russia.html, Erişim tarihi: 20.11.2017.

"Azerbaycan'ın Rusya ile yaşadığı bütün sorunlara rağmen bu ülke ile kemikleşen ilişkilerini bir anda koparması mümkün değil ve zaten bu tür bir politika izlemek doğru olmazdı."[119]

2.2.3.3. Türkiye

Türkiye ile ilişkiler daha 1918-1920'nci yıllarda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminden iyi olmuş, ancak Rusya'nın Azerbaycan'ı işgal etmesiyle birlikte iki devlet arasında ilişkiler de kesilmiştir. İki ülke her zaman tarihi-kültürel faktörlerin de etkisiyle ekonomik, siyasal, kültürel ve eğitim alanlarında yakın ilişkiler kurmuş ve bu alanlarda ilişkileri geliştirmiştir.[120] 2000'den sonra Türkiye Azerbaycan ve Gürcistan'ın silahlı kuvvetlerine askeri eğitimler vermiş ve onların modernizasyonunu desteklemiştir. Ayrıca Türkiye bu devletlerin Avrupa-Atlantik kurumlarına entegrasyonuna yardım etmiştir. Diğer taraftan, Rusya ile de iyi ilişkiler kurmaya çalışılmıştır. Türkiye ayrıca, ABD ve AB ile birlikte Hazar'daki petrol ve gazın Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhıyla Avrupa'ya ve dünyaya taşınmasını desteklemiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum ve TANAP projeleri Türkiye'nin, Rusya'yla sorun yaşamadan enerji geçiş ülkesine dönüşmesini sağlamıştır. Türkiye'nin en fazla petrol ve gaz ithalatı yaptığı ülkeler Rusya ve İran'dır. Bu etken ele alındığında Azerbaycan-Gürcistan güzergâhı Türkiye için daha büyük önem kesp etmektedir.[121]

Türkiye, Dağlık Karabağ krizinde de Azerbaycan'ın tarafında yer almış, anlaşmazlıkların bölge ülkelerinin toprak bütünlüğü ve barışçıl yollarla çözümü istikametine yönelmiş, aynı zamanda Ermenistan'la sınırlarını kapatan Türkiye, bu ülke ile diplomatik ilişkilerini de askıya almıştır. Ancak Türkiye'nin 2009 yılında

[119]H. Cabbarlı, 2009, s.89.

[120]M. Çelikpala, 2013, s. 94.

[121]H. Cabbarlı, 2009, s. 89.

Ermenistan'la sınırları açma girişimleri Azerbaycan tarafından endişeyle karşılanmış, buna tepki olarak İlham Aliyev İstanbul'da düzenlenen "Medeniyetler İttifakı" toplantısına katılmamıştır.[122]

İsviçre arabuluculuğu ile Türkiye Ermenistan arasında 2009 senesinde imzalanan "ilişkileri normalleştirme protokolü", ikili ilişkilerin gelişmesini, sınırların açılmasını teşvik edici bir amaç taşırken, 2017 Aralık ayında Ermenistan Dış İlişkiler Bakanı Nalbandiyan Türkiye ile imzalanan bu protokolü iptal edeceklerini açıklayarak bu temel doğrultusunda herhangi bir ilerlemenin de kaydedilmeyeceğini belirtmiştir.[123]

Bu protokol 2009 senesinde Azerbaycan Türkiye arasında gerginliklerin yaşanmasına sebep olsa da, son dönem ilişkiler tekrar normalleşme düzeyinde ilerlemiş, eğitim, güvenlik, enerji, kültürel alanlarda işbirliği, diğer alanlara da nüfuz etmiş, özellikle siyasi alanda olumlu gelişmelere katkıda bulunmuştur.

2.2.3.4. Gürcistan

Azerbaycan ve Gürcistan Güney Kafkasya'nın komşu müttefik ülkesidir. Ermenistan ve Azerbaycan arasında 1988 yılından bu yana yaşanan politik ve jeopolitik sorunlar Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik açıdan bölgede ilişkilerini Gürcistan ile daha fazla geliştirmesine neden olmuş, özellikle BTC, TAP, TANAP gibi projeler Azerbaycan'ın Gürcistan ile müttefikliğiyle sonuçlanmıştır.

[122]Doğan Akın, 'Ermenistan sınırı konusunda MİT ne düşünüyor?', 23.04.2009, http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/ermenistan-siniri-konusunda-mit-ne-dusunuyor, 583, Erişim tarihi: 08.03.2017.

[123] "Ermenistan: Türkiye ile ilişkileri normalleştirme protokollerini iptal edeceğiz", Milliyet, 13.12.2017, http://www.milliyet.com.tr/ermenistan-turkiye-ile-iliskileri-dunya-2571854/, Erişim tarihi: 10.03.2018.

Gürcistan ve Azerbaycan kendilerinden bağımsızlık iddia eden bölgeler açısından da aynı kaderi paylaşmaktadırlar. Bunlar Gürcistan'dan bağımsızlık iddia eden Güney Osetya ve Abhazya, ayrıca Azerbaycan'dan bağımsızlık iddia eden Dağlık Karabağ'dır.

1991 yılında her iki devlet Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin devrilmesi sonucu bağımsızlığını ilan etti. Gürcistan ve Azerbaycan arasında diplomatik ilişkiler ise 18 Kasım 1992 yılı itibariyle resmen başladı.[124]

Gürcistan'la Azerbaycan'ın ticari ve ekonomik temellere dayanan ilişkileri de bağımsızlık sonrası hız kazanmıştır. Çünkü Gürcistan'ın sahip olduğu jeopolitik konum Azerbaycan'ın zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında kritik önem taşıyordu. Bu durumda Batı devletleri bir dizi projelere destek vermiştir. Bu projeler içerisinde TRACECA, INOGATE, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu güzergahı ve d. sayabiliriz.[125] Azerbaycan ve Gürcistan projelerde birlikte ortak şekilde yer almışlar, bu da iki devlet arasındaki ortaklığın daha da gelişmesini sağlamıştır. En son 30 Ekim 2017'de geçekleşen açılış töreni ile Bakü Tiflis Kars Demiryolu ilişkilerde siyasi ve ekonomik yönde gelişmelerin kaydedileceğine işaret etmektedir.[126]

Azerbaycan-Gürcistan ilişkileri, Batı'ya eğilimli politikalar, Rusya ve Ermenistan'ın iki devletin toprak bütünlüğüne karşı tehdit oluşturması ve petrol ve doğalgaz kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında Gürcistan'ın jeopolitik önemi ve diğer benzerlikler, aynı zamanda komşuluk ve karşılıklı menfaatler

[124]Mamuka Tsereteli, (2013), "Azerbaijan and Georgia: Strategic Partnership for Stability in a Volatile Region", **Silk Road Paper**, s. 11.

[125] Zaur Şiriyev, Kornely Kakachia, (2013), "Azerbaijani-Georgian Relations", **Center for Strategic Studies**, Volume 7-8, s. 41.

[126] "Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı açıldı", CNN Türk, 30.10.2017, https://www.cnnturk.com/son-dakika-baku-tiflis-kars-demiryolu-hatti-acildi?page=1, Erişim tarihi: 20.11.2017.

çerçevesinde yürütülen ikili ilişkiler sağlam temellerle işbirliği sürecine yönelerek devam etmektedir.[127]

2.2.3.5. İran

İran, Azerbaycan'ın güneyde bulunan tek komşusudur ve hem karadan hem de denizden sınırları vardır. Ayrıca İran ve Azerbaycan tarihsel, toplumsal, din, mezhep ve kültürel açıdan da bir birine bağlı olan devletlerdir.[128]

Bağımsızlık sonrası İran, Azerbaycan'ı tanıyarak burada ilk büyükelçiliğini açsa da her zaman Azerbaycan'la ilişkilerine tereddütle yanaşmıştır. Özellikle Elçibey döneminde sık sık kullanılan İran'daki Azerbaycanlıların durumu, bölgenin Azerbaycan'a mahsus olduğu söylemleri ve 'Büyük Azerbaycan' kavramı ilişkilerde gerginliklere sebep olmuştu.[129]

İran'la ilişkileri gerginliğe sürükleyen diğer faktörler şunlardır:

• Dağlık Karabağ Sorunu ve İran'ın tutumu

• Azerbaycan'ın Batı yönlü politika izlemesi ve İsrail ilişkileri

• Hazar'ın hukuki statüsü sorunu

• Enerji faktörünün ilişkilere yansıması

Hazar Denizi'nin sınır devletleri tarafından paylaşımı, SSCB'nin çöküşüyle birlikte İran ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde gerilime neden olmuştur. Hazar'da en büyük kıyıya sahip ülke olan Azerbaycan, Hazar'ın deniz statüsünde olduğu tezini öne sürerek sınırların deniz hukukuyla bölüşülmesi gerektiğini savunurken, İran tam aksine

[127]M. Çelikpala, 2013, s. 99.

[128]Nasib L. Nassibli, (1999), "Azerbaijan-Iran Relations: Challenges and Prospects", **Harvard Kennedy School**, https://www.belfercenter.org/publication/azerbaijan-iran-relations-challenges-and-prospects-event-summary, Erişim tarihi: 15.11.2017.

[129]M. Çelikpala, 2013, s.96.

Hazar'ın göl olarak kabul edilip bölünmenin de bu şekilde yapılması gerektiğini belirtiyor. Azerbaycan'ın kendi bölgesine dahil alanda petrol kaynakları arayışı İran'ın baskısıyla karşılaşmış ve 2001'de büyüyen bu gerilim, iki tarafı birbirlerine karşı güç kullanmaya varabilecek düzeye ulaştırmıştır. Türkiye'nin taraflar arasında arabuluculuğu krizin çatışmasız şekilde çözülmesine yardımcı olmuştur.[130]

İran ve Azerbaycan arasında ilişkileri kötü yönde etkileyen başka bir etken de, SSCB'nin çöküşüyle birlikte Kafkasya'da oluşan gelişmelerdi. Her şeyden önce, Azerbaycan'ın bağımsızlık elde etmesi İran açısından olumsuz bir olaydı. Çünkü bu bağımsızlık İran'da yaşayan yaklaşık 30 milyon Güney Azerbaycanlıyı harekete geçirebilirdi ve bu da ülke açısından bir riskti. Bununla birlikte, Azerbaycan ve Ermenistan arasında başkaldıran Dağlık Karabağ meselesi ve Azerbaycan'ın topraklarının bir kısmını yitirmesi, Azerbaycan hükümetini toprak bütünlüğünü savunmaya itti ve bu da İran'a rahat bir nefes aldırdı. Ancak Dağlık Karabağ savaşında İran, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü kabul ederek Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda, ekonomik, gıda ve yakıt açısından Ermenistan'a yardımda bulunarak bir arabuluculuk teklif etmiş, ancak olumlu bir yanıt almamıştır. Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorununun çözümü için Rusya'ya güvenmesi ve aynı zamanda yüzünü Batı'ya dönmesi, İran'ın Kafkasya'daki nüfuzunu azaltmıştır.[131]

Sonraki yıllarda Azerbaycan'ın, İran'a en büyük rakip devletlerden olan İsrail ile iyi ilişkiler içerisine girmesi, iki komşu ülke arasında negatif bir atmosfer yaratmıştır. İran'ın özellikle İsrail'e karşıt olan Şii mezhebine bağlı örgüt ve devletlere destek

[130]Michael P. Croissant, Bülent Aras, (1999), "**Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region"**, Westport, London, s.36-39.

[131]Nasib L. Nassibli, (1999), "Azerbaijan- Iran Relations: Challenges and Prospects", **Harvard Kennedy School**, https://www.belfercenter.org/publication/azerbaijan-iran-relations-challenges-and-prospects-event-summary, Erişim tarihi: 15.11.2017.

vermesi, İran'ın nükleer silah yapma çabaları, diğer taraftan da İsrail'in İran'ı çevreleyen politikalar yürütmesi, İsrail ile Azerbaycan'ın ilişkilerinde ilerlemenin sağlanmasına neden olmuş, iki ülkenin kendi aralarında askeri-teknik anlaşmalar imzalanmasına yol açmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Azerbaycan yüksek teknoloji silahları (füze savunma sistemleri, insansız hava araçları ve s.) İsrail'den ithal etmiştir. Böylece İsrail, Azerbaycan'ın en önemli silah tedarikçilerinden biri haline gelmiştir.[132] Azerbaycan, İsrail'den aldığı silahların Ermenistan'a karşı hareketlerde kullanılacağını belirtse de, bu durum İran'ı endişelendirmeye devam etmiştir.

2015 yılında İran ile P5 + 1 ülkelerinin (Çin, Fransa, Rusya, Büyük Britanya, ABD) İran'la nükleer programı askeri yönde geliştirmenin karşısının alınmasına dair anlaşma imzalanması Azerbaycan'ın da resmi Tahran ile ilişkilerinde iyileşmeye yol açtı. İki devlet, genel olarak karşılıklı ekonomik-ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.[133]

2.2.3.6. İsrail

İsrailli General Oded Tira ilk defa 2006 yılında ülkesinin Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir: "Biz Azerbaycan'da ve onun topraklarında hava üslerinin kullanımını koordine etmeli ve İran'da bulunan Azerbaycanlıları desteklemeliyiz".[134]

---

[132]Sabir Askeroğlu, İlham Aliyev'in Tahran Ziyareti: Azerbaycan-İran İlişkileri, İran Araştırmaları Merkezi, 18.03.2017, https://iramcenter.org/ilham-aliyev-in-tahran-ziyareti-azerbaycan-iran-iliskileri/, 10.11.2017

[133]İbid.

[134] Joe Lauria, 'Azerbaijan: Israel Won't Use Our Bases for Iran Strike', The National, 1.04.2012, http://www.thenational.ae/news/world/azerbaijan-israel-wont-use-our-bases-for-iran-strike, Erişim tarihi: 11.12.2016.

Azerbaycan ve İsrail ilişkilerinin hızlandırılmasında 3 ana etken vardır: güvenlik, ticaret ve diplomasi. Azerbaycan için İsrail'i cezbedici yapan en önemli şeylerden biri de Batı, özellikle ABD ile çok yakın ilişkileridir. Bu ilişkilerden dolayı, İsrail genellikle Batı'ya yönelmek için anahtar ülke olarak görülmüştür. Diğer yandan, bağımsızlığı için büyük bir tehlike olarak görülen Rusya'yı etkisizleştirme ve Dağlık Karabağ sorununa diplomatik ve askeri açıdan destek alma, İran güdümlü radikal İslamcı örgütlere karşı ortak ilerleme gibi esaslar da vardır.[135]

Tarihsel açıdan Azerbaycan ve İsrail'in ortak ticari ilişkileri ele alındığında, diplomatik ilişkilerin hızla geliştiği görülebilir. İsrail, Azerbaycan'ın en önemli onuncu ticari ortağı olma pozisyonundan 2000 ve 2005 yılları arasında beşinci sıraya yükselmiştir.[136]

Dağlık Karabağ'daki çatışmalarda Azerbaycan, ülkenin ordusunun hem silah ve askeri teçhizat hem de eğitimsel açıdan Ermenistan'ın çok gerisinde olduğunu fark etmiştir. Bu durum Azerbaycan'ı, dünyanın önemli ordularından birine sahip İsrail'den yardım alma, ordunun hızlı bir şekilde yeniden yapılandırılma ve silahlandırılma için İsrail bazlı silah şirketlerinden yardım almaya itmiştir.[137]

İsrail'in bir müttefik olarak seçilmesinin önemli nedenlerinden biri de ABD'nin, bu ülkede etkin olan Ermeni lobisi sayesinde Azerbaycan'ı yasaklanmış ülkeler sırasına katmasıdır. Bu yasak 10 yıl boyunca devam etmiştir. Diğer taraftan, Rusya da Ermenistan'ı savaş uçakları (Mig-29), Krug füzeleri, Grad, S-300 füze sistemi ile temin etmiştir. Rusya'nın bu teçhizatının toplam değeri 1 milyar dolar olarak belirtilir. Tüm

[135]Musa Kasımlı, 'Azerbaijan's Independence: From the Soviet Union into a State of Independence', Todays Zaman, 12.10.2011, http://www.todayszaman.com/news-259695-azerbaijansindependence-from-the-soviet-union-into-a-state-of-independence-1by-musa-kasimli*.html, Erişim Tarihi: 15.12.2016.

[136]İbrahim Erdoğan, (2013), 'Farklılıktan Stratejik İşbirliğine Azerbaycan-İsrail İlişkileri', **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Cilt:8, Sayı:15, s. 37.

[137]Ibid., s. 38.

bunlar ele alındığında, Azerbaycan'ın İsrail'den başka pek fazla seçeneğinin olmadığı da anlaşılıyor.[138]

İsrail ve Azerbaycan'ın bütün bu tehditlere verdiği ortak tepki yakın işbirliği süreci olarak şekillenmiştir. İki devlet bir birine silah, askeri teçhizat, istihbarat alanlarında yardım etmiştir. 2012'de ülkeler arasında varılan anlaşma neticesinde İsrail toplam değeri 600 milyar dolan olan insansız hava araçlarını, uçaksavarlar ve füze savunma sistemlerini Azerbaycan'a satacağı belirtilmiştir.[139]

2.2.4. Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörünün Rolü

Enerji, enerji nakil hatları, enerji politikaları, enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması gibi konular, devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için birincil derecede önem atfedilen konulardır.[140] Güç dengesinde hangi devletin daha fazla etkili olacağını da, hangi ülkelerin şirketlerinin petrolden ne kadar pay alacağını boru hatlarının rotaları ortaya çıkaracaktır.[141]

Azerbaycan, enerjiyi sadece ekonominin gelişimi için değil, dış politikasında etkinliğini artırmak için de kullanmıştır.[142] Azerbaycan'ın enerji politikasında daha dikkatli ve eşit bir şekilde adımlar atmasında tarihten çıkardığı derslerin büyük bir etkisi

[138]Soner Çağatay, Alexander Murinson, 'Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?', The Washington Institute for Near East Policy, 30 Mart 2005, http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state, Erişim tarihi: 20.12.2016.

'Azerbaycan ve İsrail Arasında Silah Anlaşması: Azerbaycan, İsrail ile 1.6 Milyar Dolarlık Silah Alım Anlaşması İmzaladı', TRT Haber, 26.02.2012, http://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-ve-israil-arasinda-silah-anlasmasi-30142.html, Erişim tarihi: 21.12.2016.

[140]Kenan Dağcı, Efe Çaman, (2013), Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden AB'nin Orta Asya Politikası', **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Cilt: 8, Sayı: 16, s. 22.

[141]S. Merdanov, 2013, s. 48.

[142]Agil Mammadov, (2013), 'Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü', **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 35, s.1.

olduğuna şüphe yoktur. Şöyle ki, Azerbaycan'ın Bibiheytbet adlı bölgede kurduğu ilk petrol kuyusu 1848 yılında, ABD'nin 1859 yılında Pennsylvania eyaletinde açtığı ilk petrol kuyusundan yaklaşık olarak 11 yıl önce yapılmıştır. 1876'da Nobel Kardeşleri Petrol Kampanyası'nın kuruluşu Bakü petrolü için bir kilometre taşı olarak kabul edilir.[143] Petrol ve doğalgazın nasıl ihraç edileceği ise en önemli sorun olmuş, bunun da çözümünü aynı şekilde Nobel Kardeşler bulmuşlardır.[144] Bu bağlamda Bakü petrolünü taşımak için 1877 yılında "Zarathustra" (Zerdüşt) adlı ilk petrol tankeri üretilmiştir.[145]

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Sovyetlerin enerji ihtiyacının %75'ini karşılayan Azerbaycan'ı ele geçirmek ve Azerbaycan'ın petrol kaynaklarını kontrol altına almak Almanların, Sovyetler Birliği'ne 1941'de saldırmasından sonra ilk hedefi olmuştur. "Bakü petrollerini ele geçirmedikçe savaşı kaybetmiş sayılırız" diyen Adolf Hitler, 25 Eylül 1942 tarihini Bakü'nün ele geçirilme tarihi ilan etmiştir. Ancak Almanların yenilgiye uğratılmasıyla Hitler'in bu hayali gerçekleşmemiştir.[146]

Azerbaycan, bağımsızlığından itibaren zengin enerji rezervlerini dış siyasetinin önemli bir unsuru yaparak bölgedeki çeşitli sorunları ve enflasyonu durdurmaya çalışmıştır. Petrolün üretimi ve daha sonrasında nakli ise bir diğer sorun haline gelmiştir. Bu sorunu çözmek için Azerbaycan, yabancı şirketlerle anlaşarak enerji çıkarılması ve taşınmasını onlara havale etmiş ve enerjiyi ana gelir aracına dönüştürmüştür. Bununla birlikte, petrol dışı alanlarda da Batı'ya eğilim baş göstermiştir.[147]

---

[143]Faruk Arslan, (2005), '**Hazarın Kurtlar Vadisi; Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları**', Kara Kutu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 13-16.

[144]Kahraman Alter, (2008), 'Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi', **Stratejik Araştırmalar Dergisi,** Sayı:3, s.134.

[145]M. Çelikpala, 2013, s. 298.

[146]Ibid., s. 300.

[147]Nesib Nesibli, (2000), '**Azerbaycan Geopolitikası ve Neft',** Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, s.52.

Bu bağlamda, 20 Eylül 1994'te Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve 12 yabancı petrol şirketi arasında petrol üretim anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma sonucunda her şirkete düşen petrol payı şu şekilde belirlenmiştir: SOCAR (Azerbaycan) % 20, British Petroleum (Büyük Britanya) % 17.127, Amoco (ABD) % 17.01, Lukoil (Rusya) % 10, Pennzoil (ABD) % 9.82, Unocal (ABD) % 9.52, Statoil (Norveç) % 8.56, McDermott International (ABD) % 2.45, Ramco (İskoçya) % 2.08, TPAO (Türkiye) % 1.75, Delta-Nimir (Suudi Arabistan) % 1.68. oldu.[148]

Diğer taraftan, Azerbaycan'ın Rusya'ya alternatif yeni enerji nakli yolları oluşturması gerekiyordu. Bunun nedeni açık denizlere çıkışı bulunmayan Azerbaycan'ın tüm enerji ihracat koridorlarının Rusya'dan geçmesiydi. Yeni yollar bulunmaması halinde, Azerbaycan'ın Rusya'ya bağımlılığı devam edecekti ve milli çıkarlarına uygun olarak amaçlarına ulaşamayacaktı.[149] Bu yüzden de alternatif yolların bulunması, Azerbaycan'ın milli çıkarları ve ülke içerisinde petrol üretimiyle uğraşan yabancı enerji şirketleri için çok önemliydi. Bu yüzden de, güvenilir koridorların bulunması ve kurulması için çaba harcanmaya başlanmıştır. Azerbaycan'ın alternatif ulaşım koridorlarına sahip olmasıyla birlikte, devlet ekonomisinin gelişmesi için yeni bir evreye geçmiştir[150].

Yabancı devletler Azerbaycan'ın enerji rezervlerine büyük ilgi göstererek, kendilerine bu kaynaktan pay sağlayabilmek için Azerbaycan ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya çalışmışlar. Azerbaycan, hem kendi petrolü, hem de Kazakistan petrolü ile Türkmenistan doğalgazının Türkiye ve Avrupa ülkelerine nakledilmesinde Türkiye için önemli bir noktada yer alıyor. Türkiye de bu olguyu göze alarak Azerbaycan ile enerji konusunda işbirliğine yönelerek, bu alanda ortaklık sağlamıştır. Bu ortaklık bir sıra

[148] Rovshan İbrahimov, (2012), 'Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı', **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Cilt:7, Sayı:14, s. 132

[149]Ibid., s. 127

[150]Ibid., s.128

projenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır: Bakü-Supsa petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı (BTE), Trans Anadolu doğalgaz boru hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik doğalgaz boru hattı (TAP). Azerbaycan petrolünün Türkiye ve daha sonra Avrupa'ya ulaştırılması yolunda Bakü-Supsa petrol boru hattı bu bağlamda ilk projedir.

Amerika Birleşik Devletleri Orta Doğu'da üretilen petrole bağımlılığı azaltmak için bu alandaki tüm politikaları ve girişimleri desteklemiştir. ABD'nin ilgisinin ve desteğinin ilk örneği Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının tasarımı ve inşası esasında görülmüştür.[151]

Kısacası, enerji kaynakları ve bu kaynaklara bağlı olarak ülkeye dahil olan yabancı sermaye Azerbaycan ekonomisinin istikrarlı şekilde kalkınmasında ve rol oynamıştır. Ülkede enerji sektöründe, 80 binden fazla kişi çalışmaktadır.[152] Bu sektöre bağlı alanları da göz önüne alırsak bu sayı daha da artacaktır. Petrol ve gaz üretimi ve ihracat projelerinin aktif olması nedeniyle ülkede binlerce yeni işyerleri açılmıştır. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nun kurulması kararını verdikten sonra kurum 29 Şubat 1999 tarihinde kurulmuştur. Yabancı devletlerle anlaşmalar sonucunda ülkeye giren enerji gelirleri Devlet Petrol Fonu'na aktarılmaktadır.

2.2.4.1. Azerbaycan Petrol Boru Hatları

Azerbaycan'ın açık denizlere çıkışının olmaması, petrolün komşu ülkeler üzerinden dünya pazarlarına taşınması için ulaşım koridorlarının oluşumunu öngörüyordu. Bu durumda, en verimli ulaşım şekli boru hatları ile olacaktır.

[151]Nermin Zahide Aydın, (2012) 'Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset', **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı: 9, s. 213.

[152]O. N. Aras, 2010, s. 22.

Ülkede SSCB'den kalma bir petrol boru hattı vardı. Bu hat ile petrolün Rusya'nın Novorossiysk limanından dünya piyasasına ulaştırılabilmesi mümkündü. Hattın uzunluğu 1.347 km ve yıllık taşıma kapasitesi ise 6 milyon tondu. Petrolün Novorossiysk limanından Karadeniz'e geçerek tankerler aracılığıyla Akdeniz'e taşınması öngörülüyordu ancak bu boru hattının Azeri-Çırak-Güneşli yataklarında üretilecek petrolü taşıma kapasitesi olmadığı için, Azerbaycan yeni güzergâhlar aramaya başladı. Rusya ise Azeri-Çırak-Güneşli yatağından çıkarılması planlanan petrolün kendi topraklarından taşınmasını istiyordu. Bununla da Rusya, Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına erişimini kontrol etmeyi planlıyordu.[153]

Tüm bunların sonucunda, Bakü-Novorossiysk hattıyla birlikte, Azerbaycan petrolünü Gürcistan aracılığıyla Karadeniz'e ulaştırılacak ikinci bir hat olan Bakü-Supsa petrol boru hattı da yapılması kararlaştırıldı. Hattın uzunluğu 917 km ve yıllık taşıma kapasitesi ise 5-6 milyon ton olacak ve Novorossiysk boru hattı gibi Karadeniz'den Akdeniz limanlarına tankerler aracılığıyla taşınacaktı. Bu boru hattıyla Azerbaycan, Rusya'dan bağımsız şekilde petrol kaynaklarını dünya pazarına ulaştırabilme imkânına sahip oldu. Bu hattın inşası Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırması için alternatif yolların kurulması açısından ilk somut adım sayılabilir.[154]

Petrolün hacmi arttıkça, onu boğazlar üzerinden taşımak daha çok zorlaşacaktı. Supsa ve Novorossiysk'e taşınan toplam petrolün kapasitesi 11 milyon tondu. Oysaki 2005'ten sonra Azerbaycan'dan ihraç edilecek petrolün kapasitesi 20 milyon ton olacaktı. Bu nedenle, gerçek ihracat boru hattının boğazlardan başka bir yoldan geçmesinin gerekliliği konusunda konsensüse varıldı. Bu hat, Tiflis üzerinden Ceyhan limanına Bakü-Tiflis-Ceyhan olacaktı. BTC boru hattının inşasına ilişkin

[153]R. İbrahimov, 2012, s. 134.

[154]Ibid., s. 26.

konsorsiyumda varılan kararla birlikte pay alacak şirketler SOCAR (% 25), BP (% 30.01), Chevron (% 8.90), Statoil (% 8.71), ENI (% 5), Toplam Fina Elf (% 5), Itochu (% 3.40), Conoco Philips (% 2,5), Inpex (% 2,5) ve Amerada Hess (% 2.36) olacaktı. 2002 yılında başlayıp ve 2005'te biten hattın uzunluğu 1.730 km oldu. Petrol boru hattının ihracat kapasitesi 2010 yılında 50 milyon tonla rekor seviyeye ulaşmıştır. Bu durum Azerbaycan petrolünün tek bir güzergâhtan dünya piyasasına ulaşmasına büyük katkı sağlamıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının ilk petrolü Ceyhan'a 28 Mayıs 2006 tarihinde ulaşmış ve 4 Haziran günü tankerlere yüklenmiştir. 4 milyar dolara mal olmuş boru hattı yılda maksimum 50 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Petrol, Ceyhan'dan tankerlerle İtalya, ABD, İsrail, Fransa, İngiltere'ye ihraç edilmiştir. Hattın yapıldığı tarihten itibaren 1 Ocak 2008'e kadar toplamda 35.96 milyon ton petrol ihraç edilmiştir.[155]

BTC yalnızca Azerbaycan değil, diğer bölge ülkeleri için de önem arz ediyor. Bu, Türkiye için risk açısından en düşük oranlı proje kabul edilmiştir ve Türkiye bu projenin hayata geçirilmesinde çok büyük rol üstlenmiştir.[156] Aynı zamanda bağımsızlıkları açısından hem Gürcistan hem de Azerbaycan için çok büyük öneme sahipti. Diğer taraftan bu proje, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde ilerlemeye yol açmış ve gelecekte Bakü-Supsa petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı (BTE), Trans Anadolu doğalgaz boru hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik doğalgaz boru hattı (TAP) gibi ortak projelere imza atılmasına neden olmuştur.[157]

---

[155] "Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri", Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu, http://www.oilfund.az/az_AZ/layiheler/baki-tbilisi-ceyhan-esas-ixrac-boru-kemeri.asp, Erişim Tarihi: 03.01.2017.

[156] N. Z. Aydın, 2012, s. 219.

[157] N. Mammadov, 2010, s. 37.

Hazar'da petrol rezervinin yanı sıra doğal gaz rezervleri de bulunmaktadır. Bu amaçla Şahdeniz yatağında Azerbaycan doğalgazının üretimi ve ihracatı için 4 Haziran 1996 yılında konsorsiyum oluşturuldu ve bu konsorsiyumda Batı devletlerinin şirketleriyle gelirin paylaşımı konusunda anlaşmaya varıldı ve SOCAR (% 10), BP (% 25,5), Statoil (% 25,5), İran'ın Milli Enerji Şirketi (% 10), Rus-İtalyan ortaklığı LUKAgip NV (% 10) ve TPAO (% 9) ile dâhil olmuşlardı.[158] Şahdeniz Yatağı Hazar'da, Bakü'nün 70 km güneybatısındaki bulunuyor ve toplamda 860 km^2 alana sahip. Yataktaki doğalgazın nakledilmesi için de yeni ulaşım boru hattı ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı inşa edilmiştir. 2006 yılında tamamlanan boru hattı aynı yılda doğalgaz naklini de gerçekleştirmeye başlamıştır. Hattın ana amacı, doğalgazın Türkiye'ye ve dünyaya pazarına çıkmasıdır. Bu boru hattı Azerbaycan'ın jeopolitik açıdan önemini büyütmüştür.

Türkiye ve Azerbaycan'ın işbirliği konusunda iyi ilişkiler kurmasının daha bir örneği Güney Kafkasya Boru Hattı boru hattıdır. Bu projenin ana amacı Şahdeniz'de üretilen doğalgazın Türkiye'ye ve dünya pazarlarına çıkarılmasıdır. Doğalgazın bir kısmını kullanılacak, diğer kısmı ise Yunanistan ve İtalya'ya ötürülecektir. Yunanistan ve İtalya'ya sağlanacak doğalgaz miktarı 12 milyar metreküptür. Diğer taraftan Kazakistan ve Türkmenistan'ın doğalgaz rezervlerinin de bu hatla Batı ülkelerine taşınması amaçlanıyor.[159]

Azerbaycan'ın Şahdeniz-2 yatağı üzerinden üretilen doğalgazı ihraç etmeyi öngördüğü önemli projelerden biri de Trans Anadolu doğalgaz (TANAP) boru hattıdır.[160] "Türkiye ve Azerbaycan, Haziran 2012'de TANAP'la ilgili anlaşmayı imzalamış, bu hat vasıtasıyla Şahdeniz-2 yatağından çıkarılacak doğalgazın 16 milyar

[158]R. İbrahimov, 2012, s.138.

[159] Bülent Aras, Emre İşeri, (2009), 'The Nabucco Natural Gas Pipeline: From Opera to Reality', **Seta Policy Brief**, s. 5-6.

[160]Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı.

metreküpünün Türkiye'ye nakledilmesi kararlaştırılmıştır. TANAP projesini gerçekleştirecek konsorsiyuma Azerbaycan'ın devlet petrol şirketi SOCAR % 80, Türkiye'nin BOTAŞ ve TPAO şirketleri ise her biri % 5 ve % 15 pay alarak katılmışlardır".[161]

Projede ilk aşama 2018 yılı içerisinde tamamlanacaktır. Bu projeyle birlikte Avrupa'ya 10 milyar metreküp, Türkiye'ye ise 6 milyar metreküp doğalgaz, nakledilmesi planlanıyor. Bu projenin maliyetinin 7 milyar dolar olması bekleniyor. Sağlanacak ek kaynaklarla birlikte ihracat kapasitesi 2023 yılında kadar 23, 2026 yılında da 31 milyara ulaşılması hedefleniyor. TANAP projesi sonucunda Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye hattı Avrupa'ya doğalgaz nakli açısından önemli bir rotaya dönüşmüştür. Bu hatla birlikte Azerbaycan doğalgazı Gürcistan üzerinde Türkiye'ye ulaşacak ve satışı sağlanacaktır. Türkiye bu proje sonucunda doğalgaz tedariki açısında büyük bir adım atmıştır. Hattın giriş noktası Türkgözü sınır kapısı çıkış noktaları ise Yunanistan ve Bulgaristan olacaktır. Ayrıca, boru hattının Türkiye içerisinde çıkış noktaları Eskişehir ve Trakya'da olacaktır.[162]

2.2.4.2. Hazarın Hukuki Statüsü

Hazar Denizi, Asya'nın Avrupa ile birleştiği önemli bir mevkide, Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu Bölgeleri arasında yer alan diğer okyanus ve denizlere bağlantısı olmayan dünyadaki en büyük su kitlesidir. Hazar Denizi'nin bir tuz gölü olduğu söylense de, araştırmalar bu denizin Holosen'in son jeolojik zamanına kadar Azak Denizi, Karadeniz ve Akdeniz boyunca okyanuslara açık olduğunu göstermiştir.[163]

---

[161] Gulmira Rzayeva, (2012), 'TANAP-Hazar Gazını Avrupa'ya Taşıyan Atılım Projesi', Hazar Raporu, **Hazar Strateji Enstitüsü**, Sayı:1, s. 10.

[162]Tanap Nedir, http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/, Erişim tarihi: 02.03.2017.

[163]Shamkhal Abilov, (2013), 'Hazarın Hukuki Statüsü', **Hazar Raporu**, s. 52.

Asıl önemli nokta ise Hazarın zengin enerji rezervleridir. Büyük önem arz eden bu rezervler üzerinde bölgedeki ülkelerin milli menfaatleri kesişmektedir. Hazar havzasında bulunan enerji rezervleri, SSCB'nin çöküşünden sonra bölgede bağımsızlığını kazanmış yeni ülkelerin gelişmesinde ve yabancı ülkelere bağımlılıklarının azaltılmasında önemli bir faktör olmuştur. Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Özbekistan petrol ve doğal gaz rezervleri üzerinde iç tüketimden daha fazla üretim potansiyeline sahiptir. Bu dört ülke dünya petrol rezervlerinin % 3,6'sını ve doğal gaz rezervlerinin % 6,9'unu elinde bulundurmaktadır.[164]

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kendi çıkarlarını düşünen bağımsızlığını elde etmiş devletlerle diğer devletlerin doğal kaynaklardan kendine pay almak istemesi, 1991 yılında Hazarın hukuksal statüsü konusunu gündeme getirmiştir. Hazar'ın yasal statüsünün en temel tartışması Hazar'ın bir göl veya deniz olmasındadır. 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesinde, Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesi halinde, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Türkmenistan arasında, bu kıyıların karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeleri dâhil olmak üzere beş ulusal sektöre bölüneceği ifade edilmiştir. Hazar'ın göl olarak kabul edilmesi durumunda, 20 millik karasuları ve yine ekonomik bölgelerin dışında kalan 20 millik bir alanın ortak olarak kullanılmasının gerekliliği ileri sürülmektedir. Hazar'ın ikili anlaşmalar ile paylaşılmasını savunan görüşe göre ise Hazar'ın kendine özgün jeopolitik konumu nedeniyle, statüsü, uluslararası normlara tabi olmayan kıyıdaş ülkeler arasında yeni bir anlaşma ile belirlenmeli, kıyı devletlerinin kendi sektörel bölgeleri de dahil olmak üzere tüm balıkçılık alanlarının, deniz yataklarının ve deniz taşımacılığı gereksinimlerinin ortak kullanımı esas alınmaktadır.[165]

[164]N. Z. Aydın, 2012, s. 209.

[165]'Hazarın statüsü masaya yatırılıyor', Sputnik News, 13.07.2016, https://tr.sputniknews.com/rusya/201607131023820274-hazar-statu-masa/ Erişim tarihi:15.04.2017.

Hazar'ın statüsü konusunda ülkeler görüşlerini zaman içerisinde değiştirmiştir. Bu ülkelerden Rusya, her devletin 25 mil kara suya sahip olması gerektiği ve merkezi alanın kıyı sınırına sahip ülkeler tarafından paylaşılması gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan Azerbaycan, Hazar'ın bir deniz olduğunu belirterek, her ülkenin kendi sınırlarına uygun olarak bölünmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Hazarın eşit uzaklıkta hatlardan oluşan sınırlara bölünmesi konusunda Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ortak düşünce ortaya koymuş ancak sınırların nasıl çizileceğiyle ilgili anlaşmamışlardır. Türkmenistan Petrol Bakanı da Azerbaycan'ın, Hazar petrol kaynaklarıyla ilgili Türkmenistan, Rusya ve İran'ın isteklerine cevap vermeyeceği halde, Rusya ile beraber Azerbaycan petrol sanayisini zarara uğratacak eylemlerde bulunacaklarını söylemiştir.[166]

İran daha çok denizalanı ve yeni gaz yatakları elde etmek için Hazar'ın dibi ve yüzeyini beş eşit parçaya bölmek istiyor. SSCB dönemi sınırından daha fazla alan talep eden İran'ın, Azerbaycan ile olası sınır bölgesinde henüz işlem görmemiş olan Alev doğalgaz yatağı konusunda da bir anlaşmazlığı vardır.[167]

12 Kasım 1996'da Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve İran, Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta ortak bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmada ile, Hazar Denizi'ne kıyısı olan her devletin 45 millik ekonomi bölgesine sahip olması ve 45 mil ötesinin "ortak mülkiyet" konusu kabul edildi.[168]

Hazar için 'deniz' mi, 'göl' mü ifadesinin kullanılacağı önemlidir zira uluslararası hukukta her iki ifade için farklı yasal düzenlemeler getiriliyor.

---

[166]Lee Yusin, (2005), 'Toward a New International Regime for the Caspian Sea', **Problems of Post-Communism**, Cilt. 52, Sayı. 3, s. 39.

[167]'Hazarın statüsü masaya yatırılıyor', Spuntik News, 13.07.2016, https://tr.sputniknews.com/rusya/201607131023820274-hazar-statu-masa/, Erişim tarihi: 15.04.2017.

[168]N.Z. Aydın, 2012, s.211-212.

Uzun süren müzakerelerden sonra Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi noktasında 12 Ağustos 2018'de Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan anlaşmaya vardılar.[169] Varılan anlaşma-Hazar'ın dibinin ulusal sektörlere bölünmesini, Hazar'ın su yüzeyinin ise kıyıdaş devletler tarafından ortak kullanılmasını ve Hazar'a kıyısı olmayan ülkelerin bölgede askeri faaliyet yürütmesine izin verilmemesini öngörülüyor. Kısacası anlaşma taslağında; Hazar'ın dibinin göl olarak ve su yüzeyinin ise 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne dayanarak paylaşıldığı söylenebilir.

[169] Olzhas Auyezov - Russia, Iran, and three others agree Caspian status, but not borders, 12.08.2018, https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-caspian-borders/russia-iran-and-three-others-agree-caspian-status-but-not-borders-idUSKBN1KX0CI, Erişim tarihi: 13.08.2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE AB ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.1. Avrupa Komşuluk Politikası Öncesi İlişkiler

Azerbaycan ile AB ilişkilerini birkaç bölümde incelenebilir. Temel olarak ise bu ilişkileri iki temel kısma ayırmak gerekir.

- Avrupa Komşuluk Politikası öncesi ilişkiler
- Avrupa Komşuluk Politikası sonrası ilişkiler.

Azerbaycan ve çevresi neredeyse bağımsızlık kazanana kadar Avrupa Birliği'nin gündeminde yer alan bir bölge olmamıştır. Kafkaslar diye tanımlayabileceğimiz bölge genel olarak Asya kıtası ve Rusya bölgesi olarak görülmüş bu yüzden ne projelerde ne de çalışmalarda dikkat çekici bir noktada bulunmamıştır. Fakat mevcut konjonktürün değişmesi özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması, Azerbaycan'ın da göz önüne gelmesini sağlamıştır.[170] Modern zamanlarda ekonomiyi yönlendiren en önemli araçlardan biri olan enerji kaynaklarının Azerbaycan'da yüksek miktarda bulunması, Avrupa Birliği'nin ekonomik açıdan çok kâr vadeden bu bölgeyle ilgilenmesine neden oldu. AB, Azerbaycan'ın jeopolitik ve enerji kaynakları açısından taşıdığı önem nedeniyle iki taraf arasındaki ilişkileri gün geçtikçe daha da ciddiye almaktadır.

Azerbaycan ile Avrupa Birliği'nin ilk resmi ilişkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1991 tarihinde bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımasıyla başladı.[171] Avrupa

[170] Sabina Strimbovschi, (2016), "The Influence of Energy Resources in Developing "Pragmatic" Relations Between Azerbaijan and the West", **CES Working Papers**, Volume. 8, Issue. 3, s. 506-511.

[171] "AB Azerbaycan İlişkileri", Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 06.02.2017, http://www.avrupa.info.tr/tr/news/ab-azerbaycan-iliskileri-894, Erişim Tarihi: 20.05.2017.

Birliği ile Azerbaycan arasındaki diplomatik ilişkiler ise 10 Ağustos 1992 tarihinde başlamıştır. İkili ilişkilerin başlaması genel olarak pazar ekonomisinin Avrupa sınırlarından çıkarılarak, Azerbaycan ve Kafkasya sınırlarını da içine alarak genişletilmesi amacıyla sağlanmıştır. Aynı zamanda dünya politikasındaki küreselleşme akımı Azerbaycan'ın da özellikle Avrupa için önemli bir pazar imkânı sağlayabileceğini Avrupa Birliği'ne düşündürtmüştür. Ayrıca Azerbaycan'da var olduğu AB tarafından savunulan demokrasi eksikliğini gidermeye çalışmak Avrupa Birliği'nin ikili ilişkilerde temel amaçlarından biri olarak öne sürülmüştür.[172]

3.1.1. TACIS, TRASECA ve INOGATE

i. TACIS[173] (*Technical Assistance to the Commonwealth of the Independent States* - Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım) programı temel olarak dağılan Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelere yapılan teknik bir yardım programı olarak Avrupa Birliği tarafından tanımlanmış ve AB'nin bu coğrafyaya sunduğu en önemli programlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu programın esas amacı Azerbaycan gibi henüz bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin pazar ekonomisine katılımını sağlamak aynı zamanda bahsi geçen ülkelere demokratik bir yönetim için işbirliği sunmaktır. 2007 yılında ENPI *(European Neighbourhood and Partnership Instrument)* programıyla değiştirilmeden önce TACIS tam 16 sene yürürlükte kalmıştır. TACIS sadece mali destek sağlamakla kalmamış aynı zamanda mevcut ülkelere teknik

[172] EU- Azerbaijan relations, European Union External Actions, 01.11.2017, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4013/EU-Azerbaijan%20relations, Erişim Tarihi: 14.12.2017.

[173] European Comission, TACIS, 20.02.2017, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, Erişim tarihi: 02.05.2017.

olarak da işbirliği sunmuştur[174]. Azerbaycan gelen yardım ile ekonomik kalkınma, yatırım projeleri ve çevre koruma operasyonları yapmış, ülkenin yeni kurulmakta olan rejimine yönetimsel olarak ciddi katkı sağlanmıştır. Coğrafi yapılanma, ülke içindeki sosyal statünün yukarı taşınması ve mevcut problemlere çabuk çözüm bulunması TACIS'in Azerbaycan'a sağladığı en büyük yardımlar olarak söylenebilir. TACIS programının kullanıldığı temel üç yatırım alanı ise şöyle sıralanabilir:

- Enerji projelerinin işlerliğinin sağlanması ve Azerbaycan'ın özellikle Avrupa Enerji koridoruna entegrasyonunun sağlanması.
- Savaş sonrası oluşan yıkımların ve mülteci problemlerinin çözümü.
- Gıda ve altyapı reformu sağlanarak halkın temel ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde giderilmesi.

Acil ihtiyaçların giderildiği ilk dönemin ardından TACIS ilerleyen yıllarda ekonomik gelişim, turizm, sosyo-ekonomik gelişim ve bilişim teknolojileri gibi alanlarda da katkı sağlamıştır. Bu katkıların temel amacı Azerbaycan'da enerji dışında alternatif ekonomik yapının oluşturulması ve bölgelerin ekonomik refah seviyesinin yükseltilmesidir.

ii. TRACECA[175] (*Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia*-Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) programı Brüksel'de Mayıs 1993 tarihinde 8 ülkenin[176] katılımıyla başlatılmıştır. Bu programın amacı Avrupa ve Dünya Pazarına bahsi geçen ülkelerin katılımını sağlamak ve bölgesel olarak işbirliğini arttırmaktır. Temel bir anlaşma imzalanarak ülkeler arasında iletişim kuvvetlendirilmiş hatta Hükümetler arası

[174] UNDHA Commision of Azerbaijan, http://www.azerweb.com/en/program.php?id=136, Erişim Tarihi:02.07.2017.

[175] Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru programı, http://www.traceca.org.tr/, Erişim Tarihi:03.07.2017.

[176] Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan

Komisyon oluşturulmuştur. TRACECA daimi sekreterliği ofisi Bakü'de 2001 yılında açılmıştır. Bu proje toplamda 36 yatırım projesini desteklemiş ve Azerbaycan'a 100 milyon Euro'dan fazla yardım akışı gerçekleşmiştir.

iii. INOGATE [177] (*Interstate Oil and Gas to Europe*-Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı) Programı ise uluslararası petrol ve gaz ihracını düzenleyen bir çerçeve anlaşması temelinden kurulmuş bir organizasyon olarak göze çarpmaktadır. 31 Aralık 1999 tarihinde INOGATE Programı çerçevesinde AB ile Arnavutluk, Azerbaycan, Belarus, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Hırvatistan, Slovakya, Kazakistan, Tacikistan, Letonya, Özbekistan, Makedonya, Moldova, Romanya, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna ve Yunanistan arasında INOGATE Şemsiye anlaşması imzalanmış ve 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. INOGATE programının kapsadığı projelerle, AB enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığını azaltmayı amaçlamıştır. Böylelikle, bu tür boru hattı projeleri ile enerji arz güvenliği ve enerji çeşitliliği güvence altına alınmaya çalışılmaktadır.

Bu program Kafkasya coğrafyasında yüksek miktarda ihtiva edilen doğal gaz ile petrolün daha verimli kullanılıp dünya piyasasındaki yerini sağlamlaştırmak için oluşturulan bir sistemi sunmaktadır. Şimdiye kadar INOGATE 70'ten fazla projeyi gerçekleştirmiştir ve bu çerçevede 150 milyon Euro'dan fazla bir miktar harcanılmıştır.

3.1.2. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

Azerbaycan ile AB arasında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (*Partnership and Cooperation Agreement*) 1996 senesinde Lüksemburg'da imzalanmış, yürürlüğe girmesi ise 1 Temmuz 1999'u bulmuştur. Bu anlaşma ile AB ile Azerbaycan ilişkilerine

[177] INOGATE, http://www.inogate.org/pages/1?lang=en, Erişim Tarihi: 03.07.2017.

hukuki bir temel oturtulmuş ve gerçek bir ortak olarak Azerbaycan hesaba katılmaya başlanılmıştır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, temelde AB ile Azerbaycan ilişkilerini hızlandırmış, bu anlaşma sayesinde insan hakları, ticaret ve yatırım gibi Azerbaycan için elzem noktalarda ilerleme sağlanmıştır.[178] Ayrıca mevcut Azerbaycan yasalarının da AB yasalarına yaklaştırılması hedeflenmiştir. Bu hedef için ise hukuki, kültürel ve sosyal alanlarda çok yönlü bir işbirliği de planlanmaktadır. Bu planların sürdürülebilmesi için bazı alt kurumlar (İşbirliği Komitesi, İşbirliği Konseyi vs.) oluşturulmuştur. Temel olarak hangi politikaların kullanılacağının belirlendiği bu komiteler genelde danışman rolünü üstlenir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması aşağıda bahsi geçen 4 ana amaç altında tanımlanmıştır:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin demokrasi oluşturma çabalarının ve ülkenin dünya piyasalarına girişinin desteklenmesi
- Taraflar arasındaki politik ilişkinin sağlanması ve uluslararası ilişkilerin güçlendirilmesi
- Ticaretin desteklenmesi ve yatırım olanaklarının arttırılarak sürdürülebilir ekonomik gelişmenin sağlanması
- Yasal, finansal, ekonomik, kültürel, sosyal ve teknolojik birlikteliğin sağlanması ve desteklenmesi.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra AB'nin bölgeyle ilişkilerinin çekirdeğini oluşturan programların ve yardımların etkinliği tartışma konusu olmuştur. "Haziran 1999 senesinde Avrupa Komisyonu'nun, "Avrupa Birliğinin Güney Kafkasya ile İlişkileri" konusunda Konsey'e sunduğu raporda, demokratik

[178] Partnership And Cooperation Agreement Between The European Communities And Their Member States, Of The One Part, And The Republic Of Azerbaijan, Of The Other Part, European Union External Action, 30.09.2016, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu-az_pca_full_text_0.pdf, Erişim Tarihi: 13.07.2017.

yapılanmanın, insan hakları sorunlarının ve pazar ekonomisine geçiş sürecinin zayıf ilerlediği ve yavaşladığı açıklanmıştır.[179] Komisyon, gerilemenin altında yatan sebebin bölgedeki etnik çatışmaların devam etmesi olduğunu bildirmiştir. Çatışma sorununun çözülmesi ve bölgesel işbirliğinin artırılması sonucu, yapılan yardımların ve uygulanan programların daha etkili olacağını savunmuştur. Bu ülkelerin geçiş yapamadığı, demokratik ve otoriter unsurları bir arada barındırmasından ortaya çıkan yarı otoriter rejim sorunu ileri sürülerek, AB'nin bölgeye olan yaklaşımını değiştirmiştir. Ancak, 1999 senesinde Gürcistan'ın, 2001 senesinde ise Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa Konseyi'ne (Council of Europe) üye olması ikili ilişkilerde yeni bir motivasyon olmuştur. Bölgenin stratejik konumunun önemini göz önünde bulunduran AB, bölgede daha etkin bir politika uygulamanın gerekliliğini anlamıştır".[180]

3.2. Avrupa Komşuluk Politikası Sonrası İlişkiler

Avrupa Birliği kurulduğundan bu yana sürekli bir genişleme politikası izliyordu. 2004 ve 2007 genişlemesinden sonra 10 yeni ülkenin AB'ye üye olması ile Avrupa Birliği'nin sınırları ve komşuları da değişmiş oldu. Bu genişlemeci politikanın sonucunda yenilenmiş hedefler ve yeni tehditler ortaya çıktı. Stratejik olarak genelde barışçıl politikalar benimseyen Avrupa Birliği bölgedeki gerilim içeren durumlara da müdahale etmeyi son çare olarak kabul etmektedir.

Genişlemenin ortaya çıkardığı fırsatlar ise genelde ekonomik pazarın genişlemesi ve enerji koridoruna yaklaşılması olarak kabul edilebilir. Avrupa Birliği biriken

[179] Partnership And Cooperation Agreement Between The European Communities And Their Member States, Of The One Part, And The Republic Of Azerbaijan, Of The Other Part, **European Union External Action**, 30.09.2016, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu-az_pca_full_text_0.pdf, Erişim Tarihi: 13.07.2017.

[180] Mehman Ahmedov, (2015), "Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Azerbaycan'ın AB'ye Siyasal ve Yönetsel Entegrasyonu", Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, s. 97.

problemler üzerine yeni bir Avrupa Komşuluk Politikası izleyerek her türlü yeni komşuyla ilişkilerinin belirli bir seviyede tutulması hedeflenmektedir. Genişlemek yerine artık işbirliği çerçevesinde ilişkiler kurulmasının daha sağlıklı bir piyasa oluşturabileceği belirtilmektedir.

Avrupa Birliği'nin temel amacı refah düzeyi yüksek, demokratik yönetimlere sahip, çatışmalardan uzak bir kıta coğrafyası oluşturmak olarak gözükmektedir. Kopenhag kriterleri[181] gibi koşullar hem aday ülkelerin uyum sağlamasını hem de aday ülkelerin kendilerini bir düzlemde sorgulamasını sağlayabilir. Avrupa Birliği bütün bu kriterlerin dışında komşu ülkelere her türlü mali ve teknik destek sağlayacağını, bu şekilde demokrasinin ve pazar ekonomisinin güçlendirileceğini belirtmektedir.

Avrupa Birliği ile ikili ilişkilerin sağlanması Azerbaycan için ciddi fırsatlar yaratmıştır. Politik ve finansal açıdan bazı reformların gerçekleştirilmesi için sağlanan kaynaklar ayrıca AB pazarına girilmesi açısından Azerbaycan için büyük önem taşımaktadır. Avrupa pazarına entegre olmak Azerbaycan gibi ithal ekonomi gücü büyük potansiyele sahip olan bir ülkenin önünü açmaktadır.[182] Kişi ve malların serbest dolaşım olasılığı kaynakların çok daha verimli kullanılmasını ve işinin ehli uzmanların ülkeye girişini sağlayabilir. Siyasi açıdan bakılırsa kazanılan diyalog ortamı tüm dünyanın saygı duyduğu bir Azerbaycan yönetimi olasılığını ortaya çıkarmıştır. Dünya politikasında olmasa bile kendi coğrafyasında güçlü bir Azerbaycan ancak Avrupa Birliği ile kurulacak iyi ilişkiler sayesinde oluşabilir. Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlara üyelik başvurusu da bu sürecin olumlu bir yan etkisi gibi görülebilir[183].

[181] Kopenhag Kriterleri, http://eurex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhague.html, Erişim Tarihi: 04.07.2017.

[182] Jana Kobzova and Leila Alieva, (2012), "The EU And Azerbaijan: Beyond Oil", **European Council on Foreign Relations**, s. 4-5.

[183] Ibid., s. 5.

Ayrıca suçla mücadelede büyük aşama kaydedilmiş Interpol gibi kurumlarla ortaklık kurulmuştur.[184] En önemli madde olarak ise yatırımlar teşvik edilmiş Azerbaycan gibi büyük bir kaynağın göz önüne çıkarılması sağlanmıştır. Ayrıca bu politika ile Azerbaycan Erasmus, Tempus ve Twinning gibi programlar ile işbirliği yapmıştır. İnsan haklarının korunması ve ileriye taşınması, hukukun üstünlüğü ve verimli yönetimler kurmak bu projelerin temel amacıdır. Yönetimsel açıdan şeffaflık ve pazar ekonomisinin ülkeye tam olarak entegre olması da diğer amaçlar olarak göze çarpmaktadır.

Genel olarak bakıldığında ise insan hakları alanında Azerbaycan, azınlıklara saygı konusu dışında, kötü bir sicile sahiptir. Freedom House[185] 2018'de Azerbaycan'ı “Not Free” olarak nitelendirmiştir ve Cumhurbaşkanı Aliyev'in medyadaki giderek artan sıkı tutumunu kınamıştır.

AB'nin 2018 yılında kabul ettiği İnsan Hakları ve Demokrasi yıllık raporu'na[186] (bu raporlar her yıl AB tarafından her ülkeye özgü olarak hazırlanıyor), göre Azerbaycan'da 2017 senesinde ifade ve toplanma özgürlüğünde kısıtlamalar devam etmekte ve ayrıca İlgar Mammadov davasında Azerbaycan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yükümlülüklerini yerine getirmemiştir.

Bunun yanı sıra Azerbaycan 2017'de Ceza Kanunu'na yapılan 300 yeni değişiklikle İnsan haklarında olumlu gelişmeler de kaydetmiştir. Yeni değişiklikler ceza infaz sisteminin iyileştirilmesi ve ceza yaptırımlarının uygulanmasında reformların

[184]AZERBAIJAN AND UN, Azerbaijan News, http://azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/InterOrg/interOrg_e.html, Erişim Tarihi:05.07.2017.

[185] Azerbaijan , Freedom House, https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/azerbaijan, Erişim tarihi: 16.07.2018.

[186] EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2017, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/45816/eu-annual-report-human-rights-and-democracy-world-2017_en, Erişim tarihi: 16.07.2018.

yapılması, denetimli serbestlik hizmetinin kurulması, hapis cezası yerine alternatif yaptırımların uygulanması ve cezai yaptırımlar yerine idari uygulamaların artırılmasını ve d. amaçlamaktadır.

İnsan hakları meselelerindeki endişeler AB ve Azerbaycan arasında Şubat 2017'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Brüksel ziyareti de dâhil olmak üzere tüm üst düzey temaslarda vurgulanmış ve belirgin bir konu olarak ikili temaslarda her zaman ifade edilmiştir. Bu endişeler cinsiyet eşitliği meselelerinde de gösterilerek, Azerbaycan'ın Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Açığı Endeksi'nin (World Economic Forum Global Gender Gap Index) kapsadığı 144 ülke içerisinde 98. Sırada (2017) olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, yüksek düzeyde aile içi şiddet gözlemlenmiş ve ülkede genel olarak kızların % 11'i on sekizinden önce evlilik yapmıştır. Aile Kanunu'na göre ülkede evlilik yaşının asgari olarak 18 olduğu belirtilmesine rağmen, evlenme çağındakiler için yaş kanıtı talep edilmeden dini evlilik törenleri yapılmaktadır. Bu alandaki diğer zorluklar kadınların politika alanda düşük temsilini (mevcut Hükümet içinde bir kadın bakanı ve Parlamentoda % 17'si) ve işgücü piyasasında sınırlı rollerini içermektedir.[187]

3.3. Azerbaycan'ın Jeopolitik Özelliklerinin AB Açısından Önemi

Azerbaycan'ın bulunduğu bölgenin jeopolitik önemi yakın zamanda anlaşılmıştır.[188] Güney Kafkasya olarak kabul edilen bölge zengin enerji kaynaklarıyla bütün dikkatleri üzerine çekmektedir. Doğu ile Batı arasında gerçek bir köprü görevi gören bölgenin gündeminde yukarılara çıkmasını sağlayan konu hiç şüphesiz ki enerji politikalarıdır. Doğal hammadde kaynaklarının bolluğu dikkat çekerken insan

[187] The Global Gender Gap Report 2017, World Economic Forum, Azerbaijan, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf. Erişim tarihi: 14.06.2018.

[188] Konrad Zasztowt, (2015), "Azerbaijan and the EU:Prospects for Partnership Beyond Energy", **Strategic File**, No. 2(65), s.18.

kaynaklarının zayıflığı da başka ekonomik kavramları da devreye sokabilir. Başa dönersek günümüzde dünya üzerindeki enerji gereksiniminin sürekli artış göstermesi, zengin petrol rezervlerine sahip Azerbaycan gibi ülkelerin ehemmiyetini de günden güne arttırmaktadır.

Uluslararası güvenlik ve barış ortamının korunması gibi askeri-jeostratejik önem taşıma konusunda da Azerbaycan ve diğer Kafkas ülkeleri önem taşımaktadır.[189] Küreselleşmenin küçülttüğü dünya coğrafyasında yerel önemin yanı sıra artık uluslararası önem de gitgide artmaktadır. Bölgede görülen farklı gelişmişlik düzeyleri ise uluslararası şirketlerin ve yatırımcıların dikkatini çekmektedir. Küreselleşmenin getirdiği ekonomik ve sosyal liberalleşme bölgedeki ülkelerin üzerinde ciddi bir baskı oluştururken, entegrasyonun sağlanması için bu koşullar şart koşulmaya başlanmıştır.[190] Etnik farklılıkların da sıkça gözüktüğü bölgede birlikte yaşama güdüsünün geliştirilmesi de bir başka konu başlığı olarak gözükmektedir.

Kafkasya bölgesi dünyanın gelecekteki jeopolitik kaderinin çizilebileceği bir bölge olarak öngörülmektedir. Uluslararası ilişkilerin çok yönlü bir şekilde oluştuğu kritik bir bölge haline gelen Kafkasya'da uluslararası şirketlerin yatırımlarının güvenliği temel konu olarak sabit durumdadır. Avrupa özelinde tüm dünyada artan yüksek enerji ve hammadde gereksinimi bunu sağlama şansı en yüksek kapasitelerden birine sahip olan Kafkasya'ya her geçen gün daha fazla önem kazandırmıştır. Milyarlarca dolarlık yatırımların yapıldığı bu bölgede son teknolojik projeler kurulmakta ve hemen her milletten insanın çalıştığı son derece profesyonel iş ortaklıklarının kurulduğu gerçek bir

[189] Ali Hasanov, (2016), "**Güney Kafkasya'nın askeri - jeostratejik durumu ve Azerbaycan'ın güvenlik politikası**", Ötüken Kitabevi, İstanbul, s. 253.

[190] Gela Merabishvili, (2015), "The EU and Azerbaijan: Game on for a more normative policy?", **Ceps Policy Brief**, No.329, s.7.

jeopolitik merkeze dönüşmüştür. Aynı zamanda kavşakta olması Azerbaycan'a ekstra önemler de arz etmektedir.

Avrupa Birliği'nin Doğuya yönelik olarak uyguladığı politikalarında karşılaştığı problemlerin aksine Azerbaycan genel olarak sorunun az olduğu ve işbirliği yapmaya gönüllü bir ülke profili çizmiştir. Bakü yönetiminin uzlaşmacı tutumu ve yeni teknolojilere açık olması özellikle sanayi sektörünün gelişmesini ve buna paralel olarak Avrupa Birliği'ne sağlanan fayda akışını arttırmaktadır. Bu gelişimin perde arkasında Azerbaycan'ın Avrupa Birliği için Asya ile ciddi bir köprü ve tampon bölge görevi görmesi de yatmaktadır. Avrupa Birliği özellikle tarım sektöründe Azerbaycan'a ciddi katkı sağlayarak eline ikili ilişkilerde avantaj geçirmeye çalışmaktadır. Özelikle Avrupa Birliği insan hakları ihlalleri ve sivil halkın temel haklarının korunması noktasında ısrarcı olmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Bakü ile ilişkilerindeki gelişmeler Moskova ile de ilişkilerin normalleşmesini sağlamaktadır. Azerbaycan'ın geleneksel ve uzun süreli ortağı Moskova'nın bu ilişkilerden memnun olduğu ve mevcut ticari akışa dâhil olma isteği de Azerbaycan'ın jeopolitik önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır.[191] Azerbaycan ise hem AB hem de Rusya ile ilişkilerini geliştirmek isteyerek uzun süren Dağlık Karabağ sorununun çözümünde iki tarafı da kendi safına çekmek istemektedir. Avrupa Birliği, diğer büyük politik oyuncuların aksine sınırlarındaki istikrarsız durumlardan daha büyük rahatsızlık duymaktadır. Bu yüzden AB yetkilileri özellikle Avrasya'daki ihlallere müdahale ederek bölgenin jeopolitik önemini ortaya koymaktadır. Bölgede istikrarın sağlanmasının temel amaç olduğu belirtilirken sadece Azerbaycan'la değil diğer ülkelerle de sıkı ilişkiler kurmaya çalışılmaktadır.

[191] S. Strimbovschi, 2015, s.122.

Kendi çıkarlarının tehlikeye girebileceğini gören Avrupa Birliği diğer süper güçlere oranla çok daha etkili çözümleri işbirliği yoluyla önermektedir. Bölgede istikrarın temin edilmesi demokrasi, insan hakları ve piyasa sisteminin gelişmesi doğrudan AB'ye fayda sağlamaktadır. Doğu-Batı arasındaki ilişkilerin sağlanması açısından Azerbaycan'ın jeopolitik önemi, bu bölgeye maddi kaynaklar aktaran AB için büyük önem arz etmektedir. Çokuluslu şirketlerin jeo-ekonomik projelerle sağladığı akışkanlığı politik olarak desteklemektedir.

Azerbaycan'ın jeopolitik öneminin yanı sıra askeri önemi de bulunmaktadır.[192] Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerin ulusal güvenliklerinin korunması temel olarak jeopolitik konumlarının sonucu olarak gözükmektedir. Çevrede bulunan, Türkiye, İran ve Rusya gibi büyük ülkelerin de katılmasıyla sadece bölgesel değil küresel bir jeopolitik önem Azerbaycan'a atfedilmektedir. Ortaklık ilişkileri ve boru hatlarının kurulması güvenlik konusunun ilk sıralara çıkmasını sağlamıştır. Batılı ülkelerin doğrudan bağımlı olduğu bu bölge, jeopolitik önemini kavramakta ve bütün komşularıyla ilişkilerini de geliştirmektedir.

AB'nin Kafkasya'daki jeopolitik çıkarları sadece istikrarın korunmasıyla kısıtlanmamaktadır. Avrupa ülkelerinin olası bir ABD çekişmesinde Basra Körfezi'nin Amerikan ekonomisine sağladığı katkının bir benzerini Hazar Denizi çevresinden sağlayabileceğine inanılmaktadır.[193] Fonksiyonel olarak benzer durumda olan bölgenin özellikle Rusya'nın varlığı yüzünden pratikte aynı pozisyona gelmesi ise pek kolay gözükmüyor. AB'nin bölgedeki jeopolitiğinin öncelikle sosyal ve Azerbaycan'ın uyguladığı denge politikası sadece Avrupa Birliği'yle değil bölgedeki büyük güçlerle de

[192]Jos Boonstra, Laure Delcour, (2015), "A broken region: evaluating EU policies in the South Caucasus", **Fride Policy Brief**, No. 193, s.5.

[193] Elkhan Nuriyev, (2007), "EU Policy in the South Caucasus: A view from Azerbaijan", **CEPS Working Document**, No. 272, s. 17.

iyi geçinmesi ve iş birliği yapması ülkenin sürdürülebilir gelişiminin yanı sıra jeopolitik önemini de arttırmaktadır. Enerji zengini olmanın verdiği özgürlük ile daha keskin hamleler yapma lüksüne sahip olan Azerbaycan kendi çevresindeki ülkelerden bu noktada biraz ayrılmaktadır. Avrupa Birliği'nin, Azerbaycan'ı enerji sıkıntısından kaçış noktası olarak görmesi de ülkenin elini kuvvetlendirmektedir. Benzersiz bir boru hattı düzeni üzerinde olması Azerbaycan'a fazladan bir jeopolitik önem eklemektedir. Önümüzdeki yıllarda da Azerbaycan'ın jeopolitik öneminin dünyada yaşanabilecek olası petrol kıtlığında katlanarak artacağı da öngörülebilir.[194]

3.4. AB Enerji Politikasında Azerbaycan'ın Önemi

Yeni dönemde ülkeler arası ilişkileri düzenleyen en önemli faktörlerin başında enerji politikalarının sürdürülebilirliği ve enerji koridorlarının güvenliği geliyor. Ülkelerin birbirine sonsuz bağımlılık içinde yaşadığı yeni küresel düzende eskinin aktif olmayan veya küçük ölçekte politik oyuncuları da büyük aktörlerden rol almaya başladı. Uzun süre boyunca Avrupa yeterli enerji kaynaklarına sahipti fakat son dönemde bu durumun tehlikeye uğraması sebebiyle yeni pazarlar arayışına çıkıldı.[195] Avrupa Birliği ise bu noktada temel ekonomik gücüyle önemli bir konum aldı. Azerbaycan ise yeni dönemin pazarlık masasındaki önemli ülkelerinden birisi olarak yükseldi. Neredeyse tekel halini almış enerji yönetiminin Azerbaycan gibi nispeten küçük ülkeler tarafından tehdit edilmesi mevcut politikaların da gözden geçirilmesini sağladı. Avrupa gibi petrol ve türevlerine telafisi mümkün olmayan şekilde bağlı olan endüstriler kendilerinin olası dalgalanmalardan kaçınabilmesi için her türlü anlaşmayı masaya getirebilmektedir.

[194] Ibid., s. 18.

[195] Rufat Rustamov, Fotis Stergiopoulos, (2011), "European Energy Secuity, Gas Supply and Demand: Suppliers From Caspian Region Countries", **Economics, Management and Financial Markets**, Volume 6(1), s.783.

Ukrayna ve Rusya ile 2008 yılının sonlarında yaşanan gerilim bazı Avrupa ülkelerinin soğuk bir kış geçirmesine sebebiyet verdi.[196] Bu sıkıntı özellikle çeşitlendirmenin önemini Avrupa yönetimlerine ciddi şekilde gösterdi. Azerbaycan gibi hem kaynak olan hem de geçiş ülkesi olan bir ülkenin öneminin artması da şaşırtıcı olmayan bir gelişme olarak gözükmektedir. İki taraflı fayda sağlayan bu ilişkiler daha da derinleşirken sadece Avrupa Birliği değil Asya ve civardaki ülkeler de birlikteliğin önemini vurgulamaya devam etmektedir. Varşova Paktının dağılmasından beri Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan ekonomik ve siyasi olumlu değişiklikler aynı şekilde Kafkasya'da da bu sayede iştirak etmektedir.[197]

AB ile Azerbaycan arasında imzalanan bütün anlaşmalarda enerjinin ayrı bir başlık olarak ele alındığını görebiliriz. Enerji kaynağının korunması temel kabul edilirken bütünleşme, işbirliği ve dayanışma gibi konulardan da bahsedilmektedir. Enerjinin ekonomik, siyasi ve hatta sosyo-kültürel bağlamlarda incelendiğinde sadece satışından sağladığı kar durumu değil, enerji naklinin de önemi ortaya çıkmıştır. Enerji ulaşımı devletlerarası siyasi bir konu haline gelip güç mücadelesine doğru evrilmektedir. AB, artan enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmek için alternatif enerji tedarikçileri aramaktadır. Azerbaycan bu noktada ciddi önem arz ederek Avrupa Birliği'nin bir ya da iki yere bağımlı kalmasının önüne geçmektedir.[198] Çünkü Azerbaycan hâlihazırda AB'nin petrol talebinin yaklaşık % 5'ini karşılamaktadır ve Hazar doğalgaz kaynaklarını Güney Gaz Koridoru aracılığıyla AB pazarına ulaştırmada önemli bir rol oynamaktadır.[199]

---

[196] Rusya Ukrayna Enerji Krizi, (2009), ORSAM, 16.01.2009, .http://orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/142?c=orsam%7Cenglish, Erişim Tarihi: 01.06.2017.

[197] E. Nuriyev, 2007, s.20.

[198] Ibid., s. 3-5.

[199] Energy Cooperation, Delegation of the EU to Azerbaijan, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/4013/eu-azerbaijan-relations_en, Erişim tarihi: 01.08.2018.

Hazar Denizi'ndeki Azeri sektöründeki dev bir doğal gaz sahası - Şah Deniz 2, 2020 yılından itibaren Avrupa pazarlarına yılda yaklaşık on milyar metreküp doğal gaz ve Türkiye'ye yılda altı milyar metreküp ilave bir enerji sağlayacaktır.[200]

Azerbaycan'ın ulusal stratejisi ülkeyi yerel ve bölgesel bazda ulaşımın, iletişimin ve modern yapılaşmanın merkezi haline getirmek olarak belirtilmektedir. Bu başarımların kazanılması için ise petrol ve türevleri birinci gelir kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca ticaret yollarının kavşak noktası olmak ve tarihi İpek Yolu gibi bir oluşumun odak noktalarından birisi olmak da ülke için büyük önem arz ediyor. Bölgesindeki iletişimini ve ticaret ağını gittikçe arttıran Azerbaycan yükselen bir pazar olarak dikkatleri çekmektedir. AB-Azerbaycan ticaret ilişkileri, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile düzenlenmiştir. Avrupa Birliği, Azerbaycan'ın toplam ticaretinin % 48,6'sını oluşturan ilk ticaret ortağıdır. AB, aynı zamanda Azerbaycan'ın en büyük ihracat ve ithalat pazarı olup, Azerbaycan'ın toplam ihracatı ve ithalatında sırasıyla % 60,7 ve % 31,8'lik bir paya sahiptir. AB'nin 2016 yılında 1,8 milyar avroya sahip olan Azerbaycan'a ihracatı temel olarak makine ve nakliye ekipmanlarından oluşurken, AB'nin Azerbaycan'dan 7,6 milyar avro olan ithalatını ise ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz kaynakları kapsamaktadır.[201]

---

[200] Shah Deniz 2 begins gas deliveries to Turkey with TANAP project, SOCAR, 02.07.2018, http://www.socar.com.tr/en/corporate-communication/news/2018-news/2018/07/02/shah-deniz-2-begins-gas-deliveries-to-turkey-with-tanap-project, Erişim tarihi: 09.07.2018.

[201] Trade, investment and economic relations, Delegation of the EU to Azerbaijan, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/4013/eu-azerbaijan-relations_en, Erişim tarihi: 01.08.2018.

Kaynak: eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan

Güney Kafkasya'nın dikkat çekici enerji kaynakları ciddi bir koz olarak Azerbaycan'ın elinde bulunmakta ve Avrupa'nın temel enerji kaynağı olarak da önemini ortaya koymaktadır. Milyarlarca dolarlık organizasyonlar kurulurken Bakü-Tiflis-Kars tren yolunun yapılmasıyla Türkiye ve Gürcistan gibi komşularıyla beraber iş yapma olasılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu koridorun önemi Avrupa'ya enerji taşıyan en büyük yol olmasında yatmaktadır. Orta Asya doğal gazının Avrupa'ya aktarılabilmesi ve Güney Kafkasya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarına ulaşılabilmesi için Azerbaycan, AB için büyük önem taşımaktadır. Birçok dev Avrupa menşeli petrol şirketi Azerbaycan'daki enerji sektörüne yatırım yapmış ve piyasada ciddi bir pay elde etmiş durumdadır. Azerbaycan ile yapılan işbirliği anlaşmalarıile Avrupa Birliği'nin üye

ülkelerinin şirketleri rahatlıkla bu bölgede ticaret yapabilmektedir.[202] Azerbaycan'ın özellikle güvenlik konusunda sağladığı garantiler, yatırım yapan şirketlerin sayısını günden güne arttırmaktadır. Bu durum Azerbaycan ekonomisine de ciddi bir nakit akışı sağlamaktadır. Azerbaycan ekonomisinin uzun vadede bu yatırımlardan çok olumlu etkileneceği ve petrol üretiminden uzun vadede çok ciddi bir şekilde refah sağlayabileceği de belirtilmektedir.[203] Uluslararası Enerji piyasalarına girişini BTC ve BTE boru hatlarıyla sağlaması Azerbaycan'ı çok özel bir noktaya taşımaktadır.

Enerji hatlarının güvenliği AB ile Azerbaycan ilişkilerinin birinci maddesi olmaya önümüzdeki yıllarda da devam edecektir. Sürdürülebilir enerji aktarımı AB için olmazsa olmaz bir durumdadır. Bu stratejik ortaklık Azerbaycan'ın elini güçlendirirken ülkenin Avrupa'nın temel enerji kaynağı olma arzusu da mevcut piyasalara entegrasyonunu kolaylaştırmaktadır. Enerji koridoru olarak da ciddi bir önem taşıyan Azerbaycan Hazar denizi ve Akdeniz'i birbirine bağlayan boru hatlarında da ciddi söz sahibidir. Yıllar geçtikçe, AB'nin Güney Gaz Koridoruna en güvenilir doğal gaz tedarikçisi olarak Azerbaycan öne çıktı. Daha önce de belirtildiği gibi sadece üretim bazında değil transit geçiş konusunda da Azerbaycan büyük önem taşımaktadır. İran ve Orta Asya'dan gelen petrol türevleri yine Azerbaycan üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmaktadır. Bir başka proje olan TANAP[204] ise hem Türkiye hem de AB'yi yakından ilgilendirmektedir. Bu projenin amacı, Hazar denizinde üretilen doğal gazın önce Türkiye'ye, daha sonra Avrupa'ya taşınmasını sağlamaktır.

[202]Partnership and Cooperation Agreement Between the European and Their Members States of the One Part The Republic of Azerbaijan, http://eeas.europa.eu/archives/delegations/azerbaijan/documents/eu_azerbaijan/eu-az_pca_full_text.pdf, Erişim Tarihi: 10.07.2017.

[203] E. Nuriyev, 2007, s. 7.

[204] TANAP, http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/, Erişim tarihi: 04.07.2017.

Sonuç olarak AB'nin Azerbaycan özelinde bütün Kafkas ülkeleriyle sağlam bir ilişki kurma zorunluluğu petrol ve türevlerine olan bağımlılığı ile doğru orantılı olarak artarak devam edecektir. Azerbaycan ise gelişen ilişkilerden faydalanarak refah seviyesi yüksek bir ülke olma konusunda adım adım ilerlemektedir.

3.5. AB'nin Azerbaycan'daki Çatışma ve İşgallere Genel Tutumu

AB'nin içinde bulunduğu genişleme ve coğrafi olarak aşırı büyümesi Birliğe yeni komşular kazandırdı. Azerbaycan'ın bu bağlamda ortaklık anlaşmalarıyla yeni bir kapı açabileceği ve bölgede büyük önem arz edeceği söylenebilir. Kafkasya bölgesinde uzun süredir yaşanan çatışmalar ve ekonomik istikrarsızlıklar bölge için olağan hale gelse de Avrupa Birliği gibi düzenin ve güvenliğin ön planda olduğu organizasyonlar için rahatsız edici bir durum olarak ortaya çıkıyor.[205] Avrupa Birliği'nin yakın tarihli genişlemesinden sonra önemli çatışmalar, ekonomik istikrarsızlık, terörist eylemler, etnik ve azınlık sorunlarının sıkça karşılaşıldığı bölgeler ile Avrupa Birliği komşu durumuna geldi. Azerbaycan özelinde ise bu konu ülkenin kendi çatışmaları üzerinden yeniden yorumlanmaktadır.

Azerbaycan Ermenistan Dağlık Karabağ sorunu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde siyasi bir anlaşmazlık olarak başlayan, SSCB'nin dağılmasından bu yana bağımsız devletlerarası sıcak bir çatışmaya dönüşen Güney Kafkasya'nın en önemli sorunlarından biridir.

Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi üzerindeki çatışmalar zamanla savaşa dahi dönüşmüş ve iki ülke arasında ciddi insan kaybına yol açan gerginlikler yaşanmıştır. 1994 Mayıs'ında imzalanan Ateşkes

[205] Rafal Sadowski, (2013), "Partnership in times of crisis: Challenges for the Eastern European Countries' integration with Europe", **Point of View**, Volume. 36, s. 47.

Anlaşmasına[206] kadar aktif savaş durumu devam etmiştir. Sorunun çözümüne yönelik şimdiye kadar yapılan bütün çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Ermenistan hali hazırda Azerbaycan'a ait bazı topraklarda işgalci pozisyonundadır. Azerbaycan yönetimi Dağlık Karabağ bölgesine en yüksek özerklik statüsü vermeye hazır olduğunu aynı zamanda tüm Ermenistan haklarını garanti altına alacağını bildirmektedir. Ama bu şartların sadece Ermenistan ordusunun tamamen toprakları terk etmesi karşılığında sağlanacağını da sıklıkla ifade etmektedir. Mevcut konjonktürde Kafkasya'nın jeopolitik konumu ve bölge ülkelerinin AB ekonomisine sağlayacağı olası ve muhtemel katkılar da göz önünde bulundurulduğunda Avrupa Birliği'nin bölgeye olası müdahalelerinin yolunu açmaktadır. Avrupa Birliği bölgenin düzene girebilmesi için birçok kez maddi yardım yapmış[207] ve bunların olası çatışmaların önüne geçmesini beklemektedir.

Küresel ve bölgesel anlamda ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sürdürmek için, AB'nin ilk önce barış ve güvenliği tesis etmesi ve sürdürebilmesi önemlidir. Nitekim barış ve güvenliğin olmadığı ve çatışmaların devam ettiyi bir ortamda kalkınma ve ekonomik büyüme hakkında konuşmak imkânsızdır. Birliğin komşusu olan bir bölgede bu şartlardan aciz durumun yaşanması AB için de bir handikaptır.[208] AB 22 Mayıs 1992 tarihinde Dağlık Karabağ'daki olaylarla ilgili bildiri yayınlamıştır. Yayınlanan bildiriye göre, AB ve üye devletler Dağlık Karabağ çevresinde yaşanan çatışmalarla ilgili derin endişe duyduklarını ve tarafların güç kullanmasını şiddetle kınamıştır.[209] Özelliklede

[206] Ateşkes Anlaşması, http://www.nkr.am/en/ceasefire-agreement/147/, Erişim Tarihi: 13.07.2017.

[207]European Union Funding to Civil Society in Azerbaijan, European Commission, 2012, http://eeas.europa.eu/archives/delegations/azerbaijan/documents/press_releases/2010-grants-brochure-final_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.07.2017.

[208] Simao LICINIA, (2012), "The problematic role of EU democracy promotion in Armenia, Azerbaijan and Nagorno-Karabakh", **Communist and Post-Communist Studies**, Volume. 45, s. 193–200.

[209]Emma Klever, (2013), The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation, **European Movement**, http://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2015/05/2013.09-Current-situation-Nagorno-Karabakh.pdf, Erişim Tarihi:17.07.2017.

savaştan müzdarip olan sivil toplum, yaşanan insan kayıpları, yerinden edinmiş nüfusun karşılaştıkları sorunlarla ilgili son derece üzüldüklerini belirterek, tarafların AGİK Minsk Grubu ekseninde müzakereleri devam ettirme çağrısında bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra, diğer bir bildiri de 18 Temmuz 1992 yılında yayınlanmıştır. Bu bildiride de birlik ve ona üye devletler Dağlık Karabağ bölgesinde devam eden savaşlarla ilgili derin endişelerini belirtmişler ve aynı zamanda, her hangi gücün uygulanması ciddi şekilde kınanmış, devletlere ateşkes sağlaması için çağrıda bulunulmuştur. Birlik üyeleri bir kez daha sorunun AGİK Minsk Grubu[210] çerçevesinde çözülmesinden yana olduklarını ve insan haklarına saygı duyulmasının gerekliliğini belirtmişler. Bunun ardından, AB Dağlık Karabağ'da yaşanan olaylardan dolayı 7 Nisan 1993 yılında daha bir bildiri yayınlamıştır. Bütün uluslararası örgütler gibi AB de kâğıt üzerinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını belirtmektedir. Fakat yine diğer uluslararası örgütler gibi AB de Ermenistan devletine karşı ciddi önleyici adımlar atmamıştır.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar ve gerginlik Kafkasya için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaya devam ediyor. Avrupa ise Karabağ bölgesindeki bu gerginliği dikkatle takip etmektedir. Rusya'nın bu gerginlikte önemli bir aktör olması da Avrupa Birliği'nin daha dikkatli bir yol izlemesine sebebiyet vermektedir. Geçtiğimiz yıllarda yapılan barış görüşmelerinde sağlanan ilerlemeler en azından olası bir yeni savaşın önüne geçmiş durumdadır. Yine de yapılan barış görüşmeleri özellikle Avrupa Birliği'nin istediği düzeyde ilerlememektedir. Bu iki ülkenin yanı sıra başka ülkelerin de gözlemci olarak katıldığı bu görüşmeler uzun vadede olumlu sonuçlar verecek gibi gözükürken birden çok boyutlu toplantılar yapması özellikle davetli olarak katılan ülkeleri memnun etmektedir. Avrupa Birliği ise oluşturduğu forumlar ve organizasyonlarla Rusya'nın politikalarıyla çatışmadan bu problemi çözme arayışına

[210] MİNSK Group, Organisation for Security and Co-Operation in Europe, http://www.osce.org/mg/108305, Erişim Tarihi: 18.07.2017.

gitmektedir. Avrupa Birliği'nin bölgede daha önce yaşanan ihlalleri düşünerek böyle davrandığı tahmin edilmektedir.

AB'nin Dağlık Karabağ sorununu çözme sürecinde halihazırdaki rolünü anlamak için öncelikle AB'nin Güney Kafkasya'daki sorunların çözümlenmesindeki çıkarlarının altının çizilmesi gerekir. Dağlık Karabağ, Güney Kafkasya'da en önemli sorunlardan biridir ve problemin savaş haline gelme olasılığı bölgesel işbirliği ve istikrar için ciddi bir tehdittir. Bu durum, aynı zamanda Güney Kafkasya'yı, Kuzey, Güney, Batı ve Doğu arasında bir ulaşım merkezine dönüştürme umutlarına en büyük engeldir. Güney Kafkasya, AB'nin Hazar enerji kaynaklarına erişimini ve böylece enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini sağlayan enerji geçiş koridorlarından biridir. Dolayısıyla, bölgenin istikrarının AB'nin de çıkarına olduğu söylenebilir. Dağlık Karabağ üzerinden olası bir savaş bölgenin kırılgan istikrarını bozabilir ve Hazar üreticileri ile AB gaz piyasalarını bağlayan güney gaz koridoru ile ilgili umutlar da dâhil olmakla, Hazar'dan uluslararası piyasalara enerji arzının güvenliğine ciddi tehdit oluşturabilir. Bu durumda AB'nin neden sorunun çözümünden uzak kaldığını anlamak gerekir. Bazıları bunu ihmal, diğerleri tereddüt, üçüncü grup kapasite yetersizliği gibi değerlendirmektedir.[211]

Bundan 50 yıl önce savaşları engellemek ve istikrarı sağlamak için kurulan Avrupa Birliği günümüzde çok gelişmiş fonksiyonlara sahip bir uluslararası organizasyona dönüşmüş durumdadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra AB özellikle Kafkasya bölgesinde çok büyük bir rol oynamamıştır, fakat bu durum son zamanlarda artan ticaret hacmiyle beraber şekil değiştirdi. Artık sağlanan ilişkiler son dönemde ciddi gelişmelere yardımcı olmuş aynı zamanda sadece bölgenin değil dünyanın da düzene girmesi açısından önemli rol oynamıştır. Güney Kafkasya bölgesinde yaşanan sürekli ekonomik gelişimler ve ticaret ağının mevcut çatışmalardan

[211] Rövşen Şahbazov, (2015), "Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya; Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde", EkoAvrasya Yayınları, Baskı.1, s. 99-101.

etkilenmemesi için alınan önlemlerin miktarı artmış ve yavaş yavaş sonuca yaklaşılmaya başlanmıştır. Bölgeye özel savunma projelerinin sağlanması ve enerji iş birliği ulaşım imkânlarıyla da birleşince bölgedeki ülkeler arasındaki gerginlik azalmaya başlamıştır. Ayrıca savaş sonrasında savaş bölgesinde oluşan hasarı gidermek amacıyla oluşturulan ekiplere Avrupa Birliği'nin yardımda bulunması da yine olumlu etkiler sağlamıştır.[212] Bu yardımların temel amacı Ermenistan ile Azerbaycan arasında kalıcı bir barışı inşa etmek gibi gösterilse de henüz o seviyede bir etkileşim oluşmamıştır. TACIS gibi programların yasal ve yönetimsel katkılarının Sovyet sonrası dönemde barış ortamına katkı sağladığı da dikkate alınmalıdır.

Çatışmaları önlemek için artan etkinlik, erken uyarı sistemleri ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, AB'nin dış politika öncelikleridir. Bu öncelikler, 2001 yılında İsveç Dönem Başkanlığı sırasında Göteborg programı kapsamında ortaya atıldı. Ancak, uygulama ve Avrupa Birliği'nin dış politikadaki etkinliği söz konusu olduğunda, oluşturulan çerçevenin teoriden öteye gidemediği görülmektedir.[213]

3.6. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Azerbaycan'da Barış İnşasına Etkisi

Avrupa Birliği'nin yürürlüğe koyduğu Komşuluk Politikası'nın da yine aynı şekilde bölgede barışın inşa edilmesinde büyük pay sağlayabileceği de konuşulmaktadır.[214] Çok yönlü ortaklıklar ilişkileri güçlendirirken güven duygusunu da ön plana çıkarmaktadır. Azerbaycan ile yapılan eylem planı kısa ve uzun vadelerde barışı sağlamayı planlamaktadır. Hatta bu anlaşma aslında çözüm önermekten çok ülkelerin kendi kendilerine yenilikler yapmasını motive etmektedir. Sosyal ve ekonomik

[212] J. Kobzova, L. Alieva, 2012, s. 8-9.

[213] R. Şahbazov, 2015, s. 100.

[214] Emel. G. Oktay, (2015), "Avrupa Komşuluk Politikası ve Azerbaycan: Eleştirel Bir Değerlendirme", **Bilig**, Sayı. 75, s. 88.

yardımların belirli bir noktada sabitlenmesiyle sağlanan refah hissinin de düşmanlıkları azaltmakta kullanılabileceği öne sürülmektedir. Azerbaycan'ın ülke bütünlüğünün sağlanması henüz masaya getirilmese de ilerleyen yıllarda bunun da tartışılabileceği belirtilmektedir. Avrupa Birliği'nin öncelikleri olduğu gibi Azerbaycan'ın da önceliklerinin olduğu bilinmekte ve enerji gibi güçlü bir koza sahip Azerbaycan'ın bölgede sorunların çözümünde avantajlı taraf olabileceği de söylenebilir. Her ne şartta olursa olsun mevcut gerginliklerin iki taraf için de hatta Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler için de minimum kayıp ile sonuçlandırılması temel hedef olarak ortaya konulmaktadır.

3.7. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Azerbaycan'da Olumlu ve Olumsuz Yansımaları

Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin genişleme olmaksızın gücünü arttırma ve yayılma politikalarının temelini oluşturmaktadır. Özellikle ticaret unsurunu kullanarak bölgede güç kazanmak aynı zamanda istikrar ve refah seviyesini korumak temel amaçlar arasında sayılabilir. Avrupa Birliği Azerbaycan'da 2006 yılında yürürlüğe giren bu komşuluk politikasını uygulamaktadır. Temelde bakılırsa Avrupa Komşuluk Politikası henüz istenen sonucu verememiştir.[215] Yukarı Karabağ sorununun çözümünde henüz ilerleme sağlanmaması temel negatif etken olarak göze çarparken serbest piyasaya girilmiş olması en önemli pozitif etken olarak gözüküyor. Fakat özellikle Karabağ sorununda Avrupa Komşuluk Politikası dışında mekanizmaların kullanılması aslında durumun menfi etkilerini azaltmaktadır. Yönetim düzeni demokratikleşme ve

[215] Katrin Böttger, Mariella Falkenhain, (2011), "The EU's policy towards Azerbaijan: what role for civil society?", Berlin, **SPES Policy Papers**, s. 9.

insan haklarının tesisi konularında ise henüz olumlu ya da olumsuz etkiler üzerine konuşmak için erken gözükmektedir.[216]

Avrupa Birliği kurulduğundan beri temel olarak Batı Avrupa'nın politik çıkarlarını korumak sonrasında ise hem kendi bölgesinde hem de çevre bölgelerde istikrarın bu sayede ekonomik düzenin korunmasını sağlamaktadır. Bunun için uygulanan en önemli silah genişleme politikaları olarak sayılabilir. Avrupa Birliği demokrasi temelli bir sistemde ekonomik gelişimi destekleyen ülkeleri kendi çatısı altında toplamayı hedeflemiştir. Yakalanan fırsatlar sayesinde yapılan genişlemeler ile Kafkasya bölgesi artık bir sınır haline gelmiştir. Bu noktada esas unutulmaması gereken olay SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğunun Avrupa Birliği tarafından doldurulması olarak öne sürülebilir.

Askeri güç kullanılmadan neredeyse bütün Avrupa'yı kendi şemsiyesi altında toplayan Avrupa Birliği bölgede süper güçe çevrilerek, soğuk savaş sonrası döneme de kendini neredeyse mükemmel bir şekilde adapte etmiş oldu. 2004 ve 2007'de gelen katılımlar ile Avrupa Birliği artık çok daha geniş bir coğrafyada işlerlik kazanmış pozisyona geldi. Bu olaylardan sonra artık daha fazla genişleme yerine ülkeler içindeki ilişkileri ve gelişmişlikleri gözden geçirme kararı alındı.

Coğrafi olarak sınır noktalarına ulaşan Avrupa Birliği artık çok daha fazla jeopolitik noktada söz sahibi olmuş ve aynı şekilde çok daha fazla problem ile yüz yüze gelmiştir. Sınırların denetimi en önemli problemlerden birisi haline gelirken ulaşım ve ticari kaygılar da ön plana çıkmıştır. Organize suçların ve terörizmin sıkça göründüğü yeni bölgeler güvenlik önlemlerini artmasına ve yeni ilişkilerde yeni iş birlikleri kurulmasına ön ayak olmuştur. Avrupa Birliği'nin en güçlü dış politika aracı olan

[216] Jos Boonstra, (2008), "How serious is the EU about supporting democracy and human rights in Azerbaijan?", **Fride Working Paper**, s. 8

genişleme sürecinin belirsizliğe girmesi ve güvenlik alanındaki olumsuz gelişmeler, AB'nin geniş sınırları kapsayan yeni komşularına yönelik etkili bir dış politika geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Avrupa Komşuluk Politikası, kara ve deniz sınırlarına sahip ülkeler arasında ikili ilişkiler ağı oluşturmak için tasarlanmıştır.[217]

Birliğin, Komşuluk Politikası ile amacı, karşılıklı olarak belirlenen hedefler temelinde eylem planlarının oluşturulması, koşulluluk ilkesi doğrultusunda daha derin bir bütünleşme düzeyi sağlamak için düzenli izleme sistemi kurulması, bölgesel ve sınır ötesi konularda ortak yönetim kurulmasını sağlamaktır. [218]

Anlaşmanın genelde iki taraflı olduğu hesaba katılırsa bir tarafta Avrupa Birliği'nin çıkarları, öbür tarafta ise anlaşma yapılan ülkenin çıkarları bulunmaktadır. Fakat anlaşma yapılan her ülkeye kendi koşulları çerçevesinde bir metin sunulmuş aynı anda farklı değişkenler hesaplanmıştır. Yani farklı ülkelere aynı isimle farklı planlar sunulabilmektedir. Ancak, daha önce üye olan ülkelere yönelik olarak benimsenmiş olan genişleme stratejileri ile Komşuluk Politikası arasındaki temek fark, bu ülkeler için bir üyelik perspektifinin bulunmayışıdır. Aksine, bu politika komşu ülkelere üyelik dışında imtiyazlı ortaklık şeklinde her şeyi sunar. Koşulluluk ilkesini komşu ülkelere üyelik perspektifini vermeden kullanmaya çalışmak ve sonuç almak için beklemek, üyelik öncesi kullanılan mekanizmaların değiştirilmesini gerektirmektedir. Örneğin, katılım öncesi dokümanlardan farklı olarak, eylem planlarının karşılıklı güçlü mutabakatlar yolu ile yapılması öngörülmekteydi. Buna ek olarak, sonuçta üyelik söz konusu olmadığı için, Politika olumlu koşulluluk ilkesine esaslanarak ceza sisteminden çok teşvikler yoluyla ödüllendirmeyi sağlamalıdır. Avrupa Komşuluk Politikası

[217] Emel G. Oktay, 2015, s.80

[218] Kavus Abushev, (2005), "The Nagorno Karabakh Conflict as a part of the new Eurasian Geopolitics", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt. 60, Sayı. 3, s.10

çerçevesinde AB, diğer ülkelerle yaşadığı sorunların benzerlerini Azerbaycan'la da yaşamaktadır.[219] Bu koşullar altında, AB'nin enerji arzının güvenliği gibi önemli bir konuda etkili olabilecek ülkelerle ilişkilerini uzun vadeli tutabilmesinin yegane yolu bölgedeki çatışmaların çözümünde aktif rol almasıdır. Nitekim, Azerbaycan'ın AB'den beklentisi, Komşuluk Politikası çerçevesinde ikili ilişkilerin geliştirilmesinin ötesinde, Karabağ sorununda daha tarafsız bir arabulucu rolü oynamaya başlamasıdır.

Yüzde yirmi Azerbaycan toprakları Ermenistan'ın işgali altındadır ve bu durum, AB ile herhangi bir ekonomik işbirliği ve yatırımın önündeki gerçek engeldir. Avrupa Birliği'nin, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü, Gürcistan sorununda olduğu gibi desteklemesi beklenmektedir. Ancak bu destek son derece sınırlı kalmaktadır. Sonuç olarak AB, bölgesel platformlarda ne kadar kapsamlı politikalar üretirse üretsin, bölgesel çatışmaların çözümünde başarılı olmadığı sürece yakın çevresinde stratejik bir aktör olarak etkili olabilmesi mümkün olmayacaktır ve bu durum Azerbaycan'ın mevcut ilişkilerde zaman zaman menfi sonuçlarla karşılaşmasına sebep olacaktır.[220] Avrupa Birliği'nin çatışmaları çözmekte en büyük kozlarından birisi olan Komşuluk Politikası özellikle Azerbaycan çerçevesinde demokratikleşmeyi ön plana almaktadır.

Resmi pazarlık mekanizmaları ile ülkelerin birbirleri arasındaki ilişkiler noktasında sorumluluk alan Avrupa Birliği bunu harakete geçirme noktasında ise sıkıntılar yaşamaktadır. Yapısal problemlere yol açan bu durumun önüne geçmek için de yine reformların sürekli ve sürdürülebilir olması koşulunu pazarlıklara getirmeye çalışan Avrupa Birliği'nin çabalarının ne derece etkili olduğu da tartışılabilir. Genişleme çalışmaları sonucunda ortaya çıkan yeni yapının bu tür pazarlıklarda kimi zaman eksik

[219] Ibid., s. 11-15.

[220] Elkhan Nuriyev, (2008), "Azerbaijan and the European Union: new landmarks of strategic partnership in the South Caucasus–Caspian basin", **Southeast European and Black Sea Studies**, 8:2, s. 159-160.

kalması yeni projelerin ve yeni imtiyazların da önünü açmaktadır. Yozlaşmayla savaşarak doğrudan yatırımı Azerbaycan gibi ülkelere çekmeye çalışması Avrupa Birliği Komşuluk Politikası'nın en başarılı yönlerinden biri olarak söylenebilir. İleride karşılaşabilecek problemlere önceden önlem almak ve mevcut sıkıntıları sona erdirebilmek için en önemli noktanın piyasa ekonomisine entegrasyon olduğunu savunan Avrupa Birliği bu noktada Azerbaycan gibi yenilikçi devletlerin desteğini almaktadır. Avrupa Birliği'nin Yukarı Karabağ sorununda takındığı tavır bölgeyi tanımayarak ülkelerin kendi arasında sorunu çözmesini beklemesi şeklinde yorumlanabilir. Demokratik çalışmaların yaralanmaması adına sürekli bir barışın sağlanması en temel amaç olarak gözükmektedir.

Çatışmaların dışında Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ortak kültür gelecek için umut vaat ederken Avrupa Birliği'nin çabaları da özellikle bölge insanında olumlu etkiler bırakmaktadır. Bir şekilde sağlanacak barış anlaşması ve demokratik ilerlemeler bölgenin refahı ve sürdürülebilir gelişimi için çok önemli bir dönüm noktası olarak gözükmektedir. Bu dönüm noktasının sağlayabilecek temel güç ise Avrupa Birliği'dir. Ekonomik noktadan bakılırsa bütün olumlu etkenlerin aksine Komşuluk Politikası'nın Avrupa Birliği tarafından dayatılan bir baskılama yöntemi olduğu da kimi çevreler tarafından öne sürülmektedir.[221] Gerçek bir işbirliğinden çok Avrupa Birliği'nin çıkarlarının korunduğu, komşu ve çevre ülkelerin taleplerini karşılamaktan uzak bir anlaşmanın yapıldığı söylenebilir. Ekonomik konulara bakıldığında, komşu ülkelere Avrupa Birliği iç pazarından pay teklif edilebilmesi için öncelikle uyum sağlanması ve bazı kriterlerin yerine getirilmesi beklenmektedir. Bu da aslında ülkelerin iç pazarlarını Avrupa Birliği'nin arka bahçesine çevirebilecektir. Avrupa Birliği'nin bu baskısı özellikle az ve orta gelişmiş ülkelerde ciddi bir ekonomik darboğazın meydana gelme

[221] Samad Seyidov, (2010), "Stages in Azerbaijan's Integration into Europe", **Journal Of International Affairs**, s. 67-69.

olasılığını arttırmaktadır. Üretim kapasitesi düşük ülkeler de bu açık pazar piyasasında fiyatlarını aynı seviyede tutamayacak ve ciddi kayıplara uğrayacaklardır. Ayrıca ülkeler Komşuluk Politikası'na bağlı kalmadan Avrupa Birliği ile imzalayabilecekleri serbest ticaret anlaşmalarıyla bu durumun negatif etkilerinin önüne geçmektedirler.

Ticaret konusunda bazı olumlu gelişmelerin yaşanabileceği ön görülse de, çeşitli yöntemler ve araçlarla Avrupa Birliği'nin bölge üzerinde baskısını arttırabileceği de öne sürülebilir. Mevcut anlaşmanın uygulanmasındansa daha net sınırlarla belirlenmiş ticaret şartları oluşturularak ülkelerin sömürülmesinin önüne geçilebilir. Tercihli ticaret gibi özelleşmiş anlaşmaların bazı ürünlere yatkınlığı olan ülkelere fayda sağlayabileceği de söylenebilir. Belirtilen Komşuluk Politikası'nda tarım konusunda gelişmiş ülkelere asla tarımla ilgili serbest pazar önerisi sunulmamakta ve bu noktada Avrupa Birliği çok taraflı siyaset yürütmektedir. Diğer işbirliği alanları göz önünde bulundurulduğunda, eylem planlarında öncelikli olarak siyasi amaçların (insan hakları ve demokratik ilkeler, kitle imha silahlarının çoğalması) ön planda tutulması dikkat çekicidir. Ayrıca, AB iç ve dış güvenlik gündemini geliştirmek için enerji ve yasadışı göç konularına öncelik vermiştir, bu durum da Komşuluk Politikası'nın amacı ve gerçek niteliği hakkında komşu ülkelerde olumsuz bir izlenim bırakmıştır. Genel olarak özetlendiğinde Avrupa Komşuluk Politikası'nın hedefi üye olma ihtimali pek olmayan ülkelere sanal üyelik hissiyatı oluşturarak bu ülkelerin kendini Avrupa Birliği'ne entegre olmasını sağlamaktır.[222] Avrupa Birliği kurumlarına bağlı olmadan Avrupa Birliği'nin geniş coğrafyasında bulunmak özellikle ekonomik anlamda entegre olmak temel etkenlerden birisidir. Azerbaycan gibi gelişmeye odaklı ve kendisini zengin kaynaklarıyla dünyaya tanıtan bir refah ülkesinde de bu tür anlaşmaların olumlu sonuçlarının olumsuz sonuçlarından daha çok olacağı söylenebilir.

[222]K. Smith, 2005, s. 763.

SONUÇ

Avrupa'da 6 ülkeyle başlayan ve günümüzde 28 üyesi olan Avrupa Birliği genişleme dalgalarıyla birlikte daha geniş bir coğrafyaya sahip olmuş, yeni komşular edinmiştir. Komşu ülkelerin AB için fırsat ve tehdit içeren yönleri vardı. Bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmak ve riskleri minimize ederek maksimum faydalanmak amacıyla AB Komşuluk Politikası'nı geliştirdi. Bu politikanın en önemli yönlerinden biri ise iki taraf arasında işbirliğini geliştirerek sınırın bir tarafının refah ve yüksek yaşam standartları, bir diğer tarafının ise bundan mahrum kalarak bir dışlanmışlık psikolojisine mahkum bırakılmamasına çalışılmasıdır. Avrupa Komşuluk Politikası aracılığıyla AB, komşu ülkelerle arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlamış ve Avrupa değerlerini komşu ülkelerde uygulamaya çalışmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası sayesinde ekonomi alanında yapılacak reformlar ile komşu ülkelerin refah seviyeleri yükselerek, Avrupa Birliği ile ticari ve ekonomik alanda ilişkileri yükselecektir. Böylelikle, illegal göç hareketleri azalacak, ayrıca AB'nin sınır bölgesinde insan hakları, demokrasi, liberalizm ve özgürlükler gibi değerler yaygınlaşacaktır.

Bu çalışma içerisinde AB'nin Azerbaycan ile ilişkilerinin gelişim süreci, mevcut durumu incelenmiş ve AB'nin bölge ile ilgili amaçlarının gerçekleşme oranı ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

1999 senesinde yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması AB ile Azerbayan Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin hukuki temelini oluşturmaktadır. Anlaşmayı dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev "Azerbaycan devleti için çok büyük önemi olan tarihi olay" olarak nitelendirmiştir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın amaçları genel olarak siyasi diyalog çerçevesinde taraflar arasında politik ilişkilerin gelişmesinin sağlanması; Azerbaycan'da demokrasinin güçlendirilmesi, ekonomik büyüme ve piyasa ekonomisine geçiş girişimlerinin desteklenmesi, ticaret ve yatırımın geliştirilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktır. AB-

Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerde en önemli adım ise 2004 senesinde Komşuluk Politikası'nın gerçekleştirilmesiyle oldu. AB ile ilişkilerde daha yüksek düzeyde siyasi ve ekonomik bütünleşme vaat eden Avrupa Komşuluk Politikası, Azerbaycan için işbirliğinin daha da geliştirilmesi açısından yeni bir aşama olmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası Azerbaycan için birçok olanaklar yaratmıştır: Siyasi, ekonomik ve idari reformların gerçekleştirilmesi, ortak değerlere saygı duyulmasında ilerleme olunması karşılığında AB iç pazarında belli paya sahip olma imkanı; vatandaşların, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla gelecek entegrasyon ve liberalizasyon süreçlerinde iştirak etmek; AB üye ülkeleri ile daha etkili bir siyasi diyalog ve işbirliği, ticaret ilişkileri ve açık pazar, göç, uyuşturucu ve organize suçlarla mücadele alanında işbirliği, yatırımların teşviki, yeni finans kaynaklarının elde edilmesi, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasının desteklenmesi vb. gibi konularda olanaklar sağlamıştır.

AB'nin komşu ülkelere uyguladığı politikanın temelini oluşturan Eylem Planları Azerbaycan ile AB arasında 2006 tarihinde Brüksel'de Azerbaycan-AB İşbirliği Konseyi toplantısında imzalanmıştır. Bununla birlikte, daha önce Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile yürütülen ilişkiler bundan sonra Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı ile yürütülmeye başlanmıştır. Azerbaycan Eylem Planı'nda öncelikler şöyle belirlenmiştir: Dağlık Karabağ sorununun barışçıl çözümüne katkıda bulunmak; Uluslararası standartlar çerçevesinde, adil ve şeffaf seçimleri de kapsayacak şekilde demokrasiyi güçlendirmek; insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğünü sağlamak; rüşvet ve yolsuzluğa karşı mücadele etmeyi güçlendirmekle birlikte iş ve yatırım ortamını iyileştirmek; gümrük işleyişini iyileştirmek; sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik gelişmeyi ekonomik çeşitlenme, kırsal alanların gelişmesi, yoksulluğun azaltılması ve çevrenin korunmasıyla birlikte sağlamak; ekonomik mevzuat ve idari

uygulamaların daha ileri düzeyde yakınlaştırılması; sınır yönetimini içerecek şekilde adalet, özgürlükler ve güvenlik alanlarında işbirliği yapmak vb.

2009 senesinde Avrupa Komşuluk Politikası ülkeleri içerisinde olan 6 ülke ile AB arasındaki ilişkileri ileri düzeye taşımak amacıyla Doğu Ortaklığı Politikası uygulamaya girmiştir. Doğu Ortaklığı, AB ile Doğu ortağı devletleri arasındaki ilişkilerin seviyesini yükseltmeyi ve mevcut işbirliğini genişletmeyi amaçlamaktadır.

Komşuluk Politikası'nın etkin bir şekilde uygulanması AB tarafından sağlanan fonlara bağlıdır. 2007'den bu yana AB'nin yardım araçları, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (European Neighbourhood and Partnership Instrument) ile tek çatı altında birleştirilmiştir. ENPI kapsamında 2014-2020 yılları için Azerbaycan'a sağlanacak yardımlar için öncelikli sektörler olarak bunlar belirlenmiştir: 1) Bölgesel ve kırsal kalkınma; Hükümet'in ekonominin çeşitlendirilmesi ve daha dengeli, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyümenin teşvik edilmesine yönelik çabalarını desteklemekle birlikte bölgeler arasındaki farklılıkların azaltması; 2) adalet sektörü reformu, alternatif uyuşmazlık çözümünün desteklenmesi, adli yardım sağlanması ve adalete ve yolsuzlukla mücadeleye erişimin artırılması ve 3) mesleki ve yükseköğrenim sisteminin kalitesini artırarak eğitim sektörünün gelişimini sağlamak.[223]

Avrupa Komisyonu her sene diğer ülkeler gibi Azerbaycan'a da yıllık raporunu sunuyor. Ancak 2015 senesinde AB, Azerbaycan'a yönelik sunduğu ülke raporunda mevcut durumdan hiç de hoşnut olmadığını açıkça belirtmiştir. Bu belge 2014 senesinde belirlenen önceliklerin uygulanmasında kaydedilen ilerlemeye ilişkin sunulmuştur. Belgede iktisadi alanlarda başarılar elde edilmiş olmasına rağmen siyasi alanda eleştiriler mevcuttur. Temel hak ve özgürlükler alanı başta olmakla birçok alanda eksikliklerin devam ettiği önemli eleştirilerin başında gelmektedir. Belgede, "Ülkede Sivil Toplum Kuruluşları ile ilgili durum aşırı kötüleşmiş ve kısıtlayıcı hukuki çerçeve

[223] M. Ahmedov, 2015, s.105.

uygulanmıştır. İnsan hakları ve temel özgürlüklerin korunması için hiçbir yasal belge ve kanun kabul edilmemiştir. İfade özgürlüğü ve birleşme özgürlüğü gibi bazı alanlarda kısıtlamalar mevcuttur. Yolsuzlukla mücadele alanında sınırlı düzeyde başarılar kazanılmış, girişimlerin ve tedbirlerin sürekliliğinde boşluklar devam etmektedir. Adalet sisteminin bağımsızlığı alanında neredeyse hiçbir sonuç elde edilmemiştir" gibi mevcut durum eleştirilerine yer verilmiştir.[224] Ekonomik işbirliği alanında ilerlemeler kaydedilmesine rağmen insan hakları, temel özgürlükler ve demokrasi alanındaki sonuçlar başarılara zarar vermiştir.

Genel olarak baktığımızda AB-Azerbaycan ilişkilerinin temelinde iktisadi ve ticari ilişkiler durmaktadır. Zengin doğal kaynaklara sahip olan Azerbaycan, her şeyden önce AB için bir pazardır. Örneğin, Azerbaycan İstatistik Komitesi tarafından 12 Nisan 2017'de yayınlanan istatistiklere göre, yılın ilk iki ayında Avrupa Birliği ile olan ticaret cirosu % 42.9 olarak gerçekleşti. Azerbaycan tarafı da karşılıklı ilişkilerde daha çok siyasi işbirliği değil de ticari ilişkileri önemsemektedir. Avrupa Birliği, Azerbaycan'ın toplam ticaretinin % 48,6'sını temsil eden ticaret ortağıdır.[225] Ancak, 1991 senesinden günümüze kadar devam eden ilişkiler çerçevesinde Azerbaycan'ın siyasal ve yönetsel hayatına AB'nin önemli katkıları olduğu da vurgulanmalıdır. Mesela bu bağlamda merkezi yönetim alanlarında AB'ye entegrasyon sürecinde bazı önemli programlar uygulanmaktadır. Twinning, TAIEX ve SIGMA gibi programlar aracılığıyla Azerbaycan'da kamu yönetimi sistemi AB kamu yönetimi sistemine uyum sağlamaktadır.

---

[224] Commission Implementing Decision on the Annual Action Programme 2014 in favour of the Republic of Azerbaijan to be financed from the general budget of the European Union, 3.9.2014, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/aap-az-2014_en.pdf, Erişim tarihi: 15.12.2017.

225 Trade, investment and economic relations, Delegation of the EU to Azerbaijan, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/4013/eu-azerbaijan-relations_en, Erişim tarihi: 01.08.2018.

Duhot ve Delcour'a göre[226], AB ile Azerbaycan'ın değer ve çıkarlarının örtüşmediği alanlarda (iyi yönetişim, demokrasi, insan hakları ve b.) Komşuluk Politikası çerçevesinde ya çok az ilerleme vardır ya da hiç görülmemektedir. Aynı zamanda, enerji gibi karşılıklı işbirliğinin mümkün olacağı alanlarda ise ilerleme Avrupa Komşuluk Politikası dışında kaydedilmektedir. Tarım ve kanunların AB müktesebatı ile uyumlaştırılması alanlarında ise son derece sınırlı ilerlemeler gözlemlenmektedir.

Dağlık Karabağ sorununda, Azerbaycan'ın beklentisi, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde ikili ilişkiler geliştirmek yerine, Birliğin tarafsız ve aktif bir arabulucu rolü oynamaya başlamasıdır. Yakın çevresinde çatışmaları önlemek ve çözüme kavuşturmak AB'nin hedeflerinden biri olmasına rağmen, bölgedeki ihtilafların çözümüne yönelik girişimler genellikle Özel Temsilci veya Avrupa Birliği Gözlem Heyeti tarafından üstlenilmektedir. Yani AB, "Dağlık Karabağ" konusunda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen kararlar verse de, söz ve yazılar somut adımlara dönüşmemiştir.

[226] Emel G. Oktay, 2015, s. 94.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

Abushev, K., (2005), "The Nagorno Karabakh Conflict as a part of the new Eurasian Geopolitics", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt. 60, Sayı. 3, s.1-32.

Acar, D. Ş., (2009), 'Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk; Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya', Karadeniz Araştırmaları, Cilt. 6, Sayı. 22, s.21-42.

Ahmedov, M., (2015), "Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Azerbaycan'ın AB'ye Siyasal ve Yönetsel Entegrasyonu", Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Akçay, B., Göçmen, İ. (2014), 'Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar', Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Alkan, H, (2010), "Azerbaycan Paradoksu", USAK Yayınları, Baskı.1, Ankara.

Alter, K., (2008), 'Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi', Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:3, s.133-144.

Aras, B. ve İşeri, E., (2009), 'The Nabucco Natural Gas Pipeline: From Opera to Reality', Seta Policy Brief, s.1-17.

Aras, O. N., Süleymanov, E., (2010), 'Azerbaycan Ekonomisi', Şark-Garb Matbaası, Bakü.

Arman, M. N., (2011), "Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi", Uluslararası İlişkiler, Cilt. 8, Sayı. 31, s.45-68.

Arslan, F., (2005), 'Hazarın Kurtlar Vadisi; Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları', Kara Kutu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Aslanlı, A., (2004), ‘Azerbaycan’da Devlet Başkanlığı Seçimi ve Sonrasındaki Gelişmeler’, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:1, s.102-120.

Aslanlı, A., (2010), “Azerbaijan- Russia Relations: is the Foreign Policy Strategy of Azerbaijan Changing?”,Turkish Policy, V.9, N. 3, s.137-145.

Aydın, N. Z., (2012) ‘Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset’, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 9, s. 207-224.

Ballı, E., Pehlivan, Gülçin. G., (2014), “Avrupa Komşuluk Politikası’nın Ekonomik Etkileri Açısından Değerlendirilmesi”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt. 51, Sayı. 587.

Boonstra, J. ve Laure D., (2015), "A broken region: evaluating EU policies in the South Caucasus", Fride Policy Brief, No. 193, s.1-10.

Boonstra, J., (2008), "How serious is the EU about supporting democracy and human rights in Azerbaijan?", Fride Working Paper, No.2, s.1-12.

Böttger, K., Falkenhain, M., (2011), “The EU's policy towards Azerbaijan: what role for civil society?”, Berlin, SPES Policy Papers, s. 1-29.

Cabbarlı, H. ve Abdullayeva, V. (2009), ‘Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri’, 21.Yüzyıl Dergisi, s.77-92.

Cafersoy, N., (2001), “Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası”, ASAM, 1.Baskı, Ankara.

Cornell, S. E., (2011), “Azerbaijan Since İndependence”, Studies of Central Asia and the Caucasus, New York.

Cottey, A., (2012), ‘Regionalism and the EU’s Neighbourhood Policy: the limits of the possible’, Southeast European and Black Sea Studies, 12/3, s.375-391.

Croissant, M. P., Aras, B., (1999), "Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region", Westport, London.

Croissantand, Michael P. ve Aras, B., (1999), "Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region", Westport, London.

Çelikpala, M. ve diğerleri, (2013), 'Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan', Atatürk Araştırmalar Merkezi Yayınları, Baskı S3, Ankara.

Dağcı, K. ve Çaman, E. (2013), ''Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden AB'nin Orta Asya Politikası'', Orta Asya ve Kafkasya Araştırmalar Dergisi, Cilt:8, Sayı:16, s.21-48.

Damirli, M. A., "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti", (2002), Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt. 19, Ankara.

Emel. G. Oktay, (2015), "Avrupa Komşuluk Politikası ve Azerbaycan: Eleştirel Bir Değerlendirme", Bilig, Sayı. 75, s. 75-102.

Emerson, M., (2005), 'From Barcelona Process to Neighbourhood Policy', Centre for European Policy Studies, No.220, s. 1-23.

Erdoğan, İ., (2013), 'Farklılıktan Stratejik İşbirliğine Azerbaycan-İsrail İlişkileri', Journal of Central Asian and Cacasian Studies, Cilt:8, Sayı:15, s.20-44.

Gateva, E., (2010), "Post-Accession Conditionality Support Instrument for Continuous Pressure?", Working Paper, No. 18, s. 1-23.

Grabbe, H., (1999), 'A Partnership for Accession? The İmlication of EU Conditionality for the Central and East European Applications', European University İnstitute Working Paper, Cilt.12, Sayı. 99, s. 1-34.

Grabbe, H., (2014), ‘Six Lessons of Enlargement Ten Years on: The EU’s Transformative Power in Retrospect and Prospect’, Journal of Common Market Studies, Cilt. 52, s. 40-56.

Hasanov, A., (2016), "Güney Kafkasya’nın askeri-jeostratejik durumu ve Azerbaycan’ın güvenlik politikası" Ötüken Kitabevi, İstanbul.

Hatipoğlu, E., (2004), ‘Daha Geniş Avrupa: Avrupa Birliği’nin Komşu Ülkeler Politikası’nın Analizi’, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt:12, Sayı:1-2.

Həsənov, Ə., (2005), ‘Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycan’ın Xarici Siyasəti’, Azərbaycan nəşriyyatı, Bakı.

Həsənov, Ə., Vəliyev, A., (2013), “Dünya Ölkələrinin Müasir Siyasi Sistemləri”, Zərdabi LTD, Bakı.

İbrahimov, R., (2012), ‘Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı’, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt:7, Sayı:14, 125-148.

Kahraman, S., (2006), “The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment”, Ankara Review of European Studies, Cilt: 5, Sayı: 3, s.13-46.

Kobzova, J., Alieva, L., (2012), “The EU And Azerbaijan: Beyond Oil”, European Council on Foreign Relations, s.1-12.

Lavenex, S., (2011), ‘EU External Governance in Wider Europe’, European Public Policy, Sayı:11, No:4, s.680-700.

LICINIA, S., (2012),"The problematic role of EU democracy promotion in Armenia, Azerbaijan and Nagorno-Karabakh", Communist and Post-Communist Studies, Volume. 45, s.193-200.

Mammadov, A., (2013), ‘Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü’, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 35, s.1-15

Mammadov, N., (2010), ‘About the Main Directions in the Foreign Policy of Azerbaijan’, Journal of İnternational Affairs, Cilt: 2, s.17-51.

Merabishvili, G., (2015), "The EU and Azerbaijan: Game on for a more normative policy?", Ceps Policy Brief, No.329, s.1-9.

Merdanov, S., (2013), ‘Azerbaycan-ABD İlişkilerinde Belirsizlik Dönemi’, Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, Sayı: 2(1), s. 47-70.

Missiroli, A., (2003), ‘EU Enlargement and CFSP/ESDP’, Journal of European İntegration, 25/1, s. 1-16.

Nesibli, N., (2000), ‘Azerbaycan Geopolitikası ve Neft’, Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, Bakı.

Nuriyev, E., (2007), "EU Policy in the South Caucasus: A view from Azerbaijan", CEPS Working Document, No. 272, s.1-27.

Nuriyev, E., (2008), “Azerbaijan and the European Union: new landmarks of strategic partnership in the South Caucasus–Caspian basin”, Southeast European and Black Sea Studies, Cilt.8, Sayı. 2, s. 155-167.

Rustamov, R., Stergiopoulos, F., (2011), “European Energy Secuity, Gas Supply and Demand: Suppliers From Caspian Region Countries”, Economics, Management and Financial Markets, Volume 6(1), s. 776-789.

Rzayeva, G., (2012), ‘TANAP-Hazar Gazını Avrupa’ya Taşıyan Atılım Projesi’, Hazar Raporu, Hazar Strateji Enstitüsü, Sayı:1, s. 10-15.

Sadowski, R., (2013), "Partnership in times of crisis: Challenges for the Eastern European Countries' integration with Europe", Point of View, Volume. 36, s. 1-48.

Sapmaz, A., (2008),"Rusyanın Transkafkasya Politikası ve Tükiyeye Etkileri", Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Schimmelfennig, F., Sedelmeier, U., (2002), 'Theorizing EU Enlargement: Research focus, hypotheses, and the State of Research', Journal of European Public Policy, Cilt. 9, Sayı. 4, s. 500-528.

Seyidov, S., (2010), "Stages in Azerbaijan's Integration into Europe", Journal Of International Affairs. Cilt.2, s. 51-75.

Smith, K., (2005). "The Outsiders: the European Neighbourhood Policy", International Affairs, S.81 (4), s. 757-773.

Sönmez, S., (2010), 'Avrupa Birliği'nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası', Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:14, s. 113-122.

Strimbovschi, S., (2015), "Azerbaijan's Balanced Foreign Policy Trapped in a Volatile Geopoliical Context", **Europolity**, Vol. 9, No.2, s. 121-134.

Strimbovschi, S., (2016), "The Influence of Energy Resources in Developing "Pragmatic" Relations Between Azerbaijan and the West", **CES Working Papers**, Volume. 8, Issue. 3, s. 505-521.

Şahbazov, R., (2015), "Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya; Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde", EkoAvrasya Yayınları, Baskı.1, Ankara.

Şiriyev, Z., Kornely, K., (2013), "Azerbaijani-Georgian Relations", Center for Strategic Studies, Volume 7-8, s. 1-110.

Theuns, T., (2016), 'Promoting Democracy through Economic Conditionality in the ENP: a Normative Critique', **Journal of European İntegration**, s. 287-302.

Tsereteli, M., (2013), "Azerbaijan and Georgia: Strategic Partnership for Stability in a Volatile Region", **Silk Road Paper,** s. 5-61.

Yazgan, H., (2015), "Rubicon'u Geçmek? Onuncu yılında Avrupa Komşuluk Politikası", **Review of International Law and Politics**, 11(42), s. 103-132.

Yılmaz, R., Sayın F. M., (2013), 'Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları', **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:4(1), s. 23-42.

Yusin, L., (2005), 'Toward a New International Regime for the Caspian Sea', **Problems of Post- Communism**, Cilt. 52, Sayı. 3, s. 37-48.

Zasztowt, K., (2015), "Azerbaijan and the EU:Prospects for Partnership Beyond Energy", **Strategic File**, No. 2(65), s. 1-8.

İNTERNET KAYNAKLARI

'Azerbaycan ve İsrail Arasında Silah Anlaşması: Azerbaycan, İsrail ile 1.6 Milyar Dolarlık Silah Alım Anlaşması İmzaladı', TRT Haber, 26.02.2012, http://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-ve-israil-arasinda-silah-anlasmasi-30142.html, Erişim tarihi: 21.12.2016.

'Azerbaycan'da anayasa referandumuna yüzde 86.6 evet oyu', Aljazeera, 27 Eylül 2016, http://www.aljazeera.com.tr/haber/azerbaycanda-anayasa-referandumuna-yuzde-866-evet-oyu, Erişim tarihi: 28.03.2017.

‘Azerbaycan'da cumhurbaşkanlığı süresi uzatıldı’, Dünya Bülteni, 27 Eylül 2016,http://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/378473/azerbaycanda-cumhurbaskanligi-suresi-uzatildi, Erişim tarihi:21.03.2017.

‘The Great Silk Road and the importance of Nakhchivan’, Foreign Policy News, 25.12.2014,http://foreignpolicynews.org/2014/12/25/great-silk-road-importance-nakhchivan/, Erişim tarihi: 13.02.2017

“AB Azerbaycan İlişkileri”, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 06.02.2017, http://www.avrupa.info.tr/tr/news/ab-azerbaycan-iliskileri-894, Erişim Tarihi: 20.05.2017.

“Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri”, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu, http://www.oilfund.az/az_AZ/layiheler/baki-tbilisi-ceyhan-esas-ixrac-boru-kemeri.asp, Erişim Tarihi: 03.01.2017.

“Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı açıldı”, CNN Türk, 30.10.2017, https://www.cnnturk.com/son-dakika-baku-tiflis-kars-demiryolu-hatti-acildi?page=1, Erişim tarihi: 20.11.2017.

“ENP Action Plans”, European Action Service, https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp_en, Erişim Tarihi: 17.10.2016.

“Ermenistan: Türkiye ile ilişkileri normalleştirme protokollerini iptal edeceğiz”, Milliyet, 13.12.2017, http://www.milliyet.com.tr/ermenistan-turkiye-ile-iliskileri-dunya-2571854/, Erişim tarihi: 10.03.2018.

“European Neighbourhood Policy”, EU External Action, 21.12.2016, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en, Erişim tarihi: 10.07.2018.

"European Neighbourhood Policy", EU External Action, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp_en, Erişim tarihi: 24.07.2018.

"US Congress: Section 907 of the Freedom Support Act", Azerbaijan International, Summer 1998, https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/62_folder/62_articles/62_section907.html, Erişim Tarihi: 12.03.2017.

AB Dış ve Güvenlik Politikası, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=228, Erişim tarihi: 21.06.2018.

Armenian government approves bill on ratifying 100 million dollars millitary loan agreement with Russia", Armenian News Agency, 16.11.2017, https://armenpress.am/eng/news/912687/armenian-government-approves-bill-on-ratifying-100-million-dollar-military-loan-agreement-with-russia.html, Erişim tarihi: 20.11.2017.

Askeroğlu, Sabir, İlham Aliyev'in Tahran Ziyareti: Azerbaycan-İran İlişkileri, İran Araştırmaları Merkezi, 18.03.2017, https://iramcenter.org/ilham-aliyev-in-tahran-ziyareti-azerbaycan-iran-iliskileri/, 10.11.2017

Aslanlı, A.,"İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası", Eko Avrasya, 09.09.2011, http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&pid=10&lang=tr, Erişim tarihi: 17.03.2017.

Ateşkes Anlaşması, http://www.nkr.am/en/ceasefire-agreement/147/, Erişim Tarihi: 13.07.2017.

Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru programı, http://www.traceca.org.tr/, Erişim Tarihi:03.07.2017.

AZERBAIJAN AND UN, Azerbaijan News, http://azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/InterOrg/interOrg_e.html, Erişim Tarihi:05.07.2017.

Azerbaijan, Freedom House, https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/azerbaijan, Erişim tarihi: 16.07.2018.

Azerbaijan, http://www.easternpartnership.org/partner-states/azerbaijan.html, Erişim Tarihi: 17.01.2017.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Əhali, 01.04.2017, http://www.stat.gov.az/source/demoqraphy, Erişim tarihi: 30.05.2017.

Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, Əhalinin Yoxsulluq Səviyəsi, 29.07.2015, http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=3468:icra-veziyyeti-2015-yoxsulluq&catid=29&Itemid=263&lang=az. Erişim tarihi: 30.02.2017.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, http://www.president.az/azerbaijan/constitution, Erişim tarihi: 31.05.2017

Bayraktar, Gökhan, (2007), 'Hazardaki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 11. http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/hazardaki_jeopolitik_mucadelenin_turkiyenin_enerji_guvenligine_etkileri_9abeb03b-2a5e-4239-9c22-3f2b61b38e15.pdf

BP: "İnsan haqları bizim rolumuza daxil deyil", BBC, 05.06.2015, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2015/06/150605_bp_human_rights, Erişim tarihi: 03.08.2018.

Code of conduct for members of the Parliamentary Assembly, http://website-pace.net/documents/10643/375483/CodeOfConduct-EN.pdf

Commission Implementing Decision on the Annual Action Programme 2014 in favour of the Republic of Azerbaijan to be financed from the general budget of the European Union, 3.9.2014, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/aap-az-2014_en.pdf, Erişim tarihi: 15.12.2017.

Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council, Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, COM (2003), 104 final, 2003.

Cura, Ali,Ukrayna'nın zorlu AB yolculuğu, Anadolu Ajansı, 01.01.2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-nin-zorlu-ab-yolculugu/499271, Erişim tarihi: 23.07.2017.

Doğan Akın, 'Ermenistan sınırı konusunda MİT ne düşünüyor?', 23.04.2009, http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/ermenistan-siniri-konusunda-mit-ne-dusunuyor, 583, Erişim tarihi: 08.03.2017.

Dördü, Gökhan, "Komşuluk Politikası ve AB'nin Jeo Enerji Alan Politikaları", 17.10.2014, http://akademikperspektif.com/2014/01/17/komsuluk-politikasi-ve-abnin-jeo-enerji-alan-politikalari/ , Erişim Tarihi: 06.08.2016.

Eastern Partnership, http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/eastern-partnership/index_en.htm, Erişim Tarihi: 13.04.2015.

Emma Klever, (2013), The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation, European Movement, http://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2015/05/2013.09-Current-situation-Nagorno-Karabakh.pdf, Erişim Tarihi:17.07.2017.

Energy Cooperation, Delegation of the EU to Azerbaijan, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/4013/eu-azerbaijan-relations_en, Erişim tarihi: 01.08.2018.

EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2017, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/45816/eu-annual-report-human-rights-and-democracy-world-2017_en, Erişim tarihi: 16.07.2018.

EU-Azerbaijan relations, European Union External Actions, 01.11.2017, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4013/EU-Azerbaijan%20relations, Erişim Tarihi: 14.12.2017.

European Comission, TACIS, 20.02.2017, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, Erişim tarihi: 02.05.2017.

European Commission, Agenda 2000, For a Stronger and Wider Union, 15.07.1997, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf, Erişim tarihi: 11.03.2018.

European Union Funding to Civil Society in Azerbaijan, European Commission, 2012, http://eeas.europa.eu/archives/delegations/azerbaijan/documents/press_releases/2010-grants-brochure-final_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.07.2017.

European Union Signs Visa Facilitation Agreement with Georgia", IP/10/737, Brussels, June 2010, http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/737&type=HTML, Erişim Tarihi, 05.04.2016.

Hasanoğlu, İbrahim, "Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü", Akademik Perspektif, 18.04.2014, http://akademikperspektif.com/2014/04/18/rusya-avrupa-birligi-iliskilerinde-enerji-faktoru/, Erişim Tarihi:19.01.2017.

Trade, investment and economic relations, Delegation of the EU to Azerbaijan, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/4013/eu-azerbaijan-relations_en, Erişim tarihi: 01.08.2018.

Ilham Aliyev attended panel discussion at Munich Security Conference, www.president.az, 18.02.2017, https://en.president.az/articles/22827, Erişim tarihi: 25.08.2018.

Information on political parties included in stateregistration in the Republic of Azerbaijan, Central Election Commision of the Republic of Azerbaijan, 2015, http://www.msk.gov.az/uploads/partiyalar/2015/GeneralInformation.php, Erişim tarihi: 04.02.2017.

INOGATE, http://www.inogate.org/pages/1?lang=en, Erişim Tarihi: 03.07.2017.

Joe Lauria, 'Azerbaijan: Israel Won't Use Our Bases for Iran Strike', The National, 1.04.2012, http://www.thenational.ae/news/world/azerbaijan-israel-wont-use-our-bases-for-iran-strike, Erişim tarihi: 11.12.2016.

Khachatrian, Harutioun, Armenia Adopts A National Security Strategy, 21.03.2007, https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11372-analytical-articles-caci-analyst-2007-3-21-art-11372.html, Erişim Tarihi: 18.11.2017.

Kopenhag Kriterleri, http://eurex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhague.html, Erişim Tarihi: 04.07.2017.

Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between The European Union and the Republic of Azerbaijan in the Field of Energy, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/dsca/dv/dsca_20130321_14/dsca_20130321_14en.pdf, Erişim tarihi: 15.03.2017

MİNSK Group, Organisation for Security and Co-Operation in Europe, http://www.osce.org/mg/108305, Erişim Tarihi: 18.07.2017.

Musa Kasımlı, 'Azerbaijan's Independence: From the Soviet Union into a State of Independence', Todays Zaman, 12.10.2011, http://www.todayszaman.com/news-259695-azerbaijansindependence-from-the-soviet-union-into-a-state-of-independence-1by-musa-kasimli*.html, Erişim Tarihi: 15.12.2016.

Nasib L. Nassibli, (1999), "Azerbaijan-Iran Relations: Challenges and Prospects", Harvard Kennedy School, https://www.belfercenter.org/publication/azerbaijan-iran-relations-challenges-and-prospects-event-summary, Erişim tarihi: 15.11.2017.

Nichol, Jim, 'Azerbaijan: Recent Developments and U.S. Interests', CRS Report for Congress, 22 Şubat 2013, https://fas.org/sgp/crs/row/97-522.pdf, Erişim tarihi: 01.03.2017.

Öğütcü, Özgenur, "Avrupanın Doğu Ortaklığı Programı ve Rusyanın Artan Etkisi", 13.03.2014, http://avim.org.tr/tr/Analiz/AVRUPA-NIN-DOGU-ORTAKLIGI-PROGRAMI-VE-RUSYA-NIN-ARTAN-ETKISI, Erişim tarihi: 18.01.2017.

Partnership and Cooperation Agreement Between the European and Their Members States of the One Part The Republic of Azerbaijan, http://eeas.europa.eu/archives/delegations/azerbaijan/documents/eu_azerbaijan/eu-az_pca_full_text.pdf, Erişim Tarihi: 10.07.2017.

Partnership And Cooperation Agreement Between The European Communities And Their Member States, Of The One Part, And The Republic Of Azerbaijan, Of The Other Part, European Union External Action, 30.09.2016, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu-az_pca_full_text_0.pdf, Erişim Tarihi: 13.07.2017.

Primatarova, Antoinette, "In Search of Distinct Trancks for Non-EU Europe and the European Neighbourhood", Centre for Liberal Strategies,10.03.2005, http://www.cls-sofia.org/en/media/-300.html, Erişim Tarihi: 20.03.2017.

Romano Prodi, "A Wider Europe - A Proximity Policy as the Key to Stability, Peace, Security and Stability International Dialogue and the Role of the EU", (Sixth ECSA-World Conference, Jean Monnet Project, Brussels, 5-6 Aralık 2002), <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm>, Erişim tarihi: 17.10.2017.

Rusya Ukrayna Enerji Krizi, (2009), ORSAM, 16.01.2009, .http://orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/142?c=orsam%7Cenglish, Erişim Tarihi: 01.06.2017.

Shamkhal Abilov, (2013), 'Hazarın Hukuki Statüsü', Hazar Raporu, s. 52.

Soner Çağatay, Alexander Murinson, 'Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?', The Washington Institute for Near East Policy, 30 Mart 2005, http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state, Erişim tarihi: 20.12.2016.

Soruş, Gökhan, Arap Baharı'nın Gölgesinde AB Komşuluk Politikası, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 10.03.2014, http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2014/03/10/7435/arap-baharinin-golgesinde-avrupa-birligi-komsuluk-politikasi, Erişim Tarihi: 13.04.2016.

Statement: EaPCSF condemns arrests of internationally respected civil society leaders in Azerbaijan, Eastern Partnership Civil Society Forum, https://web.archive.org/web/20150710163108/http:/eap-csf.eu/en/news-events/news/statement-of-eastern-partnership-civil-society-forum-on-arrests-of-internationally-respected-civil-society-leaders-in-azerbaijan/,

Tanap Nedir, http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/, Erişim tarihi: 02.03.2017.

"Hazarın statüsü masaya yatırılıyor", Sputnik News, 13.07.2016, https://tr.sputniknews.com/rusya/201607131023820274-hazar-statu-masa/ Erişim tarihi:15.04.2017.

TANAP, http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/, Erişim tarihi: 04.07.2017.

The Global Gender Gap Report 2017, World Economic Forum, Azerbaijan, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf. Erişim tarihi: 14.06.2018.

UNDHA Commision of Azerbaijan, http://www.azerweb.com/en/program.php?id=136, Erişim Tarihi:02.07.2017.

ÖZET

Avrupa Birliği 2004 yılından başlayarak 2013'e kadar en son Hırvatistan'ın katılımıyla tarihinin sayıca en yüksek katılımlı genişlemesini tamamlamıştır. Böylece 2013 itibariyle Avrupa Birliği 28 üyesi ve daha geniş coğrafyasıyla etkin bir ekonomik topluluk olma vasfını daha da güçlendirmiştir. Yeni genişlemeler AB'nin dış politikasını yeniden şekillendirmesini gerektirmiştir. Zira yeni sınırlar, yeni komşular anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin, genişleme olanağının bulunmadığı yakın çevresinde yumuşak gücünü kullanarak, istikrar ve refahı sağlamak amacıyla oluşturduğu bir politikadır.

Bu çalışma, Avrupa Komşuluk Politikası'nın amaçlarını ve kullandığı yöntemleri inceleyerek, onun AB-Azerbaycan ilişkileri çerçevesinde işlevselliğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle Avrupa Komşuluk Politikası'nın nitelikleri ve temel dokümanları incelenmekte ve Doğu Avrupalı Komşulara yönelik olarak ortaya koyduğu Doğu Ortaklığı programından bahsedilmektedir. Daha sonra ise Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde AB'nin Azerbaycan ile ilişkileri değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, Azerbaycan'ın AB değerlerine nasıl ve ne kadar uyum sağladığı, Avrupa Komşuluk Politikası öncesi ve sonrası ilişkiler olmak üzere incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, AB Genişlemesi, Doğu Ortaklığı, Avrupa Komşuluk Politikası, Azerbaycan, Dağlık Karabağ, AB-Azerbaycan İlişkileri.

ABSTRACT

The European Union accomplished its greatest enlargement from 2004 to 2013 having the highest level of participation in its history with the final participation of Croatia. Therefore, the European Union has strengthened its characteristic of being an effective economic community with its 28 member states and a wider geography since 2013. The EU has had to reform its foreign policy due to the recent enlargements. Because new borders have meant new neighbours. Within this context, European Neighbourhood Policy is a policy that has been established by the European Union in order to ensure the stability and welfare by using its soft power in its near abroad where the Union is not able to enlarge.

This study aims to analyze the functionality of the European Neighbourhood Policy by investigating its objectives and procedures within the framework of the relations between EU and Azerbaijan. In this study, primarily, the characteristics and the main documents of the European Neighbourhood Policy are investigated and the Eastern Partnership programme which is put forth for the neighbours in the Eastern Europe is mentioned. Thereafter, the relations between the EU and the Azerbaijan are evaluated within the framework of the European Neighbourhood Policy. In this direction, the question of "how and to what extent does Azerbaijan comply with the EU values" is studied under the relations before and after the European Neighbourhood Policy.

Key words: European Union, Enlargement of the European Union, Eastern Partnership, European Neighourhood Policy, Azerbaijan, Nagorna Karabakh, EU-Azerbaijan relations.